

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

★ DRØMMEN ★ OM AMERIKA

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

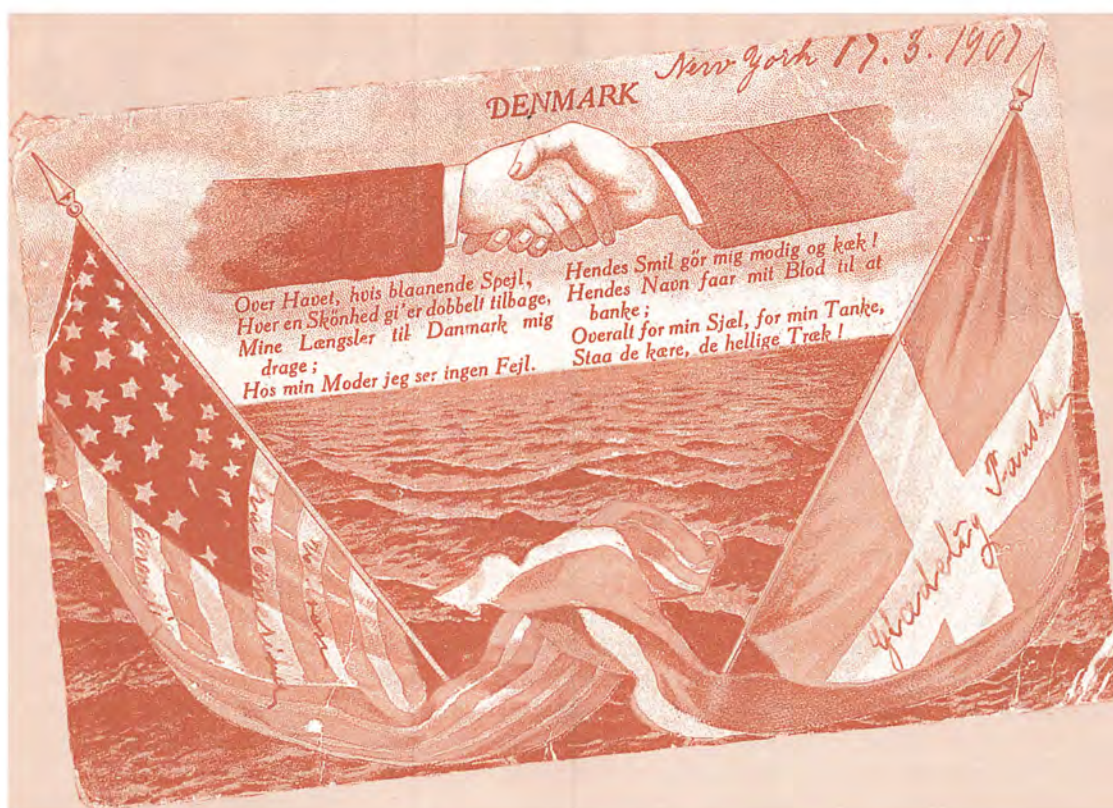

NATIONALMUSEET 1984
FORHISTORISK MUSEUM
MOESGAARD 10
SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

**DROMMEN
OM AMERIKA**

Aret er 1984 – et år, som indbyder til fabuleringen over fremtiden. Nationalmuseet har dog i årets Brede-udstilling valgt at vende blikket bagud og tage udgangspunkt i årene omkring 1884, hvor »Drømmen om Amerika« opstod, og hvor mange danskere ikke bare drømte, men tog springet ind i drømmen og prøvede at gøre den til virkelighed ved at søge lykken i Amerika.

Sommerens udstilling i Brede »Drømmen om Amerika« er blevet til i et samarbejde mellem Forhistorisk Museum Moesgaard og Nationalmuseet. Men mange mange andre har bidraget, og vi takker alle privatpersoner, museer og institutioner både i Danmark og USA, som ved udlån af genstande og illustrationsmateriale

eller med nyttige oplysninger har været med til at gøre »Drømmen om Amerika« til virkelighed i Brede.

For velvillig økonomisk støtte til udstillingen takker vi Andelsbanken A/S, Bennett Rejsebureau A/S, Dansk Esso Fond, Den danske Bank A/S, Den danske Provinsbank A/S, Farsø Sparekasse, J. L. Fondet, Johs. Fogs Fond, Jydsk Telefon A/S, Københavns Handelsbank A/S, Laane- og Sparekassen for offentligt Ansatte, NOVO A/S, Privatbanken A/S, SAS, Skandinavisk Tobakskompagni's Gavefond, Sparekassen SDS København-Sjælland og USA-76 Nationalkomiteens Fond.

*Bodil Bundgaard Rasmussen
Nationalmuseet
marts 1984*

★ DRØMMEN ★ OM AMERIKA

Udlængsel, arbejde, guld og foden under eget bord på billig eller gratis jord var vigtige elementer i *Drømmen om Amerika*; stærke trækkræfter, der ofte forenet med ringe forhold herhjemme, førte til beslutningen om at udvandre.

Det var ikke noget let liv pionererne fandt på prærien. Kummerlige boligforhold, slid og hårde arbejdsdage fra før dagning til langt efter mørket og et utal af plager og forhindringer: præriebrande, græshopper, indianere, voldsmænd, sære sygdomme, slanger og andet kryb. I byerne var der også mange nye ting at vænne sig til for arbejdere og håndværkere: nye redskaber, maskiner og et rivende tempo.

»Men Pionererne besjæledes af en mægtig Inspiration... lig alle andre, der har givet sig i Kast med haarde Opgaver, var de Drømmere, og det var deres *Maalbevidsthed*, der bevarede Humøret selv i de strengeste Tider.« (Peter Ebbesen)

Udstillingen »Drømmen om Amerika« er et bidrag til fremstillingen af udvandrernes historie, der er underlig forsømt i betragtning af den mængde mennesker, der drog ud, og den betydning de fik på begge sider af Atlanten.

»Drømmen om Amerika« forholder sig til myterne, håbene, drømmene og visionerne, der udgjorde forestillingerne om Amerika, samtidig med at den naturligvis er baseret på den virkelighed, udvandrerne var med til at skabe og selv blev en del af.

Vi har været nødt til at koncentrere os om det Amerika, der blev til USA, og er dermed kommet til at forbigå både Canada, Syd- og Mellemamerika plus Australien, der også var store mål for udvandrere. Det er der forhåbentlig andre, der vil råde bod på; lige som der ligger en stor opgave i at fremstille »Drømmen om Danmark«, som man passende kunne kalde en udstilling om indvandrere til Danmark som det forjættede land. Der ville sikkert vise sig mange interessante overensstemmelser.

Det er et stort land og et omfattende emne, vi har bevæget os ind i. Vi har ikke kunnet dække alle aspekter og perspektiver, eller komme med alle svarene; hvilket heller ikke har været meningen. Gode åbnende spørgsmål er ofte bedre og mere brugbare end de færdige svar.

Stig Thornsohn

»Jeg og min afdøde Mand solgte vor lille Gaard derhjemme og rejste herover, da »Amerikafeberen« greb os.«
Jørgen Thomsens enke

»I seks Aar var jeg som Formand beskæftiget ved Jernbaneanlæg i forskellige Retninger gennem Minnesotas skove.«
Jens Bøgh

»Vil den ny Tids Folk nogensinde forstaa og påskønne hvad Pionererne, ved haardt Slid og streng Nøjsomhed, har udrettet for Civilisationens og Landets Gavn og Fremgang?«
Martin Esbæk

»Skal jeg yde en nogenlunde helstøbt Skildring af mine Forældres Pionerliv i den vestlige Præries Vildnis, maa jeg helst begynde med Grundspiren – den ukuelige danske Udlængsel. . . . /de/ mente alligevel, at de hellere maatte rejse til Amerika, hvor der var masser af Jord for alle dyrkevillige. Det er hvad der stod at læse i det gule Amerikabrev, der en gang om aaret kom fra Moders Søster, Karen Mari.«
Peter Ebbesen

»Manden var imidlertid syg og døde af Malariafeber. Saa maatte Enken med de to smaa Børn, og sin Sorg, selv tage kampen op med Ødemarken . . . hun lignede da ogsaa mere en Trold end et menneske tilsidst, saa kroget og knudret var hun efter de mange Aars Savn og Slid – hun som var saa rank og køn, da hun kom fra Danmark.«
Henriette Lundahl

»Da Foraaret meldte sig, fik jeg min gamle Sygdom Guldfeberen, tilbage.«
Martin Esbæk

Hvorfor udvandrede 300.000 danskere? 7

Af Kristian Hvidt

Omkring 52 millioner europæere udvandrede til oversøiske lande 1840-1914. Ca. 35 millioner af dem kom til USA, en folkevandring af unge stærke folk, som fik dette land til at blomstre i utrolig grad, så at sige erobre magten i verden. Hvorfor tog så mange danske mænd og kvinder denne store beslutning?

Rejsen over Atlanten 16

Af Niels Larsen og Jens Lorentzen

Med afslutningen af den amerikanske borgerkrig i 1865 indtrådte en kraftig stigning i den skandinaviske udvandring til Amerika. Samtidig indtrådte en teknologisk revolution i selve transportmarkedet. De gamle sejlskibe blev afløst af mere tidssvarende skruedampere med langt hurtigere overfart samt faste afgang- og ankomsttider.

Tårernes Ø 27

Af Stig Thornsohn

Ellis Island, en lille ø på ca. 20 tønder land i New Yorks havn, er blevet symbolet på indvandrerens første møde med Den Nye Verden - immigrationskontrollen - det skæbnesvangre nåle-øje alle måtte igennem.

Drømmen og virkeligheden 35

Af Jens Damm

Lige fra de første kolonisters ankomst har Amerika virket dragende på europæerne. Hvorfor? Og hvordan var egentlig det Amerika, millioner af emigranter strømmede til i perioden mellem Den amerikanske Borgerkrigs slutning i 1865 og Den første Verdenskrigs start i 1914?

Helvedes baggård 45

Af Stig Thornsohn

New York set med den danske fotograf Jacob A. Riis' øjne. Historien om Riis er et portræt af en usædvanlig dansk udvandrer. En dansk drømmers møde med den amerikanske virkelighed og virkeliggørelsen af den amerikanske drøm.

Danske arbejdere 55

Af Jens Damm og Jens Bjerre Danielsen

Politikens senere chefredaktør Henrik Cavling rejste som korrespondent i 1895 i De forenede Stater og indsamlede en mængde materiale om faktiske forhold. I bogen »Fra Amerika« fremlagde han i 1897 sine informationer og indtryk. Her gengives uddrag af kapitlet »Danske Arbejdere«.

Fra pioner til farmer 60

Af Jens Damm

Den amerikanske folketælling år 1900 oplyser, at flertallet af de godt 150.000 immigranter, der er født i Danmark, er bosat i de midtvestlige landbrugsområder. Her var der land at få, og det lykkedes mange at få »foden under eget bord« i Iowa, Minnesota, Wisconsin eller Nebraska.

Farmerfamilien på

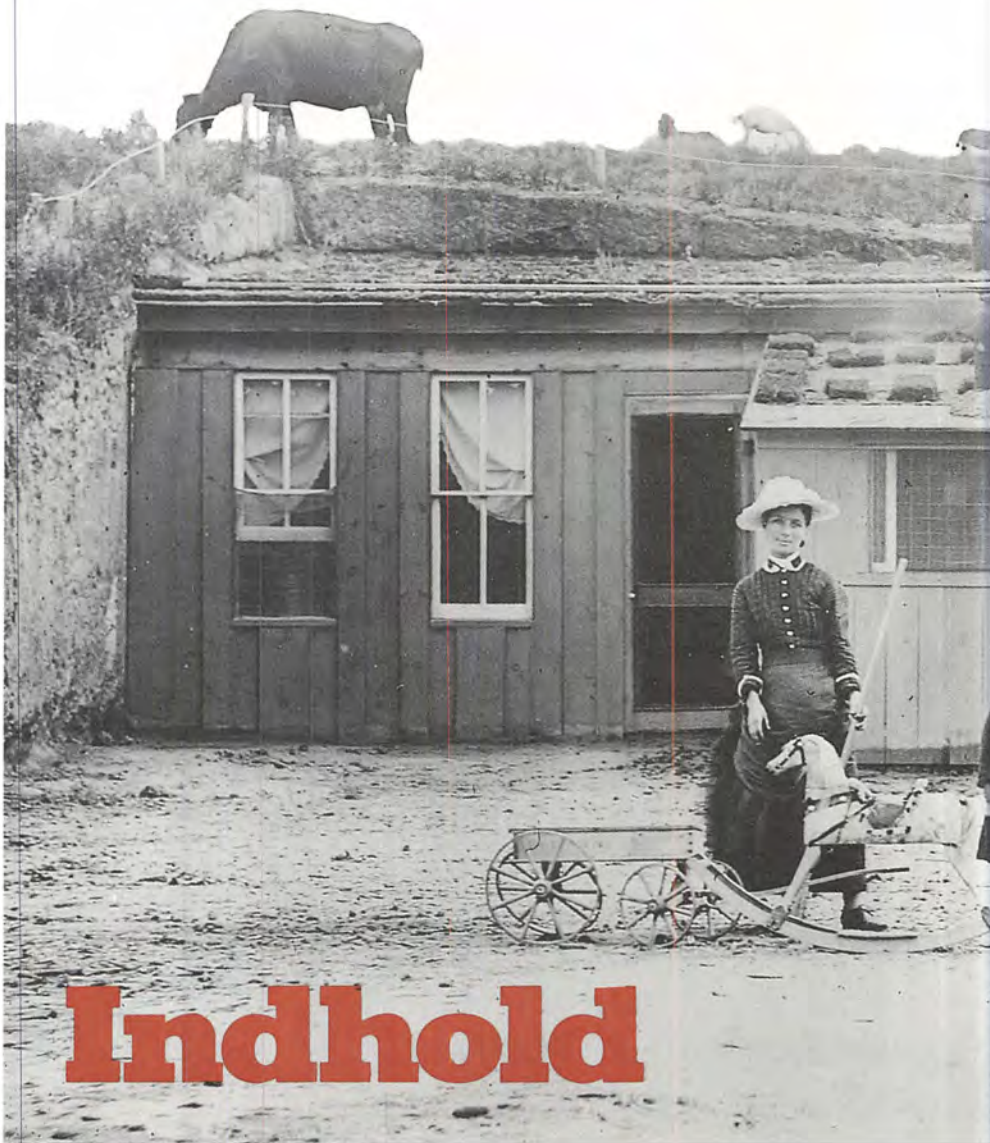
Af Anne Lisbeth Olsen

Udvandrerens liv og skæbne har vi idag mulighed for at se eksempler på i de mange bevarede udvandrerbreve. En stor del af brevene er skrevet af kvinder og børn til familien i Danmark. Her kommer de daglige oplevelser, skuffelser, håb og forventninger til udtryk.

Indianerne kommer 73

Af Stig Thornsohn

Der blev indgået mange traktater med indianerne; helt nøjagtigt 371 mellem forskellige suveræne nationer og De forenede Stater. Det er ingen ensidig dom at konstatere, at USA brød dem alle.

Indhold

Til Amerika for guds skyld 78

Af Mette Skougaard og Kristian Hvidt

»Til Amerika for Guds skyld« kunne være mottoet for den folkevandring, der sattes i gang fra Europa efter 1840 efter et kald fra De sidste dages Helige, populært kaldet mormonkirken. Mere end 16.000 danskere udvandrede til mormonernes paradys bag Rocky Mountains, landet omkring Salt Lake, der blev til staten Utah.

Danske immigrant- kunstnere 83

Af Aase Bak

I sidste halvdel af 1800-tallet udvandrede omkring 100 danske kunstnere til Amerika. Kunne kunstnerne lave portrætter, der lignede, og mindesmærker, der var heroiske og monumentale, var mulighederne mange.

Grundtvigianere og indre missionsfolk i Amerika 88

Af Henrik Bredmose Simonsen

De danske indvandrere i Amerika fik deres egne kirker, skoler, højskoler og kolonier. Den dansk-amerikanske kirkehistorie fik et ganske dramatisk forløb: modsætninger mellem præster og menigheder førte til en årelang kamp, der endte med splittelse af kirken og dannelse af to kirkesamfund: et grundtvigiansk og et indremissionsk.

En skyder i hånden og en blyant bag øret 96

Af Frede Godsk

De danske emigranter grundlagde omkring 200 aviser og tidsskrifter. Kun tre af dem lever stadigvæk. I begyndelsen hjalp pressen de danske udvandrere til at blive amerikanske i en fart. Nu holder bladene liv i en nostalgisk længsel efter det gamle land.

Den dansk-amerikanske litteratur 104

Af Stig Olsen

Den dansk-amerikanske litteratur er et særdeles spændende stykke kulturhistorie og en god kilde til viden om det danske liv i Amerika. Den tidligste dansk-amerikanske litteratur i ordets bredeste forstand var de breve, udvandrerne sendte hjem til slægten i Danmark. Senere kom pressen og forskellige former for faglitteratur, bl.a. religiøse bøger og udvandrervejledninger.

Drømmen om Amerika 108

Af John Mark Nielsen

Drømmen om Amerika er ikke fuldstændig, før den er blevet set som en del af en meget længere historie: om mange immigranter fra mange lande, som sammen har skabt det amerikanske samfund, beriget det, men også skabt problemer, som det af og til har haft svært ved at løse.

DRØMMEN OM AMERIKA

NATIONALMUSEET 1984
FORHISTORISK MUSEUM MOESGAARD
1985

Redaktionskomite: Annette Damm, Jens Damm, Kristian Hvidt, Bodil Bundgaard Rasmussen, Stig Thornsohn

Layout og tilrettelægning:
Jens Borch & Finn Evald / Grafikerne

Sats: Rockwell fra MultiSats.
Overskrifter fra Ty/pho/grafen

Tryk og repro: Århus Stiftsbogtrykkerie

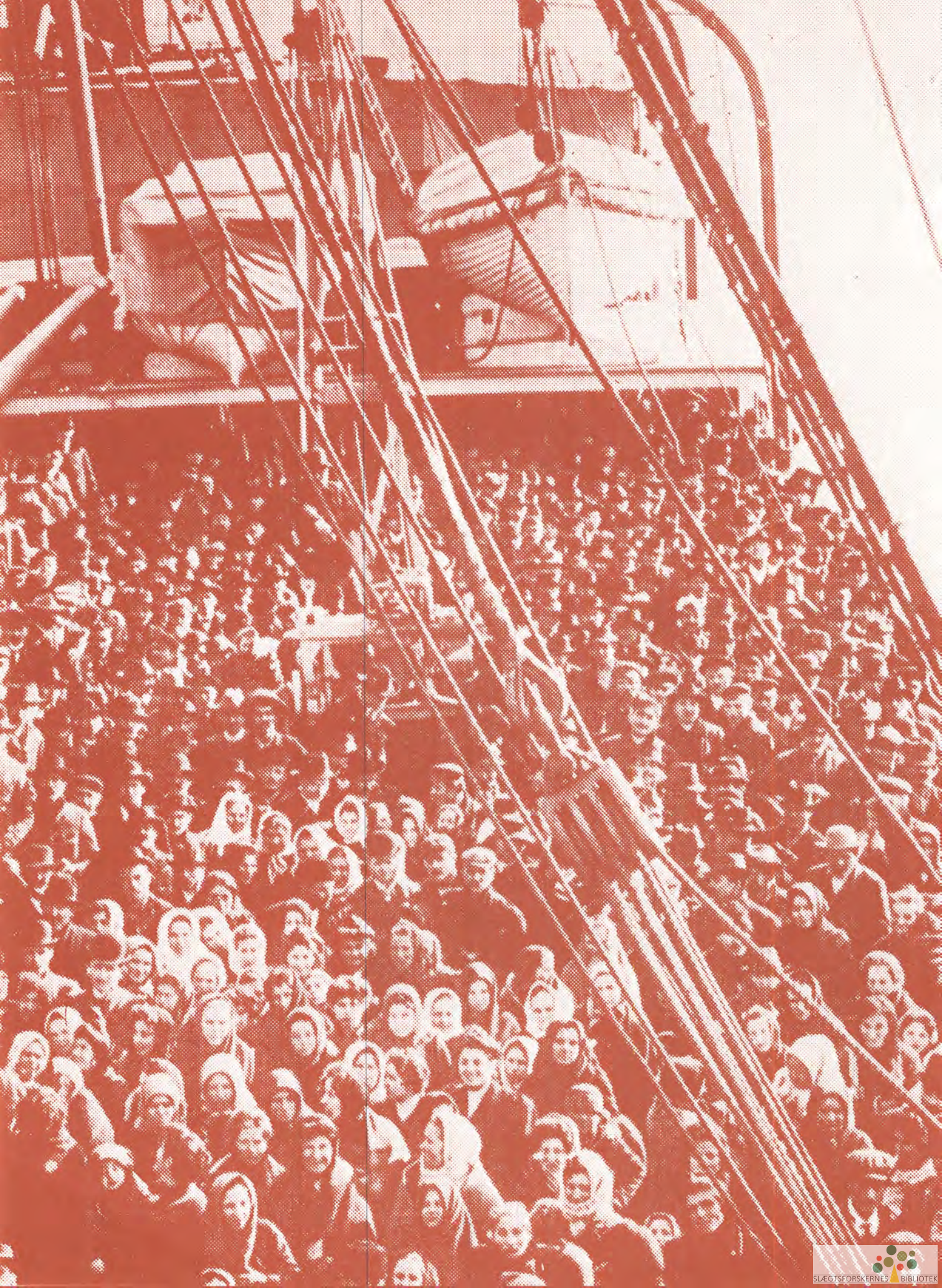
© Forfatterne & Nationalmuseet 1984

ISBN 87-480-0473-1

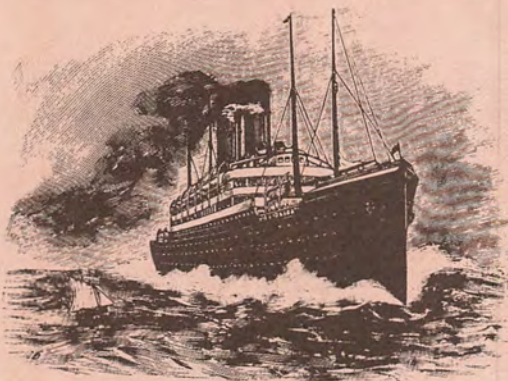

De pastiche-betonede overskrifter i artiklerne stammer fra en samling træ- og metalskrifter, som nu tilhører amerikaneren Willie Morgan. Skriftsamlingen (ca. 5000 skriftsnit ialt) er af kendere karakteriseret som den mest fornemme der findes af skrifter fra 1800-tallet. Størsteparten af skriftsamlingen fandt Morgan ved et tilfælde i en gammel lade i staten Vermont. Skrifterne blev restaureret og sendt på markedet i 1965.

HVORFOR UDVANDREDE 300.000 DANSKERE?

KRISTIAN HVIDT

Omkring 52 millioner europæere udvandrede til oversøiske lande 1840-1914. Det bidrog til det moderne verdensbillede. Ca. 35 millioner af dem kom til USA, en folkevandring af unge stærke folk, som fik dette land til at blomstre i utrolig grad, så at sige erobre magten i verden. 300.000 af disse udvandrere kom fra Danmark og dannede et livskraftigt mindretal, som endnu blomstrer derovre. Hvorfor tog disse mange danske mænd og kvinder den store beslutning?

Danmark en brik i det store mønster

Den danske oversøiske udvandring har sin egen spændende historie og sin egen begrundelse i de særlige danske forhold, men i virkeligheden udgjorde Danmark kun en lille del af det europæiske helhedsbillede. Det var et fænomen, der gik helt på tværs af landegrænserne, en næsten umærkelig massebevægelse, der begyndte ude langs Europas vestkyst, hvor man kendte havet og det fjerne land vestpå, men efterhånden

En vrimmel af ansigter, kvinder og mænd, unge og gamle på tærskelen til det store brud i deres liv, da de tog afsked med hjemland og familie og stod foran en tilværelse i det fremmede. For hver af dem, en helt afgørende beslutning, for Amerika et nyt bidrag til landets opblomstring.

bredte sig ind over Kontinentet som en slags feber i blodet hos de unge, efterhånden som de hørte om de vidunderlige rigdomme og muligheder i Den ny verden.

Tidligst begyndte udvandringen fra England. Efterhånden som det engelske imperium blev opbygget, rejste fattige arbejdere og bønder ud til de nye besiddelser. De engelske myndigheder så omkring 1800, hvilken enestående mulighed der lå i udvandring: her kunne staten på een gang løse det alvorlige engelske arbejdsløshedspøblem og samtidig cementere det engelske kolonivælde ved at bosætte engelske borgere derude. Den engelske regering og de godgørende selskaber forenede sig om at puffe de arbejdsløse af sted. De fik betalt rejsen og fik oven i købet penge af det offentlige

til at etablere sig. Den samme vej sendtes en væsentlig del af straffefangerne i de engelske fængsler.

Irland blev det næste store udvandrerland. I 1846 udbrød der kartoffelpest i landet og dermed hungersnød. I løbet af de følgende årtier udvandrede mere end halvdelen af landets befolkning til Amerika. Ierne satte deres stærke præg på Amerika. – Også Norge var tidligt med. I denne søfartsnation var Amerika et kendt begreb blandt de fattige bønder omkring fjordene. 1825 gik det første udvandrerskib af sted fra Bergen til Amerika. Norge blev bortset fra Irland landet med den største udvandring i forhold til landets størrelse. Fra 1850'erne kom udvandrere fra Tyskland sejlede op ad Rhinen og Elben i massevis og udskibede sig til Amerika i Hamborg,

Tungt belæssede med graveudstyr drog eventyrlystne danskere af sted gennem den halve verden efter guld. Nyheden om de store guldfund i Californien og lidt senere i Australien efter 1848 satte udvandringen i gang fra Danmark. Udstyret var enkelt, en spade og en "pande" eller "vugge", som ham til venstre har på ryggen, var nok til at begynde udvaskningen af guldstøvet. Hundreder af danske prøvede lykken i Californien, Australien og siden i 1890erne i Klondyke sammen med titusinder af alverdens vandrefugle. Mange fandt guld, men få blev overvældende rige. Tegningen stammer fra en dansk guldgravers beretning: "Fra Australien. Rejseskildringer af Bob", Kbh. 1862. Til Australien og Sydamerika kom også mange almindelige udvandrere og slog sig ned som farmere, men de 90% foretrak USA.

Bremen og Antwerpen.

Fra 1860erne nåede udvandringsfeberen Danmark. Drømmen om Amerika havde allerede levet i folks tanker helt tilbage til 1830erne, da Christian Winther skrev sit berømte digt: "Flugten til Amerika" og H.C. Andersen en sang med omkvædet: "Skade at Amerika ligge skal så langt herfra". En mængde danske eventyrere – vi ved ikke hvor mange – rejste efter 1848 til Californien, da rygtet om de store guldfund nåede hertil, og i de følgende år lokkede tanken om "guldet, det ligger dig for din fod" et stigende antal af sted, i 1860erne noget over 1.000 danske om året.

Omfanget af dansk udvandring

Det er først fra året 1868, at vi rigtigt kender antallet af danske udvandrere. Fra det år indførtes nemlig en lov, hvorefter udvandringsagenterne skulle registrere deres "kunder" hos politiet for at sikre, at kontrakten om transporten til Amerika blev overholdt. Af politiets registre og amerikanske indvandringsregistre får vi følgende hovedtal:

Danske udvandrere 1820-1932

1820-67 (anslået)	14.000
1868-1914	287.000
1915-1932	80.500
	381.500

I perioden op til 2. verdenskrig må man regne med, at rundt regnet 400.000 danskere har "taget billetten" og slået sig ned i de oversøiske lande. Hvor mange der er vendt hjem igen ved man desværre ikke. I tiden før 1900 var det formodentlig ikke mange.

I den store udvandringstid før verdenskrigene udvandrede altså hvert år rundt regnet 6.000 mennesker. Til sammenligning kan nævnes, at det tilsvarende tal for 1970'erne var ca. 4.000 pr. år – men her må man rigtig nok tage i betragtning, at vi nu er lidt over 5 millioner mennesker i Danmark. De 6.000 årlige udvandrere før 1914 kom ud af en befolkning på under 3 millioner. Det betyder, at ca. hver 10. dansker i den tid faktisk udvandrede til oversøiske lande. Fra Norge regner man med, at hver 6. norske borger udvandrede til Ame-

rika. Et sådant befolkningstab sætter et alvorligt aftryk i landenes tilbageværende befolkning. Langt den største del af udvandrerne var jo unge mellem 15 og 25 år, og gennem flere årtier udtyndedes disse årgange af de mest arbejdskraftige unge. For Danmarks vedkommende emigrerede mange flere mænd end kvinder. Det kom til at betyde, at den "naturlige" balance mellem kønnene i befolkningen blev forrykket. Det var først op mod 2. verdenskrig, at ligevægten mellem mænd og kvinder efter den store udvandring blev genoprettet.

Hvor i Danmark kom de fra?

Ideen om at udvandre spredtes fra gård til gård og fra sogn til sogn. Men alligevel fordeler de udvandrede danskere sig ikke over hele Danmark som et jævnt mønster. I nogle sogne eller byer kunne "feberen" slå an tidligt og skabe en "udvandretradition" gennem årtier. Andre steder fik man ikke ideen eller ønskede ikke at reflektere på den.

På en af de store udvandrerdamperne, der forlod København før 1900

med 1.000 danske udvandrere, ville passagererne typisk fordele sig sådan, at de 192 kom fra København, 398 ville stamme fra resten af Sjælland, Lolland og Falster, Bornholm og Fyn, medens 410 af passagererne ville være jyder. Fordeler man disse udvandrere på deres hjemegne og sammenligner deres andel med de lokale områders befolkning, får man et rigtigere udtryk for, hvor i Danmark "udvandrerefeberen" slog an og hvor ikke. Man opdager da, at tyngdepunktet er den sydøstlige del af landet. På Lolland-Falster og Bornholm udvandrede knap 14 ud af hver 100 af befolkningen, i Midtjylland var det kun ca. 3. Det samme lave tal gælder Nordsjælland, hvor København og ikke Amerika var den store magnet, der tiltrak folk. For Midtjylland var sagen nok den, at udvandringen fandt sted omtrent samtidig med heds opdyrkning. Alle kunne få en stump jord derovre og aflokke heden en afgrøde; det var vor hjemlige prærie, hvor der var jord nok at få. Derfor den lave udvandring.

Udvandringen var først og fremmest udtryk for en uro blandt de

*Jørgen C.
Larsons jordhus
ved Munson
Creek, Danne-
virke.*

unge i befolkningen, vandring fra hjemegnen var tidens ungdomsop-rør. Et mange gange større antal unge vandrede inden for Danmarks grænser. Det var de unge på landet, der var utilfredse. De kunne ikke regne med at arve et stykke jord og kunne kun se frem til et liv som ty-ende hos gårdmænd eller gods-ejere. De så en chance i byernes op-voksede industri som arbejdere. Ef-ter skolepligtens indførelse var ung-dommen mere orienteret om den verden, som lå uden for sognet. De nymodens jernbaner bragte dem hurtigt ind til en købstads muntre liv. Helst ville de blive på landet og blive selvstændige jordbrugere, men be-talingen som karl eller pige var ca. 100 kroner om året og de kunne aldrig opspare nok til selv at købe jord. Forholdet kan aflæses i udvan-dringens geografiske fordeling. Emigrationen var højest i de dele af landet, hvor jordpriserne var højest pr. tønde land, og hvor godsejerne dominerede, på Lolland-Falster, Lan-geland og Sydfyn. Der var ikke alene triste udsigter økonomisk set, men også kærlighedslivet havde sine pro-blemer. Karle og piger kunne elske

Omkring udvandringen voksede en rig flora af sange og skillingsviser. Den sørgelige vise om den danske pige og hendes rejselystne forlovede giver i al sin naivitet et troværdigt billede af kvinder og mænds forskellige holdning til det store op-brud. Visen er fra 1872.

hinanden i husbondens lade, men de havde ikke råd til at gifte sig uden at have eget hus og jord at dyrke. Derfor gik vejen ofte af sted med toget til

nærmeste købstad for at få fast arbejde – hvis den da ikke gik til udvandringskontorerne i København og videre til Amerika.

I forhold til befolkningens forde-ling i bønder og borgere udgik ud-vandringen fra Danmark (modsat fra Sverige og Norge) overvejende fra byerne og storstaden København. Men mange af disse byboere var op-rindelig bønderkarle og -piger, der først forgæves havde forsøgt at få et levebrød i byerne og nu tog den store beslutning om at drage til den amerikanske prærie. Ofte gik det så-dan, at pigerne drog til nærmeste købstad og fik arbejde dér (de var billigere arbejdskraft end mæn-dene), medens karlene drog direkte til Amerika og tog jord på prærien. Men lige så ofte synes de unge at foretage vandringerne parvis, de unge elskende, der søgte den øko-nomiske basis for at kunne gifte sig. Det var de økonomiske forhold for unge, der medførte, at vielsesalde-ren omkring 1850 var gennemsnitlig næsten 32 år for mænd og 29 år for kvinder – før denne alder kunne man ikke regne med at "få foden under eget bord".

Sønderjydernes flugt efter 1864

Der var landesorg i Danmark efter tabet af Slesvig-Holsten 1864. Sor-gen var størst i den dansksindede del mellem Kolding og den nuvæ-rende grænse, der nu kom under preussisk styre. De unge i Nord-slesvig nægtede for manges ved-kommende at leve under tysk styre. De ville ikke affinde sig med tysk sprog i skole og kirke og navnlig ikke med den flere år lange preussiske værnepligt. En del flyttede til Danmark (opte-rede), men navnlig gav det tyske styre anledning til en ren "folke-flugt" fra Nordslesvig til Amerika.

Af befolkningsstatistikken kan vi se, at ca. 54.000 nordslesvigere før 1905 forsvandt fra området, der kun rummede en befolkning på ca. 150.000 mennesker. De bosatte sig i USA formentlig samme ste-der som danskerne. Når så mange danskere derovre ifølge ameri-kansk statistik giftede sig med ty-ske immigranter, var det i virkelig-heden nok for en stor del nord-slesvigere, det drejede sig om. De var jo nu tyske statsborgere, selv om de talte og følte som andre danskere.

Udvandringen steg, da kornprisen faldt

Der var altså tale om det store opbrud fra landbruget i Danmark, der hidtil helt dominerede vor økonomi og vort erhvervsliv. Opbruddet havde mange årsager. En af dem var en usædvanlig stigning i landdistrikternes befolkning fra ca. 1800. Kvinderne fødte flere levedygtige børn, gennemsnitsalderen steg og dødeligheden faldt som følge af bedre ernæring og lægevæsen. Fra hver gård eller husmandsbrug kom en børneflokk på 10-12 børn, hvoraf kun én, højst to kunne overtage landbruget. Resten af børnene måtte ud som tyende. En anden årsag til opbruddet var faldet i prisen på korn. De første indvandrere i Amerika opdyrkede en del af prærien, høstede majs og hvede i overflod, der for en del eksporteredes til Europa. Derved faldt kornpriserne på de europæiske markeder faretruende, landbrugene blev mange steder direkte urentable. Dette prisfald var bl.a. årsagen til en voldsom udvandring fra Sverige og Norge i slutningen af 1860'erne. Også herhjemme kom krisen. Men vi var rustet til at omstille landbruget. Hvor Danmark før var kornproducerende, blev vi i løbet af 1870'erne i stand til at omlægge produktionen til animalske produkter, kornet blev givet til grise og høns og store arealer sat af til græs og roer til køerne. Det animalske landbrug kræver mere arbejdskraft. Piger til at malke og karle til at høste blev efterspurgt, lønnen blev trods alt bedre, og der blev udstykket husmandsbrug til tyende for at holde på arbejdskraften på landet. Denne omlægning er en væsentlig forklaring på, at dansk udvandring ikke fik det samme svimlende omfang som i Sverige og Norge.

I de andre nordiske lande var industrien også mindre udviklet end i Danmark. De danske købstæder var derfor bedre egnede til at opsuge den indvandring fra landet, der begyndte fra 1850'erne. Stationsbyerne,

Eksport af fattige og forbrydere

Mange danske sogne løste i al stilhed deres sociale problemer ved at sende de fattige til Amerika på en enkeltbillet. Det var langt billigere end understøttelse gennem mange år. En af de større udvandrereagenter så i 1880 chance for at gøre store forretninger og sendte derfor nedenstående brev til alle danske sogneråd.

Da denne trafik klart blev misbilliget af justitsministeriet, ved man ikke noget om, hvor mange

kunder udvandringsagenten hvervede ved dette cirkulære. Københavns politidirektør benyttede sig altså også af muligheden for at eksportere ubehagelige kriminelle personer foruden besværlige politikere som de to socialister, Pio og Geleff. Men da det blev afsløret i den amerikanske presse, at en kendt dansk falskmøntner også var eksportet til Amerika, standsede trafikken i hvert fald fra København.

Kjøbenhavn i Februar 1880

J. Rath
Dampskibsekspedition
Nyhavn 13
Kjøbenhavn K

Til det ærede sogneforstanderskab.

Undertegnede, der her på pladsen repræsenterer dampskibsselskabet ALLAN LINE, hvis postdampskibe befordrer passagerer til Amerika, tillader mig herved at fremsende Dem nogle tryksager til behageligt gennemsyn, og er jeg så fri at tilbyde Dem min ekspedition til befordring af sådanne personer, som jævnlig ligger sognet til byrde. – Idet jeg forsikrer, at jeg skal opbyde alt for ved reel og punktlig behandling at erhverve Deres tillid, skal jeg herved bemærke, at jeg allerede i længere tid har haft ekspeditionen såvel af personer, der bliver bortsendte af Københavns politi og fattigvæsen som fra flere købstads- og landkommuner, og støttet herpå beder jeg Dem ved lejlighed at have mig i behagelig erindring.

Med særdeles agtelse
ærbødigt
J. Rath.

dette særlige danske fænomen, kunne beskæftige en del, og mange kunne finde arbejde i København, selv om arbejdsløsheden her i perioder om vinteren kunne nå op på ca. 40-50%.

Der var en anden erhvervsgruppe, der kom i klemme med industrialiseringen. Det var håndværkerne. Deres produkter blev nu seriefremstillet på maskiner. De havde valget mellem at søge ind som ufaglærte på fabrikker eller udvandre. Håndværkerne var vant til at "gå på valsen" rundt i Europa. Oprindeligt var det uddannelsesrejser. Nu blev det desperate forsøg på at finde arbejde. Amerika var en ny mulighed. Værst var forholdene for smedene. Af 100 smede fra danske købstæder udvandrede ikke færre end 56 i perioden før 1900, mange af dem med kone og mange børn.

Til Amerika for Guds skyld

Langt de fleste rejste oversøisk af økonomiske grunde, men der var også dem, der af religiøse grunde følte sig kaldet til at drage til Amerika. Det var først og fremmest mormonerne. Denne sekt var kommet til Danmark med nogle missionærer i 1849. De kom fra Salt Lake City i Utah og lovede, at derovre var himmerige at finde. Alle deres tilhængere skulle udvandre til dette "Zion" – og missionærerne hvervede forbavsede mange proselytter i Danmark. I alt udvandrede før århundredskiftet mere end 16.000 danskere til Utah, og denne delstat i USA bærer endnu i dag stærkt præg af de danske – der står Sorensen og Pedersen på mange butiksskilte i byerne. Tilhængere fandt mormonerne især i Nordjylland (51%) og i København (37%), mest blandt de helt fattige i samfundet. Rejseomkostningerne hjalp mormonkirken med, sådan at pengene skulle betales tilbage, når immigranterne havde etableret sig i Utah. Mormonerne blev sendt på særligt chartrede skibe. Mange skibsladninger drog af sted under

salmesang, ofte fra Ålborg, under ledelse af langskæggede missionærer. Disse transporter adskilte sig også fra de andre udvandrerskibe ved, at kvinderne var langt i overtal – de var mere modtagelige for den slags religiøse sekter uden for folkekirken end mændene.

Amerika, det store trækplaster

I det foregående er fortalt om de økonomiske, sociale, religiøse og politiske grunde, der kunne få danskerne til at slå spillet overende og udvandre. De blev så at sige skubbet ud af deres land. Men de blev også lokket og trukket over i Staterne af de

mange løfter om gods og guld, der spredtes ved hjælp af en strøm af propaganda for udvandring, der nåede helt ud i de fjerneste landdistrikter.

Det store lokkemiddel i Amerika for den jævne dansker var næppe så meget en tilværelse som guldgraver, men derimod muligheden for at blive selvstændig bonde på prærien. I 1862 vedtog Kongressen i Washington en lov, hvorefter alle uanset nationalitet gratis kunne få tildelt et stort stykke jord på prærien, et såkaldt homestead på 160 acres, svarende til 114 tønder land i Danmark, en drøm for enhver staldkarl eller malkepige.

En nybyggerfamilie på vej til deres homestead på Nebraskas prærie i 1886. De mindre velbeslåede måtte age de mange hundrede kilometer med stude, hvis de da ikke selv måtte trække læsset.

banerne. Disse "Yankees" rejste hjem til deres fødestavn og var ved deres velklædte ydre og "ten-gallons-hatte" levende vidnesbyrd om rigdommen derovre. For hver ny udvandrer, der kunne bringes med tilbage til Amerika, fik de 15 kr., en mindre formue dengang, og det lykkedes mange af dem at kapre rejse-selskaber på hundrede og derover.

Også på den amerikanske side var der altså store økonomiske interesser i at få udvandringen til at stige. Der blev trukket i unge kraftige folk med lyst på livet, lige som omvendt de fattige danske samfundsforhold skubbede mange ud af landet.

"Push" og "pull" i oversøisk udvandring

Dette skub og træk i befolkningsmasserne – ofte benævnt med de engelske ord *push* og *pull* – har været et meget omdebatteret emne i de sidste årtier. De samme kræfter fungerer jo endnu i dag på de millioner af mennesker fra Tyrkiet, Pakistan, Jugoslavien og mange andre lande, der strømmer til Europa og også til Danmark. Også for disse nutidens emigranter er der et *push*: arbejdsløshed og fattigdom i hjemlandet, og et *pull*: tilbud om arbejde, drømmen om høje lønninger og et socialt tryk-system i f.eks. Danmark.

Hvad er stærkest: lokketonerne fra de fjerne, rige lande eller de elendige tilstande i fødelandet? Fiffige forskere fandt i trediverne ud af, at den stærke op- og nedgang i antallet af udvandrere fra år til år passede bedre sammen med op- og nedgangene i de økonomiske forhold i USA end i Europa. Deraf sluttede man, at det måtte være tiltrækningskraften fra Amerika, der var den stærkeste drivkraft frem for skubbet fra Eu-

Denne homestead-lov bidrog væsentlig til, at 89% af alle danske udvandrere valgte Amerika. Turen ud på prærien, der før tog måneder, blev gjort let, da de store jernbane-anlæg blev bygget i 1860'erne. Og jernbaneselskaberne skulle have passagerer. De sendte agenter til Europa og med dem reklametryksager i oplag på hundredtusinder, der blev spredt ud over landene. De store transatlantiske rederier skulle også leve af emigranterne. De ansatte agenter i alle større havne, der igen ansatte tusinder af underagenter rundt i byer og sogne, som med plakater og reklamer lokkede folk af

sted. Ideen til at søge lykken i Amerika kunne læses på alle lygtepæle og plankeværker. De første udvandrere sendte jo også breve hjem om de høje lønninger og den fede muld på prærien – og jernbanerne derovre uddelte brevpapir og frimærker til farmerne, for at de skulle skrive hjem og skaffe nye passagerer. Dette store amerikanske "reklamebrøl" spredtes herhjemme via rederiernes agenter. Fra 1870'erne gik man så vidt, at jernbanerne og rederierne gav gratis rejse hjem til Europa til tusinder af veletablerede farmere fra Danmark mod at de skaffede nye emigranter til dampskibene og jern-

Vort dansk-amerikanske modersmål er dejligt

Det med sproget var noget, der nok kunne holde danske fra at udvandre. Men man kunne øve sig på det engelske hjemmefra. I de mange vejledninger for udvandrere var der parlører, så man

kunne føre en samtale i det fremmede. Her er en prøve fra en pjece fra 1885 – bemærk moralen i den lille samtale og ikke mindst den fonetiske oversættelse!

Om Kjöb af Land (Landeindom).	Of the purchase of Land.	Ov thi pör'tshæs ov Lænd.
Jeg önsker at faa kjöbt noget af Statens Land i Manitoba; til hvem skal jeg henvende mig?	I want to purchase (buy) some government land in Manitoba; to whom shall I apply?	Ei uont tu pör'tshæs [bei] söm guv'ernmänt lænd in Manitoba; tu hulm shæll ei æpplei'?
De maa henvende Dem til 'Landinspektören.'	You must apply to the land inspector.	Ju möst æpplei' tu de lænd-in-spektor.
Hvor er han at træffe?	Where is he to be found?	Huær is hi tu bi faund?
De vil træffe ham paa Raadhuset.	You will find him at the court-house.	Ju uill feind him æt de kaart-haus.
Er det her, man maa henvende sig for at faa kjöbt noget af Statens Land?	Is it here you must apply to purchase government land?	Is it hihr ju möst æpplei' tu pör'tshæs gov'ernmänt-lænd?

De fleste udvandrere kom dog efter det amerikanske, når de først havde været der nogen tid. Så glemte de omvendt det danske og blandede det op med engelske

ord. Den danske præst i Chicago, M.C. Jensen, fortæller hvad en dansk mælkeemand i byen fortalte om præsten i sit hjemsohn i Jylland:

Han haar baade döbt og konfirmiret aa married mæ. Den Daw wi sku marry, kom han hen öwer a field, jumped æ creek, gik op te æ Hus aa stak hans Hue ind ai æ Winner aa søj: Go Daw, je will da saa gjaen si den lille girl, der ska marry.

ropa. Beskrevet som sammenfallende kurver i et diagram ser denne teori jo meget overbevisende ud. Men sammenhængen er nok langt mere indviklet end som så. Det drejede sig jo om tusinder af danske og millioner af europæiske enkeltpersoner, der havde hver sin skæbne og hver sin personlige begrundelse for at udvandre. Nogle få var familiens "sorte får", der blev sendt "gratis" af sted, andre rejste på grund af kærlighedssorger, eller fordi de skulle have barn uden for ægteskab. Det kan umuligt bare have været økonomiske betragtninger, endsiges kendskab til amerikanske konjunkturer, der kunne styre denne mægtige menneskestrøm. Udvandrerbreve og -erindringer viser da også, at det foruden det kølige overlæg også i høj grad var hjertet og de stærke følelser, der sattes i svingninger, når den store beslutning om at udvandre til Amerika skulle træffes. Alligevel viser statistikken, at leveforhold og drømmen om bedre økonomiske livsbetingelser trods alt spillede en dominerende rolle i overvejelserne.

Den største del af de danske udvandrere nedsatte sig som farmere på prærien, navnlig i Iowa og Nebraska. For mange var den nye tilværelse meget barsk. At aftvinge den græsklædte prærie dens første afgrøder krævede blod, sved og tårer gennem årtier. – Og så var der det med følelserne. Savnet af hjemlandet og af familien var bittert. For mange var det en meget høj pris at betale for leveforhold, der måske var friere end i Danmark, men ofte ikke meget bedre. "Var det rigtigt at udvandre fra Danmark?" Spørgsmålet rumstede sikkert i mange udvandrede bevidsthed. For mange var svaret: Ja, for vore børn – eller som de sang det i de dansk-amerikanske kirker:

"At andre må høste, hvad vi har pløjet, og have medgang, hvor vi har døjet".

HVORFOR UDVANDREDE 300.000 DANSKERE?

Skrønerne om, hvordan alting i Amerika var større og bedre end i Europa lokkede mange til at tage af sted. Når de derhjemme fik et brevkort fra slægtninge i Amerika som dette måtte de spærre øjnene op. Kunne de virkelig dyrke kålhoveder af den størrelse? Kløge folk i Danmark kunne dog fortælle dem, at også amerikanere kan have en ræv bag øret!

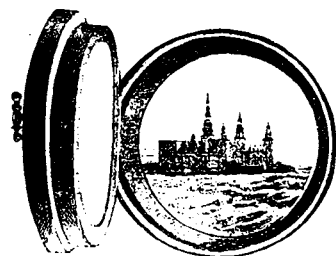

REJSEN OVE

NIELS LARSEN

Med afslutningen af den amerikanske borgerkrig i 1865 indtrådte en så kraftig stigning i den skandinaviske udvandring til Amerika, at man kan tale om en egentlig masseemigration. Ca. 40.000 skandinaver forlod årligt deres hjemstavn og prøvede lykken i USA. Samtidig indtrådte en teknologisk revolution i selve transportmarkedet. De gamle sejskibe blev afløst af mere tidssvarende skruedampere med langt hurtigere overfart samt faste afgangs- og ankomsttider.

I 1866 blev København anløbet af en skruedamper, nemlig det engelske udvandringsskib *Ottawa*. 31. juli afgik det med 101 emigranter til Göteborg og Christiania, hvor yderligere 300 steg ombord. 15 dage senere ankom *Ottawa* til New York, hvor det viste sig, at turens sponsor, "Det amerikanske selskab til selvejendoms erhvervelse", ikke overholdt hvad det havde lovet emigranterne, nemlig store landområder i USA. Denne såkaldte "Ottawaaffære" blev sammen med adskillige klager, der var indløbet til den danske konsul i New York, den direkte anledning til, at Rigsdagen i samlingen 1867/68 skabte en lov, der benævnes "Lov af 1. maj 1868 om Udvandrerens Befordring". Lovens intention var at skabe et retsgrundlag på udvandringsområdet, regulere markedet samt at sikre, at rejsen og dens betingelser var nøje beskrevet for udvandrerens i en kontrakt indgået mellem udvandrerens og agenten.

Loven omfattede ialt 11 paragraffer, hvoraf de vigtigste var § 3, der fastslog, at hovedagenterne var ansvarlige for overholdelsen af kontraktens ene side, og § 5, der forlangte, at de agenter, der opnåede tilladelse til at drive virksomhed, skulle stille mellem 3.000 og 10.000 rigsdaler som sikkerhed mod eventuelle senere krav fra udvandrerens.

Teknik, sundhed og kontrol

Den 21. februar 1872 vedtog Landstinget "Tillæg til Lov om Udvandrerens Befordring af 1. maj 1868". Den medførte øget tilsyn med skibenes tekniske indretning og bemanning, samt en obligatorisk lægeundersøgelse af udvandrere, hvilket skulle sikre, at syge og smittefarlige personer ikke kom ombord i skibene.

I forlængelse af loven om Tilsyn med Udvandrerens Befordring af 1. maj 1868 udstedte Justitsministeriet 28. marts 1870 et reglement for dette tilsyn med den direkte udvandring. Da den direkte udvandring fra Danmark gik over København, var det Københavns Politi, der førte tilsynet med udvandrerskibene.

Politiet skulle antage sagkyndige med forstand på skibe og dampmaskiner til at syne skibene og påse, at de krav, loven og reglementet stillede, var overholdt.

På skibets vejrdæk skulle der være mindst $\frac{1}{2}$ m² til hver mellemdæks-passager, hvorimod passageren på 1. klasse skulle have det dobbelte. I kahytten skulle den sidste mindst have 3 m², medens udvandrerens på mellemdækket måtte nøjes med 1,2 m².

Kun ægtefæller og forældre og deres børn måtte dele køjer. I øvrigt skulle kønnene holdes adskilt, således at ugifte mandfolk over 14 år anbragtes i et særligt rum forude, og agterude skulle et lignende rum indrettes for "ene reisende Fruentimmer" over 10 år og koner med børn under 14 år. "Til at varetage Orden, Renlighed o.s.v. i denne Afdeling skal der ansættes et paalideligt søvant ældre Fruentimmer". Døren til denne afdeling skulle være stærk med "forsvarligt Lukke og Laas".

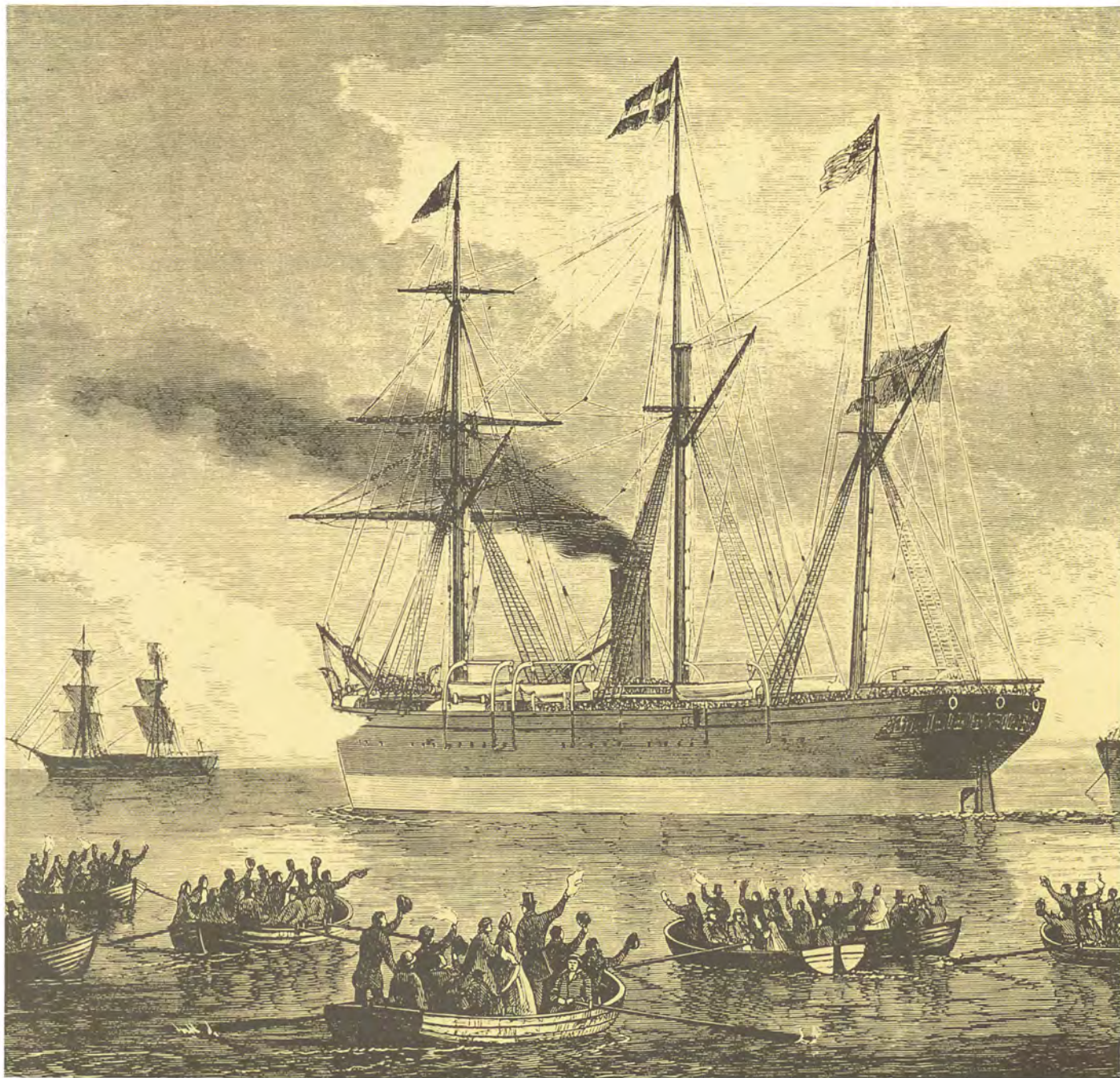
Mellemdækkene skulle være velventilerede, dagslyset have tilstrækkelig adgang og om natten skulle der være lys i to lamper pr. 100 passagerer. Udvandrerne skulle kunne vaskesig og det fornødne antal lokummer og waterklosetter skulle være til stede i de forskellige afdelinger.

Tilsynet skulle inspicere redningsmidler, proviant, vandbeholdning, pantry med komfur samt kul- og brændebeholdning, og sikre sig at lasten ikke indeholdt skadelige eller ildelugtende varer og genstande. Al bagage, last, proviant, vand o.s.v. skulle være stuvet og surret godt.

Udvandrerne skulle undersøges af en læge, som skulle tilbageholde alle med smitsomme sygdomme eller "sindssvaghed". Når skibe medførte mere end 50 personer, skulle der med skibet følge en af politiorigheden ansat eksamineret læge. Han var myndighedernes forlængede arm på hele rejsen og skulle daglig inspicere madlavningen på mellemdækkene og tilse de syge i skibets hospital. Alle udgifter i forbindelse med tilsynet, også lægens løn, skulle betales af skibets rederi.

ATLANTEN

JENS LORENTZEN

Sommeren 1866 ankrede den nye engelske skruedamper "Ottawa" på Københavns red. Det var det største skib, der indtil da havde besøgt byen. Det skulle bringe udvandrere til Amerika, og nysgerrigheden var stor. Der blev holdt åbent hus ombord, mange mennesker benyttede sig af lejligheden til at tage skibet i øjesyn. I robåde og dampfærger transporteredes de skuelystne ud til skibet – kvinderne i de moderne krinolinekjoler, der viste sig højst upraktiske til denne form for sightseeing. Nok var det et stort skib, men al plads var beregnet til udvandrere. Køjerne var anbragt som hylder ovenpå hinanden, og man skulle være lidt af en akrobat for at komme ind og ud uden at få buler i hovedet. Den øvrige plads i rummene var optaget af naturtræsborde og tilsvarende bænke. Det resterende bohave generede ikke, der var ikke mere!

*"Ja, længer der er til Amerika
End til Tante Lise på Landet;
Men for at komme didhen herfra
Man seile maa over Vandet".*

*Christian Winther:
Flugten til Amerika, vers 11. 1835.*

Nu tager det ca. 8 timer at komme fra Kastrup til New York, og det er næppe ret meget mere end Christian Winthers Peter og Emil måtte bruge, når de skulle på besøg hos Tante Lise på landet. Så i vore dage kan vi dårligt sige, at der er langt til Amerika, selv om det stadig ligger, hvor Columbus fandt det efter 46 dage under sejl mod vest.

Emaile-skilt fra 1920'erne. Skiltet blev fremstillet i mange tusinde eksemplarer med dansk, amerikansk, norsk, svensk og polsk tekst.

Hjertet i Københavns Havn var Kvæsthusbroen. Herfra udgik ruterne til provinsen, Sverige og Norge. På billedet fra 1888 ses tydeligt det liv, der udfoldede sig. Fra de mange provins- og Øresundsforbindelser var der ikke langt til udvandringsskibet, der ses til venstre i billedet.

Emigranter som ballast

12. januar 1852 skrev løjtnant H.G.F. Garde på briggen *Ørnen*, den danske marines stationsskib på St. Thomas, hjem til sine forældre: "I denne tid ligger her et stort amerikansk skib, som har hentet jernbaneskiner i England, hvormed han har stuvet sin last; men da han ikke havde fuld last med dette, tog han i Irland 200 udvandrere ombord til Amerika. De have været i 7 uger i søen, stadig med hårdt vejr og i den tid have disse stakler ... ikke smagt en stump kød, ikke engang brød have de fået leveret, noget mel dagligt, og deraf kunne de selv bage brød, det er, hvad de få; men enhver kan forestille sig hvor slemt det er at bage brød, når man er søsyg; de have også lidt uhyre meget. Men i en stærk storm løb skibet læk og han måtte løbe her til for at reparere. Der er sådan et svineri derombord af alle disse menneskers udgydelser, at man kan lugte det langt borte ... Skipperen får forresten et dygtigt tab ved den lejlighed; thi han var bestemt til Ny-York, men må nu betale deres forpleining i land, medens skibet bliver halet på land og repareret, og da der hersker blodgang i mellem dem, må han også betale doktorpleie, der ikke er nogen bagatel herude. Men han har godt af det".

Normalt foregik rejserne i sejlskibene under mere betryggende og rimelige forhold, men selv efter at dampskibene havde overtaget transporten over Atlanten, var der trods lovgivning og reglementer kyniske redere og kaptajner, der udnyttede, at udvandrere var fuldstændig afhængige af dem.

I løbet af 1860'erne og 70'erne udvikledes dampmaskinen til en stabil og økonomisk drivkraft, og på passagerutterne over Atlanten blev sejlskibene udkonkurreret af dampperne, som ikke var så afhængige af vind og vejr. Derfor kunne overfartstiden nedbringes, og skibene afgå og ankomme til faste tider. Det stærkt stigende antal af udvandrere

Dans ombord.

forstærkede denne udvikling.

14 dage til søs

Med den danske Thingvallalinies skibe varede rejsen fra København til New York 14 dage, heri medregnet anløb af Kristiania (Oslo), Kristianssand og eventuelt Göteborg.

De første dage havde udvandrere ikke tid til at kede sig. De skulle vænne sig til forholdene ombord, lære hinanden at kende, se på Øresundskysten og den livlige trafik i Sundet. Og sejladsen langs den smukke norske kyst var en oplevelse, som imponerede de fleste. Efter at de sidste udvandrere var kommet ombord i Kristianssand kom turen over Nordsøen, hvor mandskabet afholdt redningsøvelser og instruerede passagererne om, hvordan de skulle forholde sig i tilfælde af ulykker.

Ruten gik nord om Skotland, hvor man også kunne nyde synet af storblåede landskaber, medens man sejlede forbi. Herfra var der mange, mange dages sejlads på det åbne Atlanterhav, og her kunne der nok

være anledning til at kede sig, indtil den store dag hvor man igen så land: Amerika.

Billetterne til Amerika

Udvandningslinierne solgte billetter til tre klasser. 1. kahytbilletter var de dyreste. Servicen var helt i top, og passagererne indtog alle måltider ved kaptajnens bord. Indkvarteringen fandt sted i flotte, rummelige luksuskahytter i agterskibet.

2. kahytspassagererne boede også i luxuriøse kahytter, men fik deres måltider serveret i en selvstændig spisesalon.

Mellemdækspassagererne, som boede under dækket i større fælles lukafer med køjer fra gulv til loft. Her var servicen minimal, men dog rimelig på de danske udvandningslinier, hvor maden blev serveret af mellemdæksopvartere: emigranter, der mod et nedslag i billetprisen arbejdede på turen over Atlanten. En optælling af passagererne fra Thingvallalinien viser, at kun hver 12. rejste til Amerika som kahytspassager. Resten rejste som mellemdækspassagerer.

Når udvandrerne kom ombord, fik de udleveret bestik, spise- og drikkekar af metal, som kunne tåle at gå i dørken, samt en tangmadras, som de kunne tage med i land, hvis den da ikke blev smidt over bord lige før ankomsten. Således kunne eventuelle problemer med utøj og anden urenlighed løses.

Et par gange om dagen gik skibets regnskabsfører en runde sammen med skibslægen eller med en af styrmændene for at se, om alt var i orden. Når det var nødvendigt, og vejret var til det, blev udvandrerne sendt op på dækket, og så blev mellemdækkene spulet.

Var vejret dårligt, måtte udvan-

drerne blive under dæk, og var skibet fuldt besat, kunne der nok blive lidt trangt. Man måtte indrette sig, som man bedst kunne. Nogle var søsyge, nogle ville have det lidt for sig selv, andre fordrev tiden i smågrupper med snak, højtlesning, forskellige slags spil eller samledes omkring en harmonika eller violin. I mange beretninger fra rejsen kan man læse store lovord, især om svenske udvandrere, der var gode til at synge eller spille deres hjemlands folkeviser.

Var vejret godt, forlagdes aktiviteterne til dækket, og så kunne dansen gå til glæde for både dansere og tilskuere.

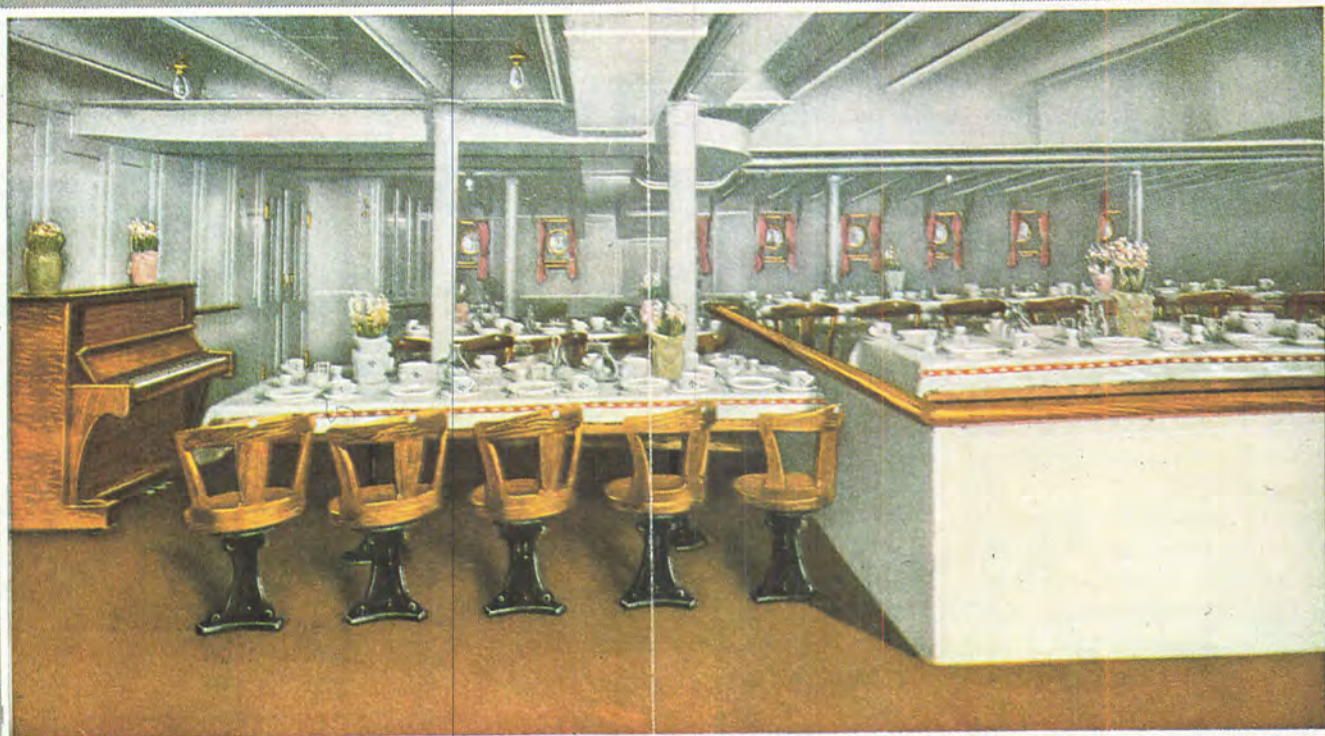
Sølivets ensformighed blev af og til også brudt af gudstjenester eller bønnemøder med taler af lægprædikanter og med salmesang.

Men dagens hovedbegivenheder var måltiderne. I reglementet om udvandreres befording havde Justitsministeriet fastsat, hvad og hvor meget udvandrerne skulle have at spise, men både i 1880 og 83 forbedrede Thingvallalinien proviantlisten til også at omfatte fersk og tørret fisk, ris og andre grøntsager udover kål.

I 1890'erne kunne mellemdækkspasagerernes spiseseddel se således ud:

Scandinavian-American Line

Third Class

A CORNER OF A THIRD CLASS DINING ROOM

Thingvalla Liniens Spiseseddel for Mellemdækspassagerer.

Forandringer forbeholdes.

Frokost. Byg eller Hvedegrød, Sukker, Smør, Hvede- og Rugbrød, Spegesild eller Pølse og Kaffe.

Formiddag Kl. 10. Havresuppe og Mælk til Børn og Syge.

Middag.

Søndag: Fersk Kødsuppe med Urter og Makaroni, fersk Oksebryst med brun Sauce og Kartoffler.

Mandag: Gule Ærter, salt Flæsk med Sennepssauce og Kartoffler.

Tirsdag: Sod Suppe med Svedsker, Rosiner osv., Klipfisk med Sennepssauce og Kartoffler.

Onsdag: Hvidkaalssuppe (eller Risengrød, Øl, Sukker, Kanel osv.), salt Kød med skarp Sauce og Kartoffler (eller Ragout med Kartoffler).

Torsdag: Fersk Kødsuppe med Urter og Ris med Rosiner, fersk Oksekød med Peberrodssauce og Kartoffler.

Fredag: Gule Ærter eller Bønner, salt Kød og Flæsk med Sennepssauce og Kartoffler.

Lørdag: Sagosuppe med Svedsker, Rosiner osv., Klipfisk med Sennepssauce og Kartoffler.

Eftermiddag Kl. 3. Havresuppe og Mælk til Børn og Syge.

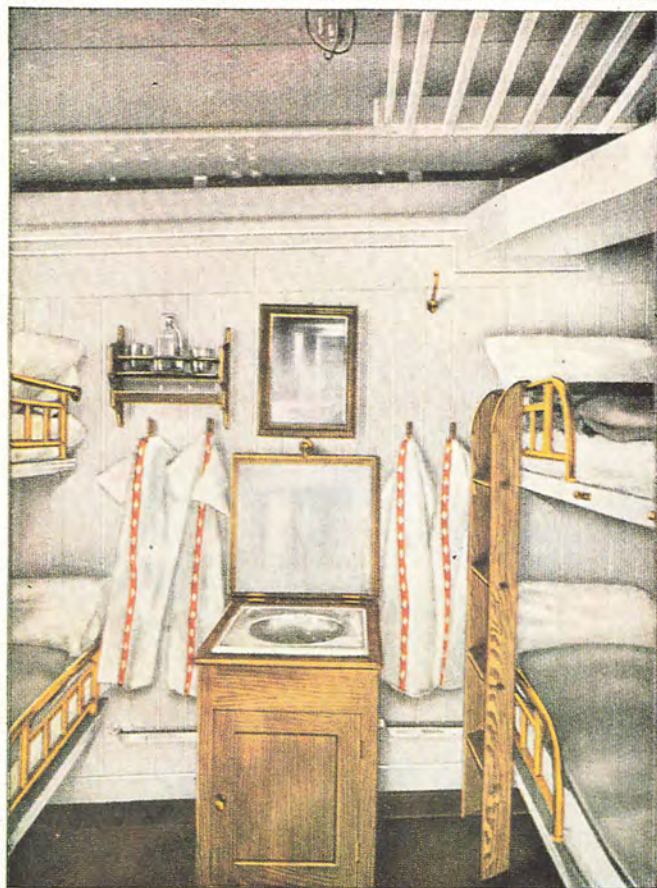
Aften.

Lobskovos eller Ost og Pølse, Smør, Hvede- og Rugbrød, Te, Sukker osv. Kondenseret Mælk udleveres gratis til spæde Børn.

Fersk Vand erholdes i rigelig Mængde. Friskbagt Brød udleveres hver Dag fra Skibets Bageri.

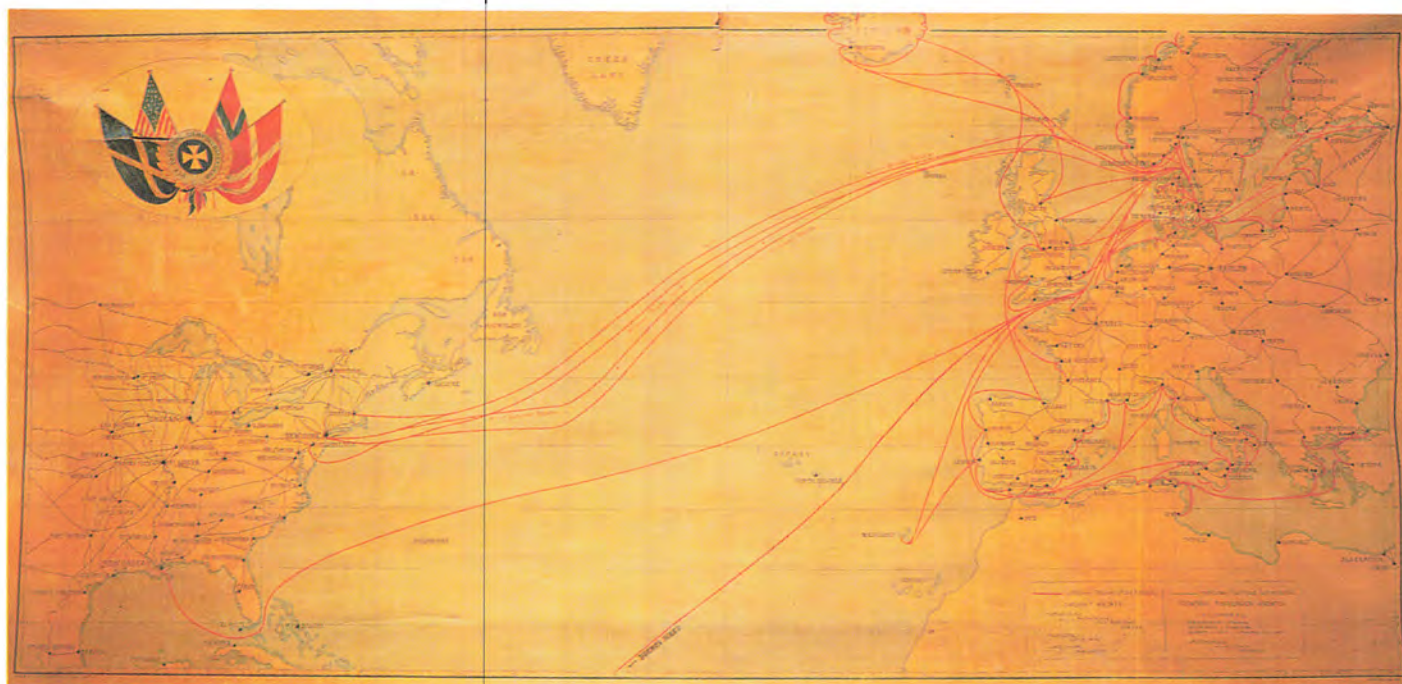

Fra mellemdækket på en af Thingvalla Liniens dampere. Køjerne kunne tages ned når mellemdækket på hjemrejsen fra Amerika skulle bruges til last.

FOUR BERTH ROOM—THIRD CLASS

Frederik VIII var den første damper i verden hvor udvandrene på 3. klasse var indlogeret i kamre med 2, 4 eller 6 køjer. De farvelagte billeder stammer fra en brochure fremstillet omkring 1920 for DFDS i Amerika.

DFDS rutekort 1904.

Nyt selskab – nye skibe

1898 overtog DFDS Thingvallalinien og dens skibe og dannede "Skandinavien-Amerika Linien". Men skibsmateriellet var gammelt, og det blev hurtigt klart, at man måtte have helt nye store skibe for at kunne klare sig i konkurrencen med andre linier. I 1902-03 fik selskabet leveret 3 nye dampskibe, hver på omkring 10.000 tons: *Oscar II*, *Hellig Olav* og *United States*. Med de nye dampere blev rejsens varighed nedsat til 12 dage, og de gamle Thingvalladampere blev efterhånden afhændet. Nogle år senere anskaffedes endnu et skib, *S/S C.F. Tietgen*, der var lidt mindre end de andre, men det blev afhændet i 1913 ved leveringen af *S/S Frederik VIII* på 11.850 tons, Danmarks store Amerika-damper.

I 1915 startede svenskerne deres egen linie, ligesom nordmændene allerede havde gjort, og den danske linie tabte de svenske og norske udvandrere. Tabet opvejedes dog ved, at dele af udvandringen fra Rusland, Polen og Baltikum blev ledt over København. Det gik godt til midten af 20'erne, hvor amerikanerne brem-

sede indvandringen, og selskabet bragte i stedet udvandrerne til Canada. Da polakkerne startede egen rute i 1934 med statsstøtte og helt nye

motorskibe, gav man op, og de 4 skibe, der nu var gamle, blev sendt til ophugning.

Søsyge

De fleste beretninger fra rejsen over Atlanterhavet omtaler kun søsygen kort: Den var et kedeligt minde, som det bestemt ikke var værd at skrive noget om.

De, som slap let, havde mest at berette: "Det var et dejligt vejr ... men det varede ikke længe, før søsygen begyndte. Det begyndte at storme, så det kunne blive til noget ... hele natten, så vi ikke kunne sove, for snart stod vi på hovedet og snart på benene og snart en i krukken, så det sortner for øjnene! Skibet ruller, så det er ikke til at stå eller gå; når vi skal have mad, så rutscher den ene tallerken ned efter den anden og vi andre triller omkring, som var det bolde".

Lægen Anders Gramstrup beretter om sine erfaringer med søsygen, da han sejlede som skibslæge med Thingvalla-liniens *Norge*: "Jeg har en gang haft 500 søsyge af 600 passagerer. Der er en statistik af en gammel emigrantlæge, som siger, at 5% bliver aldrig søsyge, 25% bliver svært angrebne, resten er mellemtilfælde. I disse hjælper noget mavemedicin med pebermynte- eller citronsmag og bromkaliumspræparater, i de sværere tilfælde er der ikke andet at gøre end bruge morfin. Forresten er det ganske ejendommeligt, at selv om en mand ikke mærker spor af søsyge og han kan spise sin mad, kan han godt være søsyg; det viser sig ved, at tobak ikke smager ham, at han siger nej til en cigar, det er den fineste diagnose på søsyge".

SCANDINAVIAN- AMERICAN LINE

CONVENIENT ROUTE
TO AND FROM
ALL PARTS OF EUROPE

Reklame-overførbillede fremstillet i Amerika i 1920erne.

Til Amerika med eller

Den danske udvandring til USA inddeles traditionelt i direkte udvandring, d.v.s. at emigranterne befordredes direkte fra Danmark til Amerika, og i indirekte udvandring hvor udvandrerne først rejste til enten de tyske rederier ved Elbens munding eller til de britiske rederier, oftest i Liverpool, for der at tiltræde den egentlige rejse over Atlanten.

Med dannelsen af Thingvallalinien i 1880 fik danskerne for alvor mulighed for at anvende en direkte rejserute til USA, og dermed undgå de besværlige og tidskrævende skift i Tyskland og England.

Thingvallalinien befordrede i sin 18-årige levetid ca. 155.000 passagerer fra Skandinavien til New York. Heraf var langt størstedelen emigranter. Danmark og Norge

tegnede sig hver for omkring 40% af passagertilgangen og Sverige for resten. Fra New York til Skandinavien rejste ca. 65.000 passagerer med linien. Det var for en stor dels vedkommende skandinaviske reemigranter.

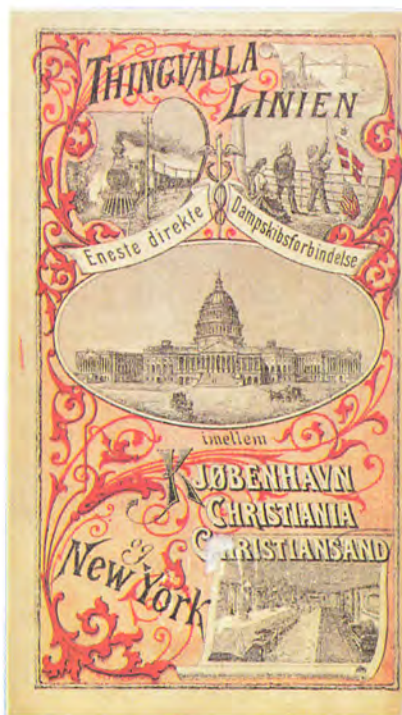
Regnskaberne viser, at Thingvallalinien var en tvivlsom forretning. Udbytte blev helt i 9 af de 18 år og var yderst beskedne i de resterende. Rederiet havde to hovedindtægtskilder, nemlig passagerafdelingen, der næsten konstant gav underskud, samt fragt- og godstransporten, som stod for $\frac{2}{3}$ af alle indtægter, og i hele perioden gav overskud. En medvirkende årsag hertil var, at Thingvallalinien havde monopol på postbefragtningen mellem de skandinaviske lande og USA. Liniens dårlige indtjening skyldtes

manglende gennemslagskraft på udvandringsmarkedet.

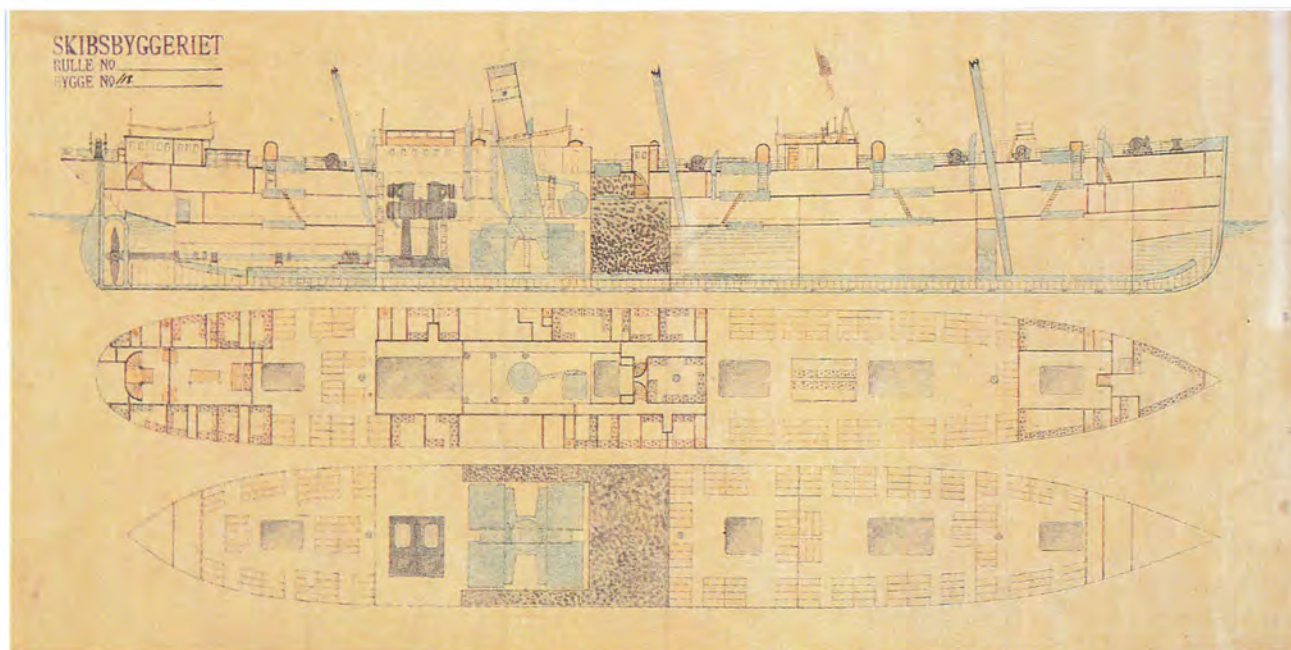
Over halvdelen af passagererne til Amerika op gennem 80erne valgte nemlig fortsat at benytte de indirekte ruter. Årsagerne var mangfoldige. Blandt de vigtigste var transportmarkedets uhyggeligt hårde konkurrence, hvori en lilleput som Thingvalla med sine såre begrænsede investeringsmuligheder ikke magtede den afgørende fornyelse af flåden. Hertil kom, at netop den danske linie op gennem 1880erne grundet søulykker tildels fik sit gode image spoleret. En anden årsag lå i de geografiske faktorer. Den direkte linie udgik fra København, hvorfor specielt jyderne måtte se Hamborglinierne som et rimeligt alternativ. Til disse mere rationelle betragninger skal lægges mere irrationelle elementer, såsom almindelig nysgerrighed og eventyrlyst. Man ville se verden og helst sejle med de i samtiden berømte tyske og engelske atlantliniere, og måske endda opleve elektrisk lys.

De vigtigste udenlandske linier, som de danske udvandrere anvendte på de indirekte rejseruter, var fra 1880-1910 de tyske Hapag og Norddeutscher Lloyd og de britiske Cunard Line, Allan Line, Dominion Line, Inman Line, Guion Line, National Line, Anchor Line samt de amerikanske Beaver Line og American Line.

Bag- og forside af omslaget på en 72-sidet tryksag udgivet af "Post Dampskibs Selskabet Thingvalla. Den eneste direkte Dampskibs-Forbindelse mellem Skandinavien-New York" i 1887 med tekst på dansk og svensk

den omstigning

Udvandrerdamperen *Geiser*

Dampskibet *Thingvalla* var oprindeligt bygget i 1874 til A/S Seil- og Dampskibsselskabet af 1873 til fart på destinationer i det fjerne Østen. I 1879 blev skibet kaldt hjem og indrettet til emigrantfarten og i 1880 overgik det til det nyoprettede dampskibsselskab "Thingvalla". Samtidig chartredes S/S *Harald*, hvis mellemdæk også blev indrettet til befordring af emigranter.

I løbet af 1880-81 bestilte selskabet 3 nye næsten ens skibe, der fra begyndelsen blev indrettet til sejlad med udvandrere og fragt: *Geiser* og *Island* hos Burmeister & Wain og *Hekla (I)* hos Kockum i Malmø.

Ovenstående tegning viser i snit og planer indretningen af S/S *Geiser*, nybygning nr. 118 fra Burmeister & Wains Skibsbyggeri.

Den nederste plan viser underste mellemdæk med plads til 356 udvandrere i to-etages køjer, der kunne fjernes når rummet skulle bruges til last.

På øverste mellemdæk er agter indrettet salon og kahytter for kaptein, hovmester, opvarter og 1. klasse kahytspassagerer. I næste rum er beregnet plads til 76 udvandrere (enlige fruentimmer og koner med børn under 14). Her foran maskin-casing, kedel-casing og kulkasser, "som skulle rumme cirka 700 tons kul og indrettes så hensigtsmæssigt som muligt for fyrpladsens forsyning". Fyrpladsen er rummet under skorstenen. I bagbord (venstre) side er indrettet kahytter for maskinmestre, fyrbødere og læge samt "lille hospital". I styrbord side kahytter for 1. maskinmester,

maskinassistenter, kok, opvarter, regnskabsfører og styrmænd.

Rummet midtskibs med stormasten midt ned igennem er "store hospital". Derefter følger rum for 192 udvandrere fortrinsvis familier og enlige mænd.

Næste afdeling er for 2. klasse kahytspassagerer og helt forude er et folkerum for den 14 mand store menige besætning.

På vejrdækket agter er dækshus med salon for 1. klasse, agten for stormasten et dækshus med nedgang til officerernes, lægens og maskinbesætningens kvarterer. Dækshuset mellem stor- og fokkemasten bærer kommandobroen og huser bestiklukaf og styremaskine. Ved alle lasteluger ses nedgangskapper, der giver adgang til mellemdækkene.

Forlis

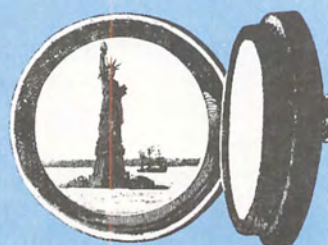
Sejladsen på Amerika ramtes af og til af søulykker, som de dampskibsselskaber, det gik ud over, straks kunne mærke ved kraftige fald i passagertallene. I de 16 år Thingvalla Linien eksisterede, mistede den 3 skibe. En alvorlig ulykke indtraf i 1888, da to af rederiets dampere stødte sammen i Atlanterhavet. Søen var rolig, men på grund af tåget og regnfuldt vejr sejlede *Thingvalla* ind i styrbord side og halvt igennem *Geiser*, som var på vej til København. På *Geiser* udbrød der panik og fem minutter efter brækkede skibet over og sank. Af de 140 ombordværende blev kun 14 passagerer og 17 besætningsmedlemmer reddet ombord i *Thingvalla*. Herfra blev alle passagerer senere på dagen bragt i sikkerhed på en anden damper, da *Thingvalla* havde svære skader i forskibet. Ved at anvende en amerikansk fiskeskonnert som en slags nødror lykkedes det kaptajnen at sejle skibet baglæns til reparation i Halifax. Årsagerne til denne berygtede søulykke blev aldrig helt klarlagt, men ulykken var medvirkende til, at de øst- og vestgående sejlruiter over Atlanten blev lagt et halvt hundrede sømil fra hinanden.

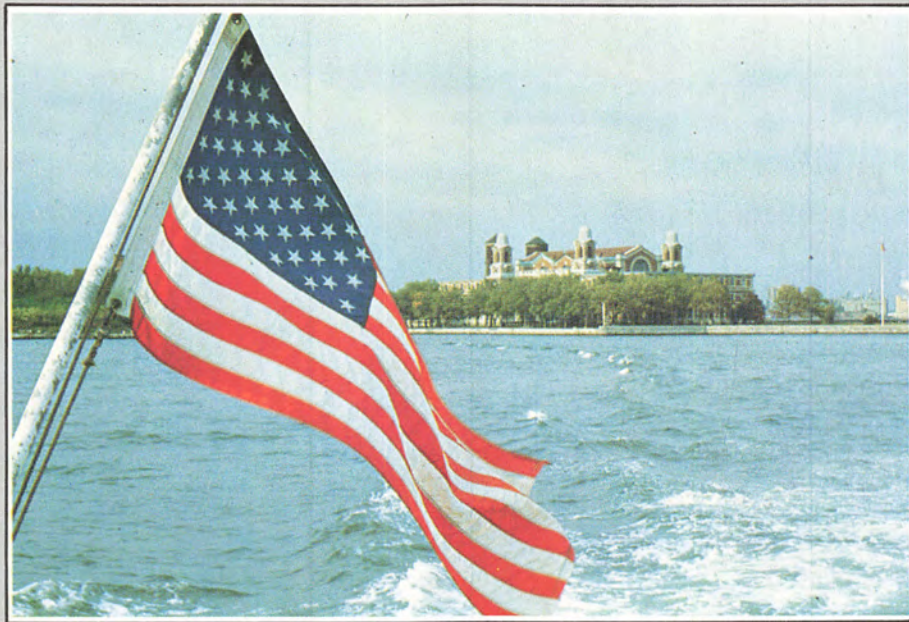
Den 28. juni 1904, klokken kvart i otte om morgenen skete dansk søfartshistories værste ulykke, da den tidligere *Thingvalla*-damper *Norge* med fuld fart i diset vejr med regntykning og dønning løb på et undersøisk rev i nærheden af den enlige klippe Rockall ca. 350 km vest for Skotland. Det lykkedes at få skibet fri af revet, men det var så beskadiget, at det sank i løbet af 20 minutter. På det tidspunkt havde man fået 6 både i van-

Thingvalla ved kaj i Halifax. Hvis det vandtætte skot forrest i skibet, som tydeligt kan ses på skibet, også var blevet ødelagt ved sammenstødet havde Thingvalla delt skæbne med Geiser.

det og i 5 af dem blev 143 af 727 passagerer og 24 af 69 besætningsmedlemmer reddet. Kaptajn Gundel gik ned med sit skib, men kom forunderligt nok op igen og blev samlet op af en af bådene. I alt omkom 629 mennesker hvoraf de 187 var børn.

TÅRERNES Ø

STIG THORNSOHN

**Ellis Island, en lille ø på ca. 20 tønder land i
New Yorks havn, er blevet symbolet på indvandrerens
første møde med Den Nye Verden
– immigrationskontrollen –
det skæbnesvangre nåleøje alle måtte igennem.**

Fra 1892 passerede næsten alle immigranter igennem Ellis Island. Det eneste andet officielle modtagelsescenter var Angel Island i San Franciscobugten.

Langt de fleste immigranter ankom til New York. Af de godt 5,5 millioner, der nåede Amerika mellem 1820 og 1860, landede mere end 3/4 her, nemlig 3.700.000. New Orleans modtog 550.000 efterfulgt af Boston med 380.000, Philadelphia og Baltimore med omkring 250.000 hver.

I 1890 var det mere end 4/5 af de nyankomne, der anløb New York, og omkring århundredskiftet passerede næsten alle nye indvandrere Frihedsgudinden, der hævdede sin fakkelt med frihedens lys som en løfterig velkomst til masserne.

Indtil 1855, da det gamle fort, Castle Garden, der også havde været cirkus, blev indrettet til modtagelsesstation, var kontrollen med indvandrerne tilfældig og meget lempelig. Modtagelsen var en formalitet, og de

amerikanske myndigheder var mest interesseret i at få sendt immigranterne videre til deres endelige mål.

På Castle Garden, der var indvandringsstation fra 1855 til 1892, blev der lagt faste rammer om modtagelsen, der kunne omfatte op til 4000 om dagen i højsæsonen. Mentalt syge, krøblinge, blinde, folk med smitsomme sygdomme og de helt fattige, der måtte skønnes at blive en belastning, blev afvist.

Jernbaner og skibsselskaber havde agenturer her, og en effektiv arbejdsanvisning blev etableret. Hele operationen var finansieret af en immigrantskat på 1,50\$ pr. hoved, et beløb de fleste kaptajner lagde oven i billetprisen.

I 1882 fastslog Højesteret, at denne skat var i strid med forfatningen,

hvorfor de føderale myndigheder overtog administrationen fra byen New York. En tiltagende korrupsion og udnyttelse af indvandrerne var en medvirkende årsag, og da der efterhånden kom over en halv million om året, var der endnu en grund til at effektivisere modtagelsen.

Ellis Island – de travle år 1892-1916

Forholdene blev på alle måder bedre på den lille ø ved siden af Frihedsgudinden. Men sådan var det ikke alle indvandrere der oplevede det. "Tårernes Ø", "En blanding af Alcatraz og Djævløen" (de to kendte fængselsøer) og mange andre dystre betegnelser var udtryk

Immigranter i den store ankomsthale på Ellis Island.

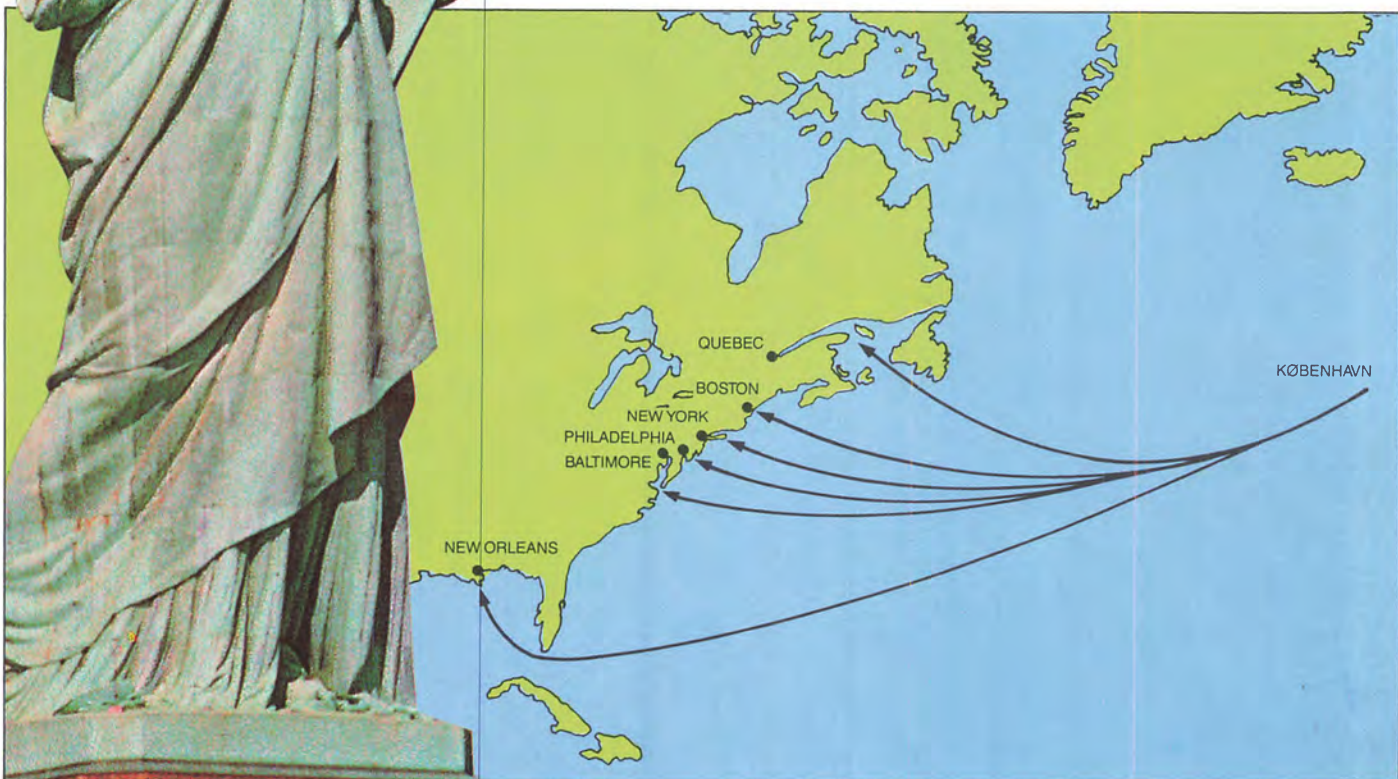
for de voldsomme følelser og spændinger, der sad i folk efter ugers eller måneders rejse.

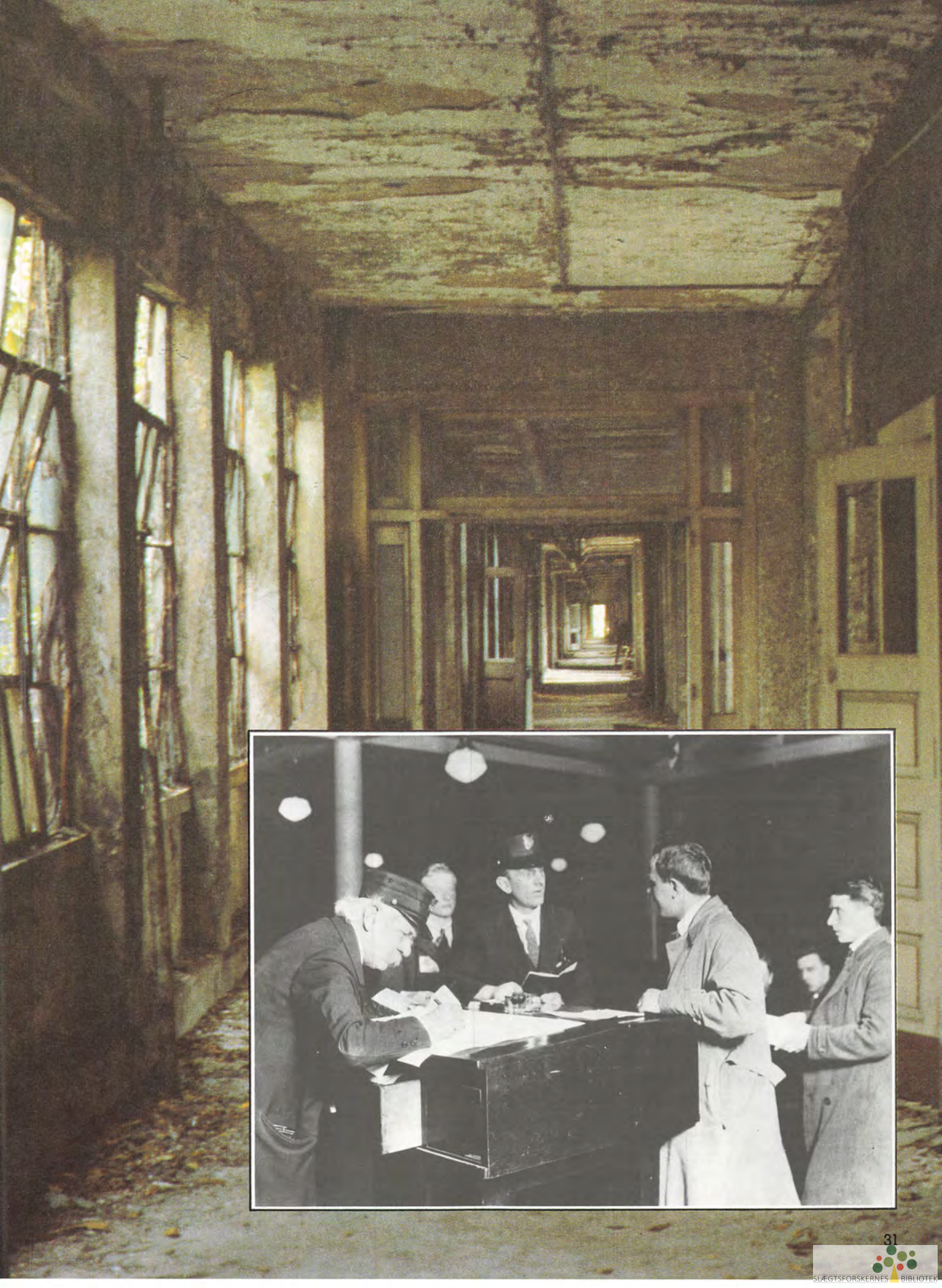
Forventninger og håb var blandet med frygten for at blive afvist og måske dermed afskåret fra familie og venner. De fleste bekymringer var unødvendige. Af de ca. 16 millioner mennesker, der blev registreret og ekspederet mellem 1892 og 1916 slap de 80% direkte igennem og 20% blev underkastet en nøjere undersøgelse. Kun mellem en og to procent blev afvist, i alt ca. 250.000, langt de fleste på grund af tuberkulose og andre smitsomme sygdomme, især øjenlidelsen tracoma. Kontraktarbejde var en anden væsentlig grund til afvisning. Det var noget de voksende fagforeninger allerede fra begyndelsen af 1880'erne havde fået gennemtvunget. Immigranter, der havde fået billetten betalt og underskrevet en kontrakt om arbejde allerede i hjemlandet, ville højst sandsynligt blive betragtet som "skruebrækkere" og en trussel mod de organiserede arbejdere. Der er mange eksempler på

hele skibsladninger fra Middelhavslandene med billig arbejdskraft, der skulle trykke lønnen; men restriktionen ramte også mange enkelte.

Loven fra 1882 var især vendt mod en enkelt gruppe, nemlig kineserne. Den indeholdt et totalforbud mod kinesisk indvandring. Titusinder af kinesere havde med bitter styrke (som "kuli" betyder) lagt jernbanesporerne over de uvejsomme prærier og bjergkæder under helt umenneskelige forhold til umenneskelige lønninger på grund af kontraktlige afhængighedsforhold. Den anden store gruppe af jernbanearbejdere, irerne, havde med en helt anden styrke formået at organisere sig og støttede fagforeningerne i de omfattende beskyttelsesforanstaltninger.

Kontraktarbejde var som udelukkelsesgrund en vanskelig kategori at administrere. En immigrantinspektør udtrykte det således: "Hvis de kommer uden at have arbejde og dermed ude af stand til at forsørge sig selv, må vi afvise dem; og det skal vi minsdenten også, hvis de kommer med

Den runde bygning på sydspidsen af Manhattan er Castle Garden; hele den runde grundstruktur ligger der stadig.

kontrakt på at de *har arbejde!*"

Bureaukratiet var omfattende, og behandlingen til tider overfladisk, afhængig af den enkelte inspektør. Men tragedierne var, de store mængder taget i betragtning, meget få. Det gjorde dem selvfølgelig ikke mindre eller lettere at forstå for dem, der var involveret. Det kunne virke brutalt og meningsløst, når myndighederne skilte en familie ved at give forældre og nogle af børnene indrejsetilladelse, men nægtede et 12 års barn adgang. Sådan var loven. Var man fyldt 12 år, var man i administrativ forstand "voksen" og kunne returneres uden ledsager. Børn under 12 år fik i det mindste lov at blive fulgt tilbage af en pårørende. Omkostningerne afholdtes af de skibsselskaber, der havde bragt de afviste over.

Det var ikke ofte det skete, men det var den slags urimeligheder, der var med til at skabe enorme spændinger og frustrationer hos indvandrerne.

Mange var igennem formaliteterne på under en time, og de fleste fik det overstået på mellem tre og seks timer, lidt afhængigt af travlheden. Med over en million på enkelte år var 5-6000 mennesker på enkelte dage ikke unormalt.

Undersøgelser og afhøringer havde karakter af en fabriksagtig rutine. Immigranterne rykkede frem i lange rækker, ud og ind gennem båse, op og ned ad trapper. De mange bevægelser var en del af kontrollen, og alt blev nøje overvåget. De stejle trapper afslørede åndedrætsbesvær og dermed mulige lungelidelser; alle over to år måtte selv gå. Håndbagagen måtte bæres, men intet for tungt, da det kunne dække over en halten eller en fysisk defekt.

Undervejs passerede rækkerne læger, der hurtigt fik træning i at afgøre, om der var grund til tilbageholdelse for nærmere undersøgelse,

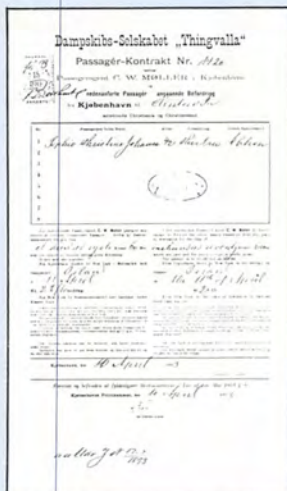
behandling eller afvisning.

Mange følte sig behandlet som kvæg; de blev gennet videre med mærkesedler eller kridtbogstaver og koder tegnet direkte på tøjet. Lange køer, ventetider og så pludselig videre.

"Hvad hedder du? Hvilket skib kom du med? Hvilken nationalitet? Hvor kommer du fra? Hvor skal du hen? Har du nogen uddannelse? Kan du noget håndværk? Hvem betalte din billet? Kan du læse og skrive dit eget modersmål? Taler du engelsk? Hvor mange penge har du med dig? Lider du eller har du lidt af særlige sygdomme? Har du været i fængsel eller på fattighus? Hvad er din politiske overbevisning? o.s.v."

32 faste spørgsmål på et par minutter – "Næste!"

Der var mange sprogproblemer og anspændt bekymring til at øge forvirringen. Inspektørerne var gennemgående tolerante og dygtige til

170 kr. og 50 øre kostede det i 1893 Sophie Christine Johansen at rejse fra København til New York på mellemdæk og videre med tog til Clinton i Iowa. Passagerkontrakten var ikke blot en billet, men en sikkerhed for at reglerne i loven om udvandrernes befordring blev overholdt. Loven og passagerkontrakten var to vigtige dokumenter, de bevirkede bl.a. at kun få danskere rejste forgæves over Atlanten. Næsten alle slap gennem Amerikas nåleøje.

at gøre sig forståelige, men selv deres tålmodighed kunne have en ende.

De fleste problemer blev løst og de fleste spørgsmål besvaret – nogle ikke helt uden et skær af humor. Navne var især en konstant kilde til panderynken, og tusinder af mennesker forlod Ellis Island med et andet navn, end det de kom med. Stavemåder og udtaler kunne være indviklede og blev ofte ført til protokols med amerikaniseret hastværk og pragmatisme. En tysk jøde blev helt befippet over situationen, og da han blev bedt om sit navn svarede han: "Ik vergessen" (det har jeg glemt) – "Welcome to America, Ike Ferguson – Next!"

Det var naturligvis kun 2. og 3. classes passagerer, der skulle gennem immigrationskontrollen. Rejsende på første klasse formodedes at have helbredet og økonomien i orden; der var ingen grund til at ulejligede dem med trivielle formaliteter. Velkommen til Guds Eget Land, hvor

alle er frie og lige.

Det var få danske der blev afvist. Det hang sammen med den udvandrerslov der blev vedtaget herhjemme så tidligt som i 1868. Den havde først og fremmest til hensigt at beskytte udvandrerne mod overlast og udbytning under overfarten.

Der blev tegnet en kontrakt med hver enkelt udvandrer under opsyn af det danske politi. De sanitære forhold om bord skulle være i orden og det gjaldt også de rejsendes helbred. Derfor var de fleste danske lægeundersøgt før de påbegyndte rejsen.

Det var et meget lille antal, der forlod Danmark på grund af direkte religiøs eller politisk forfølgelse, hvorfor religion eller politisk overbevisning sjældent gav grund til afvisning.

Mange andre nationaliteter havde langt alvorligere politiske og religiøse konflikter, og en tilbagesendelse kunne være identisk med fængsel eller henrettelse. Det kan forklare hvorfor så mange valgte at

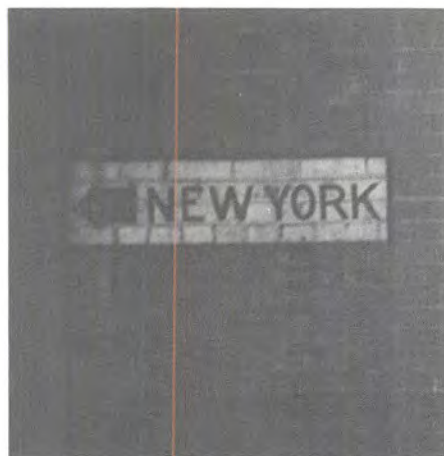
tage deres eget liv på Tårernes Ø. 3000 selvmord taler deres eget dystre sprog.

Restriktionerne over for kineserne i 1882 var de første i en lang række alvorlige stramminger af indvandrerlovene: Prostituerede, analfabeter og venstreorienterede, især anarkister var uønskede; ingen under 16 år kunne komme ind uden en ældre ledsager; listen over sygdomme, der medførte afvisning blev længere og længere; mentalt syge, fattige folk med en fortid i fængsel eller personer der skønnedes at kunne blive en belastning for systemet blev holdt ude.

I 1921 og 1924 indførtes kvota-lovene, der fastsatte antallet af indvandrere fra de enkelte lande, hvilket for Norden kom til at betyde, at strømmen af udvandrere gik til Canada, Australien og Sydamerika, især Brasilien og Argentina.

Efter Anden Verdenskrig blev immigrations- og visumbehandlingen overgivet til ambassader og konsulater i udrejselandene og dermed var Ellis Islands rolle som indvandrercentrum udspillet.

Under 2. verdenskrig var øen interneringslejr for 'mistænkelige udlændinge', og under McCarthy-hetzen i 1950'erne for dem, der blev anklaget for uamerikansk virksomhed. I 1954 blev øen forladt.

DRØMMEN OG VIRKELIGHEDEN

JENS DAMM

Lige fra de første kolonist-ers ankomst har Amerika virket dragende på europæerne. Hvorfor? Og hvordan var egentlig det Amerika, millioner af emigranter strømmede til i perioden mellem Den amerikanske Borgerkrigs slutning i 1865 og Den første Verdenskrigs start i 1914?

"Frihedens land"

"We shall be a City on a Hill, and the World shall look upon us!"

Allerede da englænderen John Winthrop i 1631 grundlagde Massachusetts, var han overbevist om, at bosættelsen i den nye verden ville blive fulgt med spænding og interesse i den gamle. Og det var næppe tilfældigt, at Thomas More skrev sin berømte bog "Utopia" kun en snes år efter, at Columbus havde opdaget Amerika: mange af beretningerne derovrefra gav næring til fantasierne om det fuldendte samfund, Utopia – og meget langt frem i sin historie er Amerika blevet gjort til genstand for utopisters drømmerier om en bedre tilværelse.

Det billede af Amerika som frihedens land, der allerede skabtes af the Pilgrim Fathers i 1620'erne, tegnedes endnu skarper, da amerikanerne i Uafhængighedserklæringen i 1776 fastslog menneskerettighederne, friheds- og lighedsidealene. Interessen for den nye stat, hvor demokrati og ytringsfrihed ikke bare var noget teoretikere som Utopias forfatter drømte om, var stor blandt de europæere, der ikke brød sig om enevælden i den gamle verden. Også i Danmark indgik beretninger fra Den amerikanske Uafhængighedskrig i den politiske debat, som blev fremkaldt af den franske revolu-

Tegneren Alfred Schmidts gengivelse af Peters Petersens Amerika-forestilling i Chr. Winthers digt.

tion i 1790'erne.

Selv om der blev mere stille om Amerika i 1800-tallets første halvdel, så viser dog det nok allermest kendte danske "Amerika-billede", at ideen om Amerika som frihedens, lighedens og først og fremmest mu-

lighedernes land aldeles ikke var død. Christian Winther skrev i 1830 digtet "Flugten til Amerika":

...Men hvis man så farten overstår
fortryder man aldrig løbet,
man får til foræring en herregård
og penge ovenikøbet.

...Og frihed har man endnu dertil
fra morgen til aften's ende,
man spytter på gulvet hvor man vil
og lader cigarerne brænde.

En Amerika-diskussion kom dog først for alvor i gang i den danske offentlighed, da udvandringen tog fart i 1850-60'erne. I den til tider hidsige debat om, hvorvidt det var "nyttigt og godt at udvandre til Amerika" brødes meningene om det amerikanske samfund voldsomt.

Kontinentet erobres

Hvad var der nu sket med dette samfund, siden kolonierne opnåede uafhængigheden af England i 1783?

Mest iøjnefaldende er den kolossale forøgelse af landets territorium. Mississippi-floden blev nået allerede omkring 1800, i 1804 nåede den første ekspedition frem til Stillehavet, og pelsjægere og guldgravere søgte lykken i Rocky Mountains. Det store "gold-rush", som My Darling Clementine's far og de andre "fortynners" som navnet siger indledte i

1849, førte til en lynhurtig befolkning af Californien; dette spansk koloniserede område var sammen med alt andet territorium nord for Rio Grande blevet erobret fra Mexico i en regulær krig 1846-48. Ligeledes i 1840'erne bevægede de store karavaner af mormoner sig over prærien til sletten ved den store saltsø i Utah, og nybyggere sled sig møjsommeligt frem til de frugtbare dale i Oregon.

Ved Den amerikanske Borgerkrigs begyndelse i 1861 var endnu tilbage at kolonisere det store område fra Mississippi til Rocky Mountains - prærien. Her levede nu den største del af de tilbageblevne amerikanske indianere efter brutale flytninger fra allerede koloniserede områder, og de fik forlænget fristen af den konflikt, der 1861-65 truede med at rive De forenede Stater midt over. Normalt opfattes Den amerikanske Borgerkrig som Nordstaternes krig for slaveriets ophævelse. Der var andre nok så stærke modsætninger af både økonomisk og politisk art mellem Nord- og Sydstatene, men i Europa betød Nordstaternes sejr og slaveriets afskaffelse en ny bekræftelse af opfattelsen af USA som frihedens land. Hertil kom så i årene efter 1865 en økonomisk udvikling, der i høj grad forstærkede de mere materialistiske aspekter af den nye verdens tiltrækningskraft.

En daguerreotypi fra 1850 viser her guldsøgere, der flokkes om et af fundstederne i Californien: mænd, kvinder og børn.

USAs vækst. Kortet viser, at det var prærierne og ørkenområderne i sydvest, der sidst blev befolket og optaget i Unionen - i perioden 1889-1912.

Industrisamfundet i støbeskeen

Borgerkrigens afslutning i 1865 var samtidig startskuddet til en økonomisk udvikling, der inden århundredskiftet førte USA frem til en ubestridt førerstilling i verden.

	1870	1910
Jernproduktion	2 mill. tons	30 mill. tons
Kulproduktion	20 mill. tons	417 mill. tons
Jernbanenet	53.000 km	351.000 km

Samtidig med denne kvantitative vækst fandt der i USA en rivende teknisk udvikling sted. Graham Bells telefon og Edisons utallige opfindelser i hans egen glødelampes skær revolutionerede dagligdagen, brødrene Wrights 59 sekunder lange højdespring i 1903 indvarslede flyvningens epoke, og i 1908 sendte Henry Ford sin første bil på markedet. 5 år senere indførte han den samlebands-teknik, der ved at billiggøre fremstillingsprocessen gjorde automobilen til folkeeje.

Samtidig med at de teknologiske fremskridt effektiviserede industriens produktionsmidler fik de også betydning for landbruget: i årene 1865-90 koloniseredes de store prærieområder, og konstruktionen af moderne landbrugsmaskiner var en vigtig forudsætning for, at der i årene 1870-1910 skete en fordobling af det dyrkede areal og en tredobling af både majs-, hvede- og bomuldsproduktionen.

Hvad var nu årsagerne til den gigantiske vækst?

Udover de naturgivne ressourcer, jord, kul og mineraler, samt den omtalte tekniske udvikling er langt den vigtigste faktor den kolossale befolkningstilvækst, som jo altså også Danmark bidrog beskedent til. I 1860 havde USA 31 millioner indbyggere, i 1920 106 millioner – mere end en tre-

Henry Ford introducerede samlebands-teknikken i Detroit i 1913. 14 timers arbejde reduceredes til 93 minutter.

dobling på 60 år. Dels var der et stort fødselsoverskud, men den altoverskyggende årsag var, at over 25 millioner europæere i perioden emigrerede til USA. Langt størstedelen af disse slog sig ned i byerne øst for Mississippi, og med New York og Chicago i spidsen mangedoblede disse byer deres folketal (New York fra 1 mill. i 1870 til 4,7 mill. i 1910).

Skal vi sammenfatte disse tørre tal i en karakteristik, kan vi beskrive USA som et kæmpesamfund i støbeskeen. Et landbrugssamfund blev til et industrisamfund, et landsbysamfund til et storbysamfund, med de følger, en hurtig byvækst har i form af slumkvarterer og sociale problemer – men også med en tidobling af nationalproduktet, der skulle fordeles mellem et antal indbyggere, der "kun" var tredoblet. Det var karakteristisk, at denne udvikling fandt sted næsten uden statslig indblanding: det var det private initiativ, der på godt og ondt tegnede udviklingen. USA var landet, hvor hver enkelt var sin egen – og kun sin egen – lykkes smed. Således var i hvert fald stadig det billede, der drog de mange millioner over Atlanterhav og Stillehav til landet. Udsigten til at avancere fra avisbud til dollarfyrste var dog næppe helt så stor som muligheden for at ende som underbetalt arbejder i New Yorks eller Chicagos slum. Den danske fotograf Jacob Riis' billeder fra Manhattans kompakte boligkareer med de overbefolkede lejligheder og billige logihuse er nok så repræsentative for den europæiske immigrants levevilkår som de prangende skyskrabere, der vakte et måbende Europas beundring.

Stormogulerne

Lad os prøve at undersøge hvordan dette samfund under forvandling blev organiseret og ledet.

Erhvervsudviklingen var i tiden indtil århundredskiftet præget af spekulation og store sammenslutninger, der førte til en stadig større koncentration af kapitalen på få hænder.

Det begyndte med konkurrencen om jernbanerne: en hidsig kamp udspillede, ofte med ufine forretningsmetoder, om herredømmet over det tætte net af jernbaner øst for Mississippi. Midler til denne kamp erhvervede jernbaneselskaberne sig blandt andet gennem deres prispolitik i Vesten. Her kunne ejerne af de 5 transkontinentale jernbaner, der var bygget i perioden 1865-90, opkræve ganske ublu fragtrater, til stor ulempe for præriens farmere.

Monopoldannelserne nåede de-

res klimaks med Rockefellers Standard Oil og Andrew Carnegies United States Steel i 1880'erne og 90'erne. Foretagenderne var organiseret som såkaldte "trusts", sammenslutninger af selskaber, som fordelte markedet imellem sig uden at konkurrere på prisen. Der opstod megen politisk uro omkring trusterne og deres ledere, der i samtiden kaldtes "tycoons" eller "stormoguler": den uhyre økonomiske magtkoncentration kunne misbruges politisk, men trods spæde forsøg kom de skif-

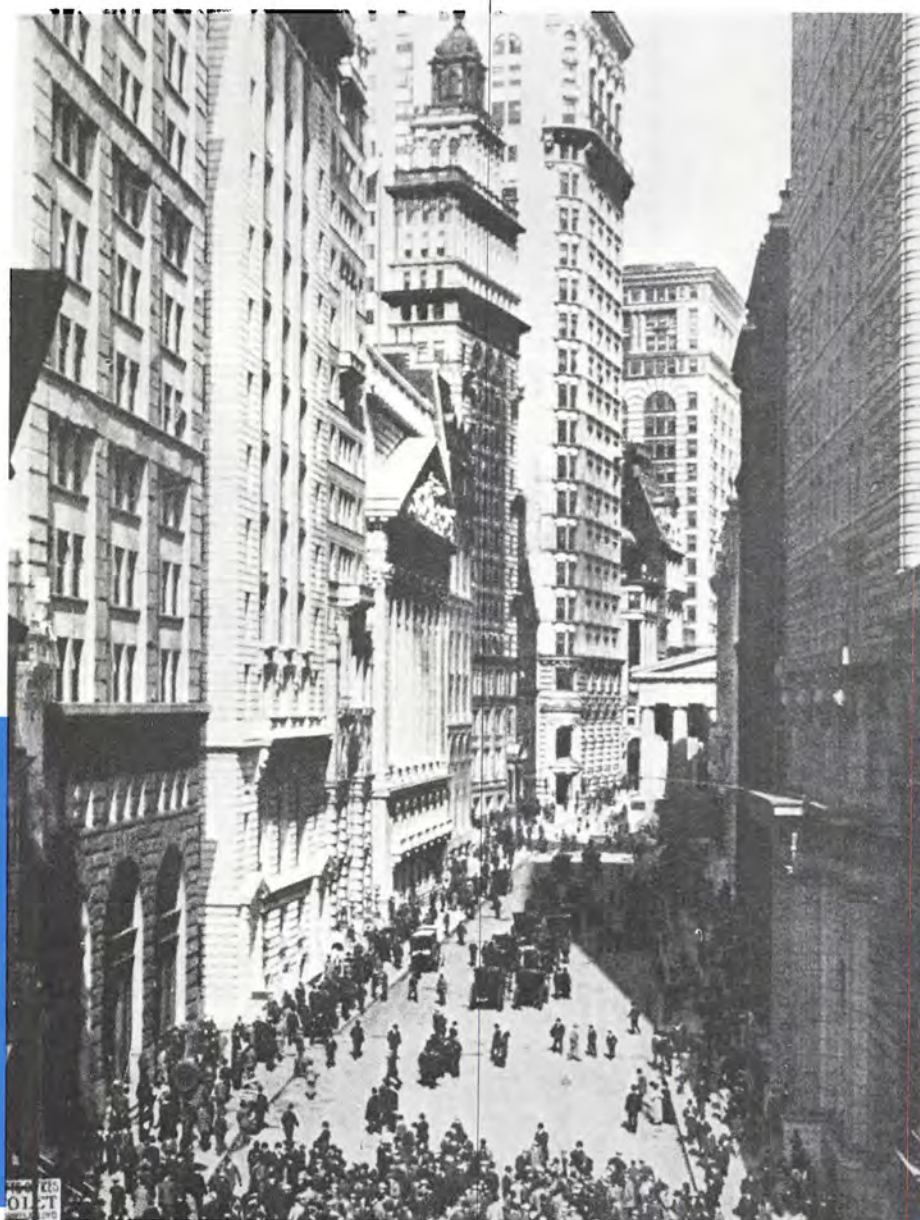
tende regeringer ikke trusterne til livs før århundredskiftet. Da indledte præsident Theodore Roosevelt 1902 et felttog mod dem, der blandt andet medførte Standard Oils opdeling i mindre selskaber.

Kapitalkoncentrationen fortsatte ikke desto mindre under mere diskrete former med at dominere amerikansk økonomi.

En splittet fagbevægelse

Var der således tale om en kraftig koncentration af magt og indflydelse på kapitalens side, var det tilsyneladende umuligt at skabe tilsvarende organisation på lønmodtagernes.

Der var flere tilløb til fagforeningsdannelser i USA efter borgerkrigen; mest succes fik "The Knights of Labor", en arbejderforening på socialistisk grundlag, der i 1880'erne nåede op på 700.000 medlemmer, men som efter 1886 blev overskygget af AFL, the American Federation of Labor. Denne organisations væsentligste træk var, at den kun rummede faglærte arbejdere, og at den arbejdede på erklæret "upolitisk" grundlag: man ville kun arbejde for bedre løn- og arbejdsforhold, og kun *inden* for det eksisterende økonomiske og politiske system. Dette synspunkt gjorde AFLs leder Samuel Gompers til en populær skikkelse i kapitalistiske kredse. Omkring 1910 havde AFL

Børsspekulanter i Wall Street i 1903

nået godt 1,5 mill. medlemmer, hvilket ikke var imponerende ud af en arbejdsstyrke på ca. 35 millioner. Resultaterne var da heller ikke til at prale af, hvilket følelige nederlag i arbejdskampe i 80erne og 90erne understreger. Men arbejderbevægelsen havde også mange odds imod sig. Dels den nævnte uenighed om de politiske målsætninger, dels AFLs eksklusivitet, og dels – især – den umådelige strøm af arbejdskraft, der konstant strømmede ind på det amerikanske arbejdsmarked fra de europæiske emigrant-skibe. Intet under, at AFL som et centralt punkt på sit program havde en standsning af indvandringen. Med en propaganda der havde klare nationalistiske og racistiske overtoner var det lykkedes at få sat en stopper for kinesisk og japansk indvandring allerede i 1882, men AFLs krav om kontrol med den europæiske slog ikke igennem førend i 1920erne.

Partier og politik

Det politiske system, der dannede rammerne omkring USAs økonomiske gennembrud, var stort set uændret fra det, der skabtes af "the Founding Fathers" i 1780erne.

Ved valgene til præsidentembedet og til pladserne i Kongressen konkurrerede to partier, republikanerne og demokraterne. Partierne er svære

at definere kort og præcist: de var begge særdeles vidtfavnende og i al deres mangfoldighed meget vanskelige at sætte en etiket på. Programmerne farvedes ofte mere af øjeblikkets dominerende problemer og af enkelte politiske personligheder end af ideologisk konsekvens. Man kan dog identificere visse hovedsynspunkter og gennemgående principper.

Republikanerne kom efter Nordstaternes sejr i borgerkrigen til at spille den helt dominerende rolle i

perioden frem til 1. verdenskrig; kun i to valgperioder før 1912 måtte partiet afgive præsidentposten. Det var dannet i 1854 som slavemodstandernes og unionstilhængernes parti, og efter krigen domineredes deres politik af ønsket om et hårdt opgør med de "oprørske" Sydstate og en stærk understregning af den nationale politik. Man opstillede præsidentkandidater, der kunne være nationale samlingsmærker (krigshelte fra borgerkrigen var foretrukne kandidater), og man underspillede

– og børn i Mullin's Alley i 1889

John D. Rockefeller, 1839-1937. Mirakeldoktorens søn, der blev milliarder i oliebranchen. Var med fra starten, da olien sprang i Pennsylvania i 1859, grundlagde Standard Oil i 1870 og beherskede totalt markedet gennem sin trust fra 1882 til 1911, da den opløstes i en række selskaber. Rockefeller bevarede kontrollen, tjente fortsat millioner, og anbragte dem på sine gamle dage til velgørende formål: medicinsk forskning, udbygning af sundhedsvæsenet, museer, biblioteker.

de lokale, sociale og kulturelle modsætninger. Partiet stod for en effektiv beskyttelsestold udadtil og for en meget liberalistisk politik indadtil, som begünstigede de store industrisammenslutninger. Udenrigspolitisk slog dets nationalisme igennem, da dets ledere o. 1900 blev varme fortalere for den nye amerikanske imperialisisme, der for første gang blev afprøvet i praksis ved krigen mod Spanien i 1898.

Demokraterne var længe hæmmet af, at de blev identificeret med Sydstaternes nederlag i borgerkrigen. Men da opgøret kom på afstand, viste det sig at udover at have bevaret et fast greb om Syden tiltrak partiet

Andrew Carnegie, 1837-1919. Personificeringen af den amerikanske drøm: den fattige skotske dreng, der som 11-årig startede som telegrafbud i Pittsburgh og via pengeanbringelser i jernbaner endte som behersker af den amerikanske stålindustri. I årene 1873-1900 opbyggede han trusten United States Steel, som han solgte til bankmagnaten J. P. Morgan i 1901. Også han anvendte mange af sine millioner til velgørende formål: fredsarbejde, videnskab, undervisning.

de store grupper af immigranter i nord ved at appellere til de lokale, sociale og kulturelle modsætninger: dengang som nu blev demokraterne minoriteternes parti, og det repræsenterede i stigende grad også lønmodtager- og forbrugerinteresser.

Helt uden konkurrence var de to gamle partier ikke. Forsøg på at skabe et tredje parti som alternativ opstod fra tid til anden, baseret på protestbevægelser mod det eksisterende system. En alvorlig landbrugs-krise i 1880'erne frembragte med basis i Sydens og Vestens bondebefolkninger en bevægelse, som kaldes populismen. Den vandt betydelige lokale sejre i enkeltstaterne 1888-96. Efter 1900 dannedes med udgangspunkt i byernes middelklasse den

såkaldte progressive bevægelse, der etablerede sit eget parti i 1912 i protest mod den omsiggribende politiske korrupsion. Både disse og de mindre talstærke socialistiske bevægelser opnåede dog aldrig gennemslagskraft. Grove korrupsionsskandaler og artige afsløringer af systemets ledende mænd kunne nok ryste Capitol og Det hvide Hus, men afgørende blev de ikke. Dertil var alliancen mellem storkapitalen og de etablerede partier for stærk.

Tilbage til myten

I beskrivelsen af det USA, immigranterne kom til i perioden inellem borgerkrig og verdenskrig har vi hæftet os ved de store ændringer, samfundet undergik.

Forandringerne påvirkede næppe i højere grad Amerika-opfattelsen i Europa – cementerede nok snarere ideerne om landet som frihedens og mulighedernes land. Frihedsgudinden var for de fleste et dækkende symbol for, hvad de ventede; først senere tider frembragte morsomheden om, at hun vender ryggen til USA og stirrer længselsfuldt mod Europa. Dog – selvfølgelig var der kritik af USA i den europæiske debat: en nedladende holdning til denne politiske opkomling, dette samfund uden historie og traditioner, og, værst af alt, uden kultur. Var det egentlig andet end et sammensurium af sammenbragte europæere – ovenikøbet ikke af de bedste – og kunne der overhovedet komme noget godt ud af denne multinationale kompot?

Dette problem indtog for amerikanerne en stadig mere central place-

ring henimod århundredskiftet. Havde landet nogen identitet? kunne man overhovedet tale om en amerikansk *nation*? – Debatten i USA skal ses på baggrund af den netop påviste forandring i landets situation: i 1860'erne "et hus i splid med sig selv", delt politisk af borgerkrigen, delt geografisk af store ubefolkede områder i kontinentets indre. I 1900 præget af politisk stabilitet, økonomisk styrke, og efter de sidste præriestaters optagelse i Unionen et sammenhængende befolket territorium. Hertil på tærsklen til at blande sig i forhold uden for det amerikanske kontinent for første gang i sin historie.

En sådan verdensmagt kunne ikke være resultatet af den europæiske arv alene, eller af et samspil mellem grupper, der indbyrdes var kulturelt og nationalt uensartede. Det mente i hvert fald historikeren Frederick Jackson Turner, der i 1893 fremsatte en teori, der lige siden har indtaget en central plads i amerikansk historiskrivning og idédebat. Turner hævdede, at den hårde tilværelse i "grænselandet", det vil sige området hvor civilisation og vildnis mødes, havde øvet en dybtgående indfly-

delse på amerikansk kultur og mentalitet: tilværelsen her havde skabt både politiske holdninger og åndelige og fysiske egenskaber, som karakteriserede det amerikanske menneske til forskel fra det europæiske.

"Frontier-området", som han kaldte det, havde i Turners egen tid været de store prærier mellem Mississippi og Rocky Mountains, og når man betænker, hvilken gennemslagskraft prærie- eller westernmyten har i vores helhedsopfattelse af Amerika og amerikansk kultur den dag i dag, må det erkendes, at den har været sejglivet. Helt op til vore dage har "frontier-teorien" været central for amerikansk selvforståelse og søgen efter den nationale identitet. Vores indvandrede forfædre på Nebraskas prærier har været inspiration for Turners ideer, som lige siden er blevet taget til indtægt af politiske cowboys, der satsede på storbyernes stemmekvæg fremfor på præriernes longhorns. De har vist sig virkningsfulde i hele dette århundrede, fra Teddy Roosevelt til Ronald Reagan.

Theodore Roosevelt, præsident 1901–09, skabte sit western-image ved at erhverve en ranch og leve som cowboy en halv snes år.

Men lad os ikke forblændes af westernmytens besnærende enkelthed. Indvandrerens Amerika var ikke kun det lille hus på prærien og individualisternes store chance på de uopdyrkede vidder, det var også lejekaserne på Manhattans East Side og massernes håbløse elendighed i de trøstesløse slumkvarterer. Det var nok frihedens og demokratiets bannerfører, men under Stars and Stripes trivedes også racismen og den politiske korruption.

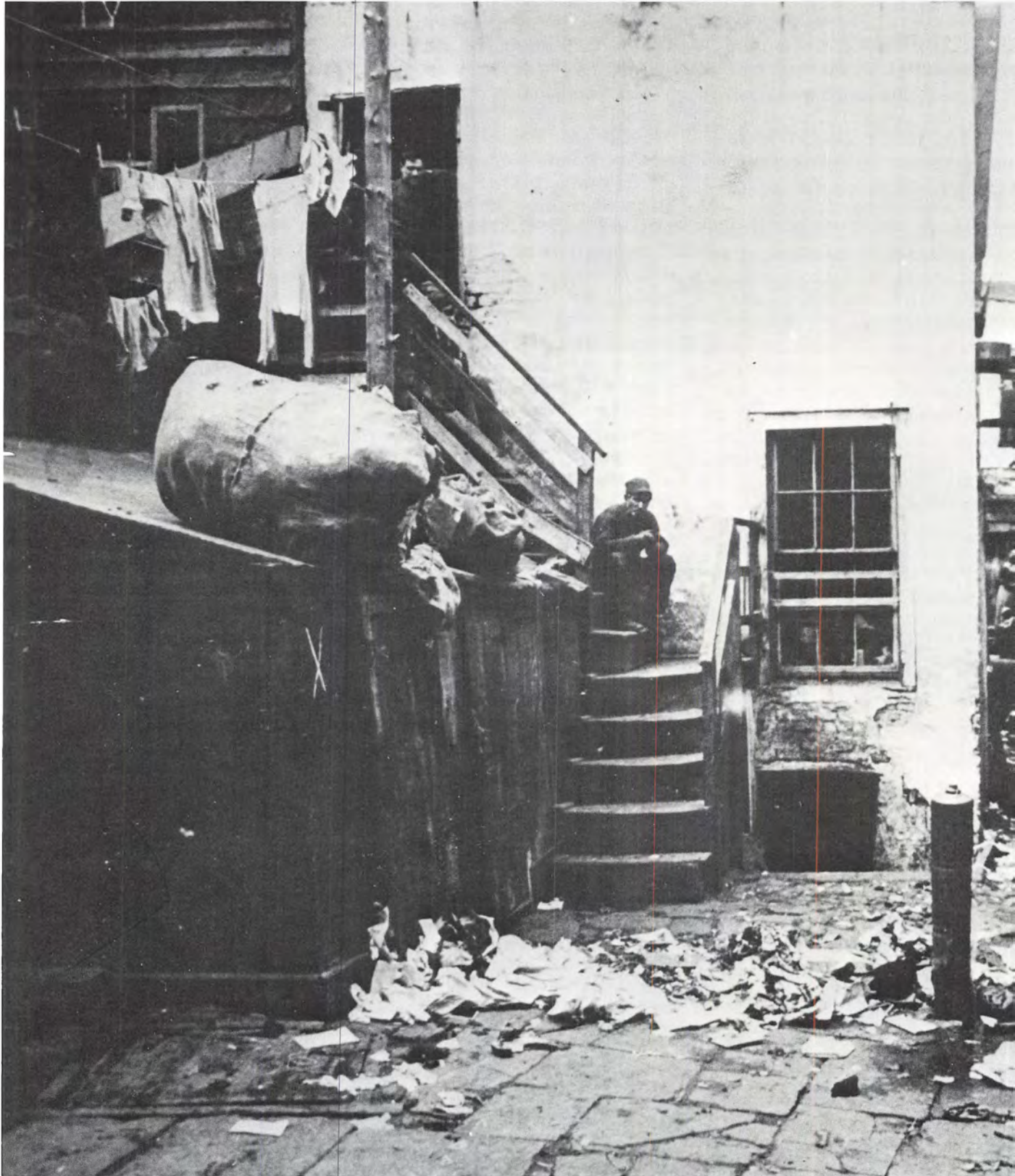
Ofte var der langt fra immigrantdrømmens Utopia til industriarbejderens og præriebondens barske virkelighed.

Ronald Reagan, præsident 1980-, skabte sit western-image som film-skuespiller i Hollywood i 1930'erne og 40'erne.

HELVEDE

STIG THORNSOHN

BAGGÅRD

Historien om Riis er et portræt af en usædvanlig dansk udvandrer. En dansk drømmers møde med den amerikanske virkelighed og virkeliggørelsen af den amerikanske drøm.

”... den ene halvdel ved ikke hvordan den anden lever...

... nogen skal fremlægge kendsgerningerne. Det er grunden til, at jeg blev reporter”.

Riis.

”... hele mit liv bar præg af mit lange bekendtskab med Jacob Riis, som jeg er fristet til at kalde den bedste amerikaner jeg nogensinde har kendt”.

*Teddy Roosevelt,
USAs præsident 1901-1909.*

”Samfundets samvittighed”

Riis' vægtigste og vigtigste bidrag til Amerika og Amerikas historieskrivning er hans hundreder af artikler, foredrag og bøger om ”hvordan den anden halvdel lever”, om forholdene blandt de nederste sociale lag især i storbyerne, om dem der betalte prisen for de andres velstand. De mange tabere, der var med til at skabe vinderne og de succeshistorier, der udgjorde substansen af ”den amerikanske drøm”.

Riis arbejdede for de tusinder og atter tusinder, der var tvunget til at leve under forhold, der var groteske vrængbilleder af forestillingerne om Amerika som ”Guds Eget Land”, hvor enhver var ”sin egen lykkes smed”, hvor ”guldet lå på gaden” og hvor mulighederne for lykke, rigdom, frihed og succes var uendelige.

Den amerikanske drøm blev i dagslys et uhyggeligt mareridt i storbyernes slum, især i New York og Chicago, to af de vigtigste mål for Riis' arbejde. Hans analyser og reportager herfra ligger på mange måder på højde med det arbejde Friedrich Engels udførte i London og Wilhelm Reich i Tyskland: afslørende, dybdeborende veldokumenteret journalistik, der ikke blot teoretiserede, men også fremlagde klare handlingsstrategier.

Riis' helt specielle status skyldes ikke mindst, at han blev den første, der tog fotografiet i brug som dokumentation for de forhold han beskrev.

”... en tegning ville ikke have været den slags bevis jeg ønskede... jeg skrev og skrev uden at det virkelig gav de resultater, der var nødvendige...” Men så tog han den nye fotografiske metode i brug støttet af en tysk opfindelse, der gjorde det muligt ved brug af ”blitz” at fotografere i selv de mørkeste afkroge. Sammen med venner og forbundsfæller begyndte han på natlige ”billedtogter” for at afsløre de umenneskelige forhold blandt ”den nederste halvdel”,

Jacob A. Riis (1845–1914).

”... målbevidst for at lukke lyset ind, hvor der var så stort behov for det”.

I alt hvad han foretog sig var han konkret, ingen abstraktioner; der var altid en menneskelig historie oftest en tragedie involveret. Det var hans styrke, men set i en større politisk sammenhæng sikkert også hans svaghed, fordi han ikke altid forstod de overordnede sammenhænge han indgik i.

”Kendsgerningernes magt” – og forvirring

Han var ikke direkte knyttet til noget bestemt parti eller en bestemt politisk ideologi. Han betragtede sig selv som den frie, uafhængige reporter, der kritisk kunne bearbejde forholdene ved at fremlægge ”kendsgerningerne”. Hans ringeagt for politiske ”pampere” og det system de rasede på var udtalt.

Han støttede enkelte politikere, men kun i konkrete sager. Hans bedste forbundsfælle gennem årene blev Theodore Roosevelt – Amerikas ”Teddy”.

Han følte, at han kunne bruge politikerne, men det var måske i virkeligheden ham der blev brugt. Han opnåede store resultater: saneringer af

slummen, oprettelsen af socialinstitutioner, økologiske hensyn i lovgivningen og meget mere. Men var det kun overfladiske forbedringer, social-kosmetik, der skulle dække over en helt fundamental og gennemgribende ændring af forholdene?

Det er ikke uinteressant at sammenligne ham med den danske politiker Peter Sabroe, der i arbejdsform, udtryk og holdning har mange ligheder med Riis. Men Sabroe adskiller sig på et meget væsentligt punkt: han var fast forankret i et parti og brugte det til fulde indefra og udadtil.

Riis var styret af en til naivitet grænsende idealisme, den kristne humanisme, der var hans styrke. Men han manglede en forankring i en overordnet politisk teori, og det kan være forklaringen på det overraskende skred i hans liv fra en skarp social kritik til et næsten systembevarende angreb på dem, han kæmpede for. Det er ikke noget enkelt dilemma han bliver udtrykt for: På den ene side fuldt solidarisk med de undertrykte, slummens og det liberalistiske systems ofre; på den anden side en kritisk modstander af mange af disse ofre, fordi han ikke helt har forstået de årsager, der ligger til grund for deres situation. Eller snarere, fordi han ikke kan følge den hastige udvikling industrisamfundet er inde i.

”Giv arbejderne en mulighed for at tjene så meget, at de kan leve rimeligt. Gør dem ikke til fattiglemmer ved at skænke dem almisser som i øvrigt kommer fra formuer, der er skrabet sammen på deres arbejde!”

”Før i tiden var det krævende nødvendigt, at man erkendte de farlige klassers eksistens i New York... men det farlige ligger ikke i deres forbrydelser og kriminalitet, det ligger derimod i den kriminelle uvidenhed, der hersker blandt dem, der tilhører andre klasser.

Samfundsfaren kommer ikke fra dem, der lever i fattigdom og slum. Den kommer fra en klasse, der ska-

ber sine egne formuer på ågerren-ter, skandaleløsninger og fejlagtigt anvendte rigdomme – fra den klasse som man ikke kan vente sig noget andet af”.

Man kan undre sig over, at han ikke bliver revolutionær, anarkist, socialist eller social-demokrat. Tværtimod tager han stærkt afstand fra den kritiske venstrefløj, hvis sag han i virkeligheden taler. Han ender med at undsige de politisk radikale og lægger direkte ud efter dem, der misbruger de sociale goder, et udtryk for den splittede og atomiserede bevidsthed, han i virkeligheden arbejdede efter under den store almene ”humanisme” der var hans banner.

”... al støtte, der opmuntrer til parasitliv, al filantropi, der kvæler ambitioner og forhindrer selvstændig selvhjælp er forkastelig, ja en forbrydelse...”

... en holdning, der kan være sund nok i et idealt samfund, men temmeligt reaktionær i et liberalistisk konkurrencesamfund som politisk praksis, fordi den enkeltes vilje og ambitioner er underkastet classesamfundets og den frit arbejdende økonomis love.

Det er disse modsætninger, der gør Riis så spændende og så brændende aktuel, ikke mindst i det moderne Danmarks og Amerikas blandingsekonomi med høje sociale idealer og en benhård samfundspolitisk virkelighed.

Uanset hvilken position Jacob Riis nåede i Amerika, var han et godt udtryk for det kultursammenstød, ja kulturchock, så mange immigranter oplevede ved at komme med hjemlandets begrænsninger og møde Amerikas muligheder. Det er dobbeltheden i ham, der gør ham spændende.

Biografi

Jacob A. Riis (1849-1914) var den tredje i en søskendeflok på 15 (inklusive en adopteret niece). Faderen var latinskolelærer i Ribe med mange ambitioner for sine børn, især akademiske. Ingen af hans børn nåede at indfri dem for ham. Riis var den der med sin besynderlige karriere kom nærmest. Uddannet som snedker skabte han sig et navn som reporter, samfundsrevser og reformist i Amerika. Hans hovedværker blandt de hundredvis af artikler, essays og bøger fra hans hånd er ”Hvordan den anden halvdel lever” fra 1890 og den fremragende selvbiografi ”Hvordan jeg blev amerikaner” fra 1901.

”... den ene halvdel af verden ved ikke hvordan den anden lever ... og det bekymrer den sig ikke om. /samfundets/ øverste top er ligeglad med de nederste lags kamp og skæbne, så længe de kan holdes nede og de øverste bevare deres position”, skrev han i forordet fra 1890.

Det blev social-journalistik blandt ”de nederste i den anden halvdel” der blev hans liv. En lang kamp for forbedringer blandt de fattigste, især i slummen, en kamp for at ”lukke lyset ind” i de mørke afkroge.

Han udvandrede på grund af en blanding af eventyrlyst, trang til at prøve de store muligheder – og ulykkelig kærlighed. Kærlighedshistorien fik en happy ending, og han blev en agtet mand. Men først måtte han så grueligt meget igennem. De første år efter ankomsten i 1870 tilbragte han med alskens forefaldende arbejde på jernværk, skibsvæft og teglværk, som landbrugsmedhjælper, skov- og kulminearbejder. Han var jæger, møbelsnedker, jernbanearbejder, foredragsholder, rejsende

sælger af møbler, strygejern og bøger. Han huttede sig frem uden at få hjælp fra de danske, han kunne have henvendt sig til. Det blev nok de vigtigste tre-fire år i hans liv, fordi han lærte samfundet at kende nedefra. Han prøvede at være som dem, han siden arbejdede så meget for – men han ville ikke være en af dem.

Han arbejdede sig op med en ukuelighed og en umådelig energi. ”Jeg kom med et par stærke hænder og en stædighed tilstrækkelig til to”.

Som politireporter i New York mødte han Teddy Roosevelt, der var chef for politiet. Det blev et livslangt og ubrydeligt venskab og samarbejde. Deres kamp mod slummen og fattigdommen gav resultater, selv om mange af de radikale grupperinger mente, at prisen var for høj, at det var de forkerte mennesker, der betalte den, og at saneringer og reformer var langt fra tilstrækkeligt omfattende.

Riis var den utrættelige muldvarp, der arbejdede bag kulisserne i kommunale, amtslige og nationale politiske udvalg og kommissioner, samtidig med at han rejste rundt med sine foredrag og billeder om de elendige forhold og de fantastiske alternativer til slummen: parker, legepladser, lyse og store lejligheder med rent vand og god sanitet.

Flere rekreative områder er opkaldt efter ham, især i Chicago og New York. De store offentlige strande man kan se ved indflyvningen til John F. Kennedy lufthavnen, N.Y. er eksempelvis ”Jacob A. Riis Beach”, et smukt symbol for hans kamp for ”lyset, den rene luft og rent vand” – selv om efterkommerne ikke har forvaltet det helt i hans ånd.

Fotografiet som dokumentation

"Det forekom mig at journalistens kald var det højeste og værdigste af alle; ingen kunne som han skille ret og uret, og bekæmpe uretfærdighederne".

Riis blev en fremragende journalist og var den første reporter der så og udnyttede de muligheder fotografiet gav for at dokumentere det skrevne ord. Hans resultater var enestående og billederne fungerede over al forventning; men han var en elendig fotograf, i hvert fald efter egen mening: "Jeg er virkelig ked af at skulle indrømme her, at jeg absolut ikke var god som fotograf, for det ville jeg gerne have været".

Eftertiden er nu ikke enig med ham. Der er i de sidste par år en ny "Riis-bølge" af unge fotografer, der hylder ham ikke bare som reporter, men ligefrem som kunstoffotograf.

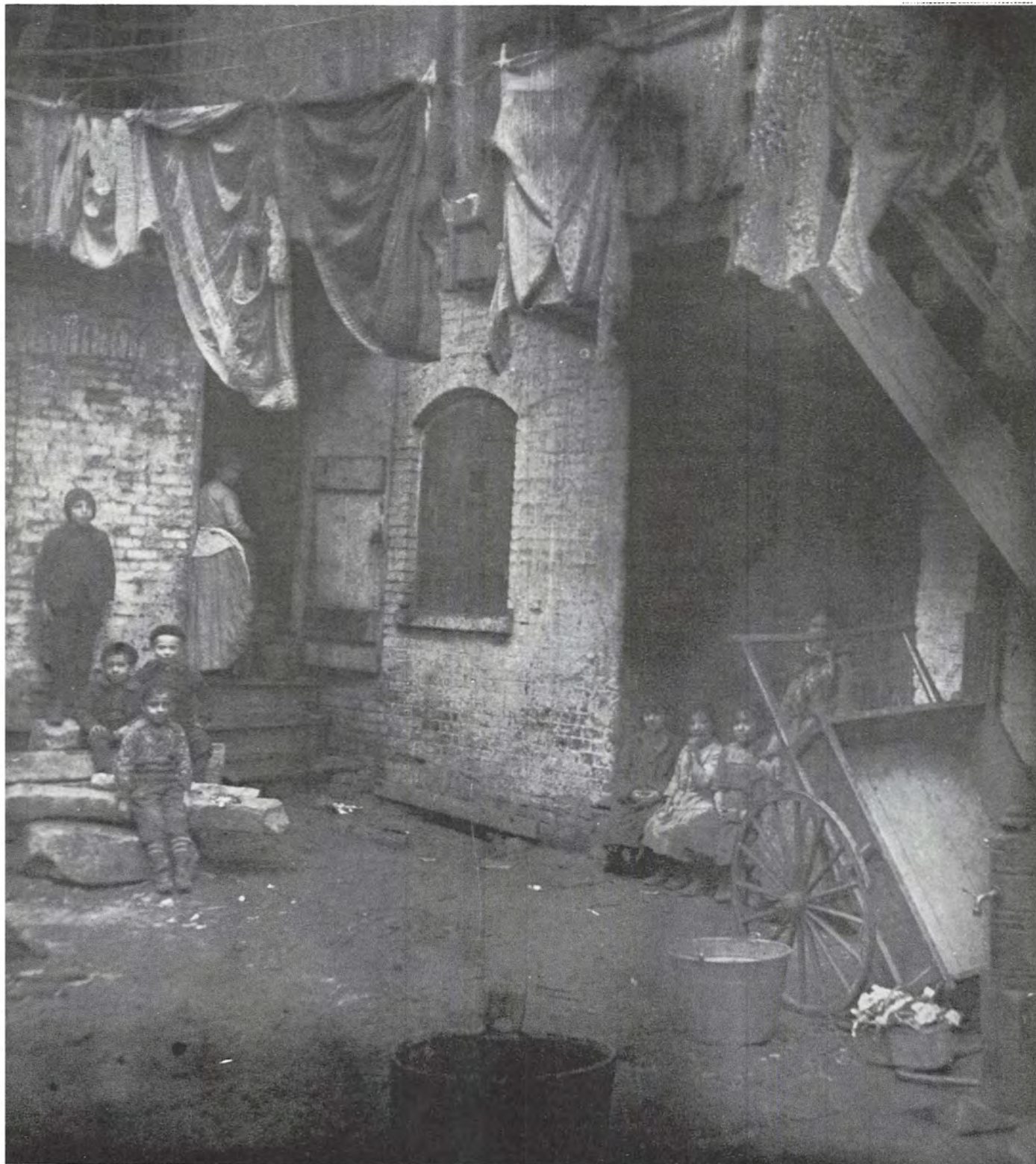
At hans originalbilleder findes bevaret i dag skyldes et enestående detektiv- og konserveringsarbejde udført af en russisk immigrat og fotograf Alexander Allandt. Billederne opbevares i dag på Museum of the City of New York.

*Om de mange unge kriminelle:
"De blev ikke født som tyve; de er produkter af omstændighederne. De bliver fremstillet hver dag; gaden og fængslerne er fabrikken".*

HELVEDES BAGGÅRD

Kampen mod slummen - og saneringen af den -

Forholdene i slummen var umenneskelige. "I har lige så lidt ret til at slå folk ihjel med lejeboliger som med en økse" skrev Riis om udbyterne og politikerne.

HELVEDES BAGGÅRD

Selv de elendigste boliger var en luksus sammenlignet med de forhold folk på gaden måtte affinde sig med.

De var henvist til pensionater, smugkroer eller som her politiherberg. "Når jeg ser på denne ulykkelige piges ansigt er jeg sikker på at Guds Nåde kan nå denne "faldne kvinde" i hendes synder; men hvad med den mand, der skabte sig en profit på slummen og dermed tvang hende ud på gaden?"

Forældreløse børn var et normalt syn. Anonyme tragedier. De fattigste er også navnløse i døden. "I fællesgraven på Fattigkirkegården ligger de pakket i tre etagers dybde, skulder ved skulder, trængt sammen i døden, som de var det i livet for at spare plads; for selv på denne gølle ø kan end ikke den ringe jord forbeholdes dem, der ikke har råd til at betale for den."

HELVEDES BAGGÅRD

Kampen for bedre boliger og børnehjem, rent vand og ordentlige sanitære forhold var en kamp mod politiker-korruption og ågerudlejere; og den gav resultater. Omfattende saneringer "lukkede lyset ind" og gav plads til offentlige legepladser og anlæg.

HELVEDES BAGGÅRD

"... det er et af de mest rørende syn i verden at se snesevis af småbørn reddet fra trøstesløse og voldelige hjem... alt for ofte skjuler deres hvide natskjorter små kroppe og lemmer mærkede af umenneskelige hænders mishandlinger." For mange blev børnehjemmene en ny start og parkerne tiltrængte åndehuller i den iltfattige slum.

DANSKE ARBEJDERE

JENS DAMM OG
JENS BJERRE
DANIELSEN

Da Politikens senere chefredaktør Henrik Cavling som korrespondent i 1895 berejste De forenede Stater, indsamlede han en mængde materiale om faktiske forhold både ved selvsyn og ved utallige samtaler. I bogen "Fra Amerika" fremlagde han i 1897 sine informationer og indtryk. Her gengives et uddrag af hans kapitel "Danske Arbejdere".

Danske immigranter i systuer i Racine, Wisconsin. I arkiverne findes der forbavsende få billeder fra immigranternes arbejdspladser, og for de fleste mangler der de mest elementære, supplerende data. For 90% vedkommende drejer det bevarede billedmateriale sig om præster og andre fremtrædende personer inden for det dansk-amerikanske samfund.

Der var relativt mange danskere i skovhugstindustrien i Nordvesten, som dog nærmest var en norsk og svensk specialitet. Efter at sæsonen var ovre, søgte arbejderne normalt ind til byerne om vinteren.

Interiør fra den kendte saloon i Chicagos danske koloni, Lagonis (1898). I samtidige skildringer fremhæves saloon'ens sociale funktion for de danske byarbejdere og på lige fod med to andre grundpiller for den dansk-amerikanske koloni: foreningerne og kirken. "Selv om man ikke var nogen Beundrer af vore gamle Saloons, kan det ikke nægtes, at disse var 'den fattige Mands Klub', hvor Arbejder og Haandværker efter Dagens Møje og Besvær samledes og adspredte sig paa bedste Maade sammen med sine Ligestillede". (Chr. Nielsen, 90 Aar i Chicagos danske Koloni).

Kun få danskere var beskæftiget inden for mineindustrien. Karakteristisk nok var A.C. Henriksen (over pilsen) landarbejder og måtte søge andet arbejde i perioder med dårlige forhold for landbruget. Hans kommentar på bagsiden af billedet: "Paa dette Billede ser du hvor jeg arbejder som Guldminer inde i Bjergene om Vinteren er det jo ikke saa meget at bestille med Kreatuerne og Lønnen er jo heller ikke ret god da Priserne paa Kreatuerne er langt nede og der betales bedre Løn i Minerne men det er ikke saa sundt Liv som jeg er vant til som Cow Boy og mit Arbejde er ogsaa livsfarligt da jeg maa arbejde med at fylde Revner og Huller med Dynamit i ser mig med en Kasse Dynamit og Lunter under Armen".

Det første, der forbavser en dansk Haandværkssvend, som kommer til Amerika, er Vanskeligheden ved at faa Arbejde. Her, hvor han troede, at alle Virksomheder laa aabne, finder han Hundreder om enhver Plads. Mestrene er altid mistænksomme ved Antagelsen af nye Folk, thi alt for mange søger Arbejde uden at kunne Professionen. Er en ny Mand ansat, modtages han med Uvillie af de Ældre, særlig naar han ikke taler Engelsk. "Indkomst" eller anden ydre Foranledning til nøjere kammeratligt Forhold kendes ikke. Er Unionen stærk nok i Værkstedet, tvinges enhver ny Arbejder til at blive Medlem. Der er dog endnu mange Byer, hvor den faglige Organisation er mindre fuldkommen end i Danmark. Men udbryder der en Strejke, breder Bevægelsen sig pludselig til enhver Krog af Landet, og Arbejderne maa holde Trop.

- Forinden Arbejderen gaar fra sit Hjem om Morgen, har han spist Frokost, og ankomsten til Værkstedet arbejder han fra 7-12 uden Afbrydelse. Middagen varer kun en halv Time, og der arbejdes nu videre til Kl. 5½. Hele Arbejdsdagen er altsaa 10½ Time, hvoraf en halv Time Middag. Der hverken spises eller drikkes under Arbejdet. En Mand, som medførte Brændevin, vilde øjeblikkelig blive afskediget, og kan det lugtes, at en Mand i Smug drikker Spiritus, sættes han i Rang med Drankere, selv af de Arbejdere, der drikker efter Fyraften. Denne meget udbredte Foragt for Spiritus er vistnok Følgen af Good Templarnes og Metodisternes uforsonlige Kamp mod Drikkeriet. Paa Værkstedet eller Byggepladsen bekymrer Arbejderen sig ikke om andre end om sig selv. Han indleder ikke Samtale med sine Kammerater, og han kan arbejde sammen med dem i lange Tider, før han kender deres Navne. Formanden betragtes som Ligemand, og Arbejderen blotter ikke Hovedet for sin Principal. Evropæisk krybende Opræden vækker Uvillie baade hos Overordnede og Kammerater. Der holdes streng Opsigt med, at Arbejdet foregaar uden Standsning, og Drivert straffes ufravigeligt med Afskedigelse. Der arbejdes haardere i Vesten end i Østen, men ogsaa her maa en Mand i samme Tid præstere dobbelt saa meget Arbejde som i Evropa. At dette virkelig er muligt, skyldes dels det snildere Værktøj, dels og fornemmelig den større Anspændelse. Skiltemalerne i Amerika faar t. Eks. den samme Akkordbetaling som i Danmark, hvor disse Professionisters Dagløn er 3-4 Kr. I Amerika tjener Skiltemalerne 3-4 Dollars, hvad der vil sige, at de præstere det firedobbelte Arbejde. Og Arbejdets Kvalitet er - efter Kyndiges Forsikring - aldeles ikke ringere i Amerika end i København.

Den Anseelse, gamle Svende nyder hjemme, kendes ikke paa et amerikansk Værksted. En Begynder, der er flink, faar straks højere Løn og bedre Arbejde end den ældre, men mindre dygtige Kollega. Betegnelsen "Svend" eksisterer forøvrigt ikke, alene af den Grund, at Amerikanerne ikke kender Lærlinge i evropæisk Forstand. En ung Mand kommer tilfældig ind paa et Værksted, hvor han gaar de andre Arbejdere til Haande, til han en Dag træder ind i en ledig Plads. Har han ikke Haandlag, og kan han ikke straks komme efter Arbejdet, faar han Afsked og maa prøve Lykken i et andet Fag. Svendestykke eller Bevis for Fagkundskab forlanges aldrig. Der er i denne som i al-

le andre Henseender en paafaldende løs Forbindelse mellem Arbejdere og Principal, ligesom det personlige Forhold udmærker sig ved komplet Mangel paa ethvert Hensyn. Er der ikke noget at gøre en Dags Tid, bliver Arbejderen "lagt af", det vil sige, at han sættes paa Porten uden Varsel. Er en Arbejder bleven syg, og har en anden og dygtigere optaget hans Plads, bliver Reconvalescenten ikke antaget, naar han igen melder sig. Her som i alle Forhold har Amerikaneren en sublim Foragt for Anciennitet. Skrækelige er de Dage for Haandværkssvenden, da han søger Arbejde. Afstandene er store mellem Værkstederne, og kommer han omsider til et Sted, hvor der er Pladser ledige, kan han staa og vente Timer mellem Hundreder af Søgende, før han faar at vide, at enhver Plads nu er optagen. I et saadant Øjeblik forstaar man, at en Arbejder, der har Familie, kan være Fortvivlelsen nær i dette store, ubarmhjertige Samfund....

I Amerika bruges ikke mange Penge til Fornøjelser. I Stedet for at tilbringe Søndag Aften paa en Variété søger Arbejderen og hans Familie Adspredelse i et af de mange amerikanske Kirkesamfund. Da disse indbyrdes konkurrerer, tvinges Præsterne til ved Midler, man ikke kender hjemme, at interessere Menighedens Medlemmer. Søndag Aften forvandles Kirkerne til Spisesale. Menighedens Medlemmer møder med deres Mad, som Konerne tilbereder i et stort Køkken, der hører med til Kirkens Udbygninger. Naar det gemytlige Festmaal er til Ende, holder Præsten Foredrag, foreviser Taagebilleder eller oplæser Humoresker, navnlig af Mark Twain. Paa denne Maade morer Menighedens Medlemmer sig fortræffeligt for en billig Penge.

Mange danske Arbejdere er Medlemmer af hemmelige Foreninger, der tillige er Syge- og Begravelseskasser, og i Byerne er Arbejderne ogsaa ofte Medlemmer af de danske Foreninger, der med mere eller mindre Held forsøger at overføre det danske Fornøjelsesvæsen paa amerikansk Grund. Men det er i de fleste Tilfælde vanskeligt at trække Arbejderne fra deres Hjem, thi det bedste af, hvad de lærer i Amerika, er netop Amerikanernes Kærlighed til Hjemmet, og denne Kærlighed er blandet med en sund menneskelig Stolthed over at være Herre i sit eget Hus. Ingen Sultan vilde kunne forevise sit Serail med større Stolthed end den, hvormed en dansk Arbejder foreviser Parlor- og Sittingroom. Og iagttaget man ham, naar han en Sommeraften sidder paa sin Trappe, midt i sin Familie, fordybet i sin Avis eller legende med sine Børn, saa har man set et Billede paa stille Lykke, som man aldrig glemmer, men som man tænker paa, saa tidt man tænker paa de Danske i Amerika.

Cavling fremlægger ogsaa sine synspunkter paa industriarbejdernes arbejdsforhold og paa de amerikanske arbejderorganisationers karakter. I kapitlet "Store Virksomheder" reflekterer han under et besøg på Pullman-fabrikkerne ved Chicago over disse emner.

Saa længe Arbejderen er inden for Fabrikens Mure, er han kun et Hjul. Om Disciplinen i disse Virksomheder har man ingen Forestilling i Evropa. Arbejderen ikke blot passer sin Maskine.

Han er en Del af den. Han tænker ikke og taler ikke. Forstaar han ikke straks at føje sig som et lydigt Redskab i det hele Værk, kastes han paa Porten uden Sentimentalitet.

I disse Forhold finder Arbejderen sig uden Kny. Maskinen holder ham i Aande, og hans Respekt for den industrielle Organisation dikterer ham, at saa længe han staaar paa dette Sted, tilhører han sin Fabrikant. Men i den daglige Følelse af at være lydigt Redskab skabes der hos ham en enestaaende Betingelse for at blive et paalideligt Medlem af de faglige Foreninger. Udbytelsen fra oven, der i Hensynsløshed er uden Grænser, har fra neden skabt de jernhaarde Organisationer. Arbejderne er væbnede til Tænderne, naar de stiller deres Fordringer. Og naar de kæmper, saa kæmper de som Fortvivlede, der véd, at Nederlaget er komplet Ruin....

De almindelige socialdemokratiske Ideer har derfor ingen videre Kurs i Arbejdernes Forening. Indvandrede Socialdemokrater, der møder i Amerika med ideale Forestillinger om "Frihedens Land", bliver hurtigt revet ud af deres Vildfarelse. I Amerika er der ikke Tid til Forkyndelse af den teoretiske Socialisme, ja selve Navnet Socialisme har i amerikanske Arbejderøren en uheldig Klang. Den almindelige Opfattelse er, at man i Socialismen har at gøre med et bestemt evropæisk Fænomen, som det ikke vilde være heldigt at omplante paa amerikansk Jordbund, og denne Opfattelse er saa stærk, at det i en Arbejderforsamling er et Ukvemsord at kalde en Mand for Socialist.

Louis Pio

Poul Geleff

Ferdinand (Frans) Hurop (1853-1934) udvandrede til USA første gang som fyrrårig. Udvandringen skete af familiemæssige grunde. Bag sig havde han et langt virke i Socialdemokratiet og fagforeningerne; han havde været folketingskandidat og forbundsformand for smedene. I USA var han arbejder flere steder på Østkysten, før han anskaffede sig en farm i Enumclaw, Washington, som han opdyrkede fra grunden. Denne solgtes i 1911, da han blev redaktør for Socialdemokraten i Chicago. I 1913-14 tog han og hustruen igen til Danmark for at slå sig ned der, og han blev forretningsfører på Social-Demokraten i Nakskov. De faldt dog ikke til i Danmark, og Hurop tog igen imod posten ved Socialdemokraten i Chicago. Da venstrefløjssplittelsen slog igennem i den skandinaviske fraktion af det amerikanske Socialistparti, besluttede Hurop sig til at forsøge at etablere en koloni i Virginia med en gruppe danskere. Da kolonien gik fallit i begyndelsen af 1920'erne, mistede ægteparret hele deres formue, og Hurop måtte i en alder af 70 år starte forfra, igen i Enumclaw, Washington. Til sin død var han i jævnlig kontakt med sine danske parti- og fagfæller, bl.a. Stauning. Af Hurops breve fremgår det klart, at han ikke følte sig tilpas i Danmark efter det første USA-ophold; det danske samfund var ham for stift og klasse-delt. Samtidig lagde han dog ikke fingrene imellem i sin kritik af forholdene i USA. Han var således ikke et eksempel på den kultursplittelse, som mange emigranter oplevede. Der var ikke nationalistiske og nostalgiske elementer i hans breve; hans fædreland var der, hvor hans familie og virke var.

Socialistiske emigranter

Den danske socialistfører Louis Pios hastige afrejse til Amerika i 1877 var en enestående begivenhed både i udvandringens og den politiske historie. Louis Pio grundlagde i 1871 det første danske socialistparti. Det fik bred tilslutning og foruroligede magthaverne med strejker og voldsomme ord i skrift og tale. Efter en demonstration og et voldsomt sammenstød i 1872 ("Slaget på Fælleden") lod politiet Pio og hans nærmeste medarbejder Poul Geleff arrestere, og de blev idømt henholdsvis 5 og 3 års forbedringshus. Efter benådning i 1875 gik de straks i gang med det politiske arbejde påny, men pludselig, i 1877, bekendtgjorde Pio, at han agtede at udvandre til Amerika for der at grundlægge en socialistisk koloni i Kansas.

Pios beslutning blev taget under

truslen om yderligere fængselsstraf – det forrige ophold kostede ham næsten helbredet. Et yderligere overtalelsesmiddel var et løfte fra Københavns politimester om en større sum penge ved ankomsten til USA. Poul Geleff og A. Vm. Hansen ("Sorte") deltog begge i forsøget, men de røg uklar med Pio umiddelbart efter ankomsten. Grunden var, at de blev klar over, at Pio faktisk var blevet bestukket, og at han aldeles ikke ønskede at dele pengene med nogen og bruge dem på kolonien.

Geleff udsendte straks en pjece, der afslørede hele sagens sammenhæng.

Louis Pio forsøgte umiddelbart før sin død i 1894 atter at grundlægge en dansk koloni, White City i Florida. Denne var dog helt uden de socialistiske målsætninger, der

lå bag hans første forsøg i Kansas i 1877. Kun for en kort periode efter sin ankomst til Chicago var Pio involveret i den socialistiske presse og bevægelse. Derefter tvang besværet med at skaffe det daglige udkomme ham til allehånde jobs igennem årene, bl.a. var han journalist og redaktør ved flere dansk-amerikanske aviser og landagent.

Poul Geleff blev i 1920 hentet hjem fra USA og levede sine sidste år herhjemme som hædret socialdemokratisk pensionist.

FRA PIONERER

Den amerikanske folketælling år 1900 oplyser, at flertallet af de godt 150.000 immigranter, der er født i Danmark, er bosat i de midtvestlige landbrugsområder Iowa, Minnesota, Wisconsin og Nebraska.

Koloniseringen af de egentlige prærieområder vest for Mississippi fandt sted i de 25 år, som fulgte efter den amerikanske borgerkrig, perioden 1865-90. Området havde indtil da været befolket af indianerstammer, hvis livsgrundlag var sletternes bisonflokk.

For pionererne var prærien indtil 1860'erne blot en ubehagelig og farefuld hindring på vejen mod vest. Siden 1840'erne havde der været en vandring mod vest til Californien, Oregon eller til mormoncentret i Utah, men enkelte diligenceruter og den berømte post-service "the Pony Express" var ene om at berejse prærien regelmæssigt.

Det var ikke underligt, at bosættelsen var stoppet op ved Kansas og Missouri. De vanskelige transportforhold umuliggjorde tilførsler af nødvendige forsyninger til prærien, endsiige afsætning af dens egne produkter, og det mest elementære problem var mangelen på vand. Nedbø-

ren er i lange perioder sparsom, og grundvandet ligger dybt.

Men netop årene efter borgerkrigen bragte de afgørende forudsætninger for præriens opdyrkning – nemlig etablering af et transportsystem, landbrugstekniske fremskridt og politiske initiativer.

I 1860'ernes sidste halvdel havde to jernbaneselskaber bygget fra henholdsvis øst og vest på en bane, der skulle føre tværs over hele kontinentet, og i 1869 kunne man ved Promontory Point i Utah-territoriet højtideligt fæstne den sidste skinne til den sidste sveile med guldsøm. Fire andre transkontinentale baner byggedes inden 1890. Disse og talrige stikbaner muliggjorde præriesamfundenes forsyning og afsætning.

De landbrugstekniske fremskridt var stålpløven, der kunne pløje dybt i præriejorden, og vindmøller til op-pumpning af grundvandet. Endvidere en ny dyrkningsmetode, "dry farming", der ved en særlig behand-

PONY EXPRESS.

Nine Days from San Francisco to New York

THE CENTRAL Overland Pony Express Company will start their LETTER EXPRESS from San Francisco to New York and intermediate points,

On Tuesday, the 3d day of April next, And upon every Tuesday thereafter, at 4 o'clock P. M. Letters will be received at San Francisco until 3 1/2 o'clock each day of departure.

OFFICE—
Alta Telegraph Office, Montgomery st.,
Telegraphic Dispatches will be received at Carson City until 6 o'clock P. M., every Wednesday.

SCHEDULE TIME FROM SAN FRANCISCO TO NEW YORK.
For Telegraphic Dispatches.....Nine Days
For Letters.....Thirteen Days

Letters will be charged, between San Francisco and Salt Lake City, \$3 per half ounce and under, and at that rate according to weight.
To all points beyond Salt Lake City, \$5 per half ounce and under, and at that rate according to weight.
Telegraphic Dispatches will be subject to the same charges as letters.
All letters must be inclosed in stamped envelopes.
WM. W. WINNERY,
Agent C. O. P. E. Co.

m18

Pony-ekspressen ekspederede post mellem Sacramento i Californien og St. Joseph på grænsen Kansas/Missouri. Den eksisterede kun i to år (1860-61), men til dens legendariske ry har nok medvirket, at en af stationslederne hed Wild Bill Hickok, og at en af rytterne hed William F. Cody – senere kendt som Buffalo Bill.

ling af overfladen skabte optimal udnyttelse af den ringe nedbør. Og endelig opfandtes i 1874 pigtråden: agerbrugerens afgørende våben i kampen mod de store kvægavlere, der lod deres hjorder græsse frit over "the open range".

Det politiske initiativ kom med vedtagelsen i 1862 af den såkaldte Homestead-lov. Ifølge denne kunne enhver amerikansk borger over 21 år få overdraget indtil 160 acres af statens jord (65 ha). Han eller hun skulle slå sig ned på området og opdyrke det, og efter 5 års forløb erhvervede brugeren den fulde ejendomsret til arealet. Det er klart, at dette tilbud om fri jord kom til at spille en helt

Følgende oversigt kan give et indtryk af udviklingen i den danske bosættelse i udvalgte stater:

	1850	1860	1870	1880	1890	1900
Californien	92	1.328	1.837	3.748	7.764	9.040
Illinois	93	712	3.711	6.029	12.044	15.686
Iowa	19	661	2.827	6.901	15.519	17.012
Michigan	13	192	1.354	3.513	6.335	6.390
Minnesota	1	170	1.910	6.071	14.133	16.299
Nebraska	-	-	1.129	4.511	14.345	12.531
New York	429	1.196	1.698	3.145	6.238	8.746
Pennsylvania	97	234	561	945	2.010	2.531
Texas	8	150	159	489	649	1.089
Utah	2	1.824	4.957	7.791	9.023	9.132
Washington	-	27	84	296	2.807	3.626
Wisconsin	146	1.150	5.212	8.797	13.885	16.171

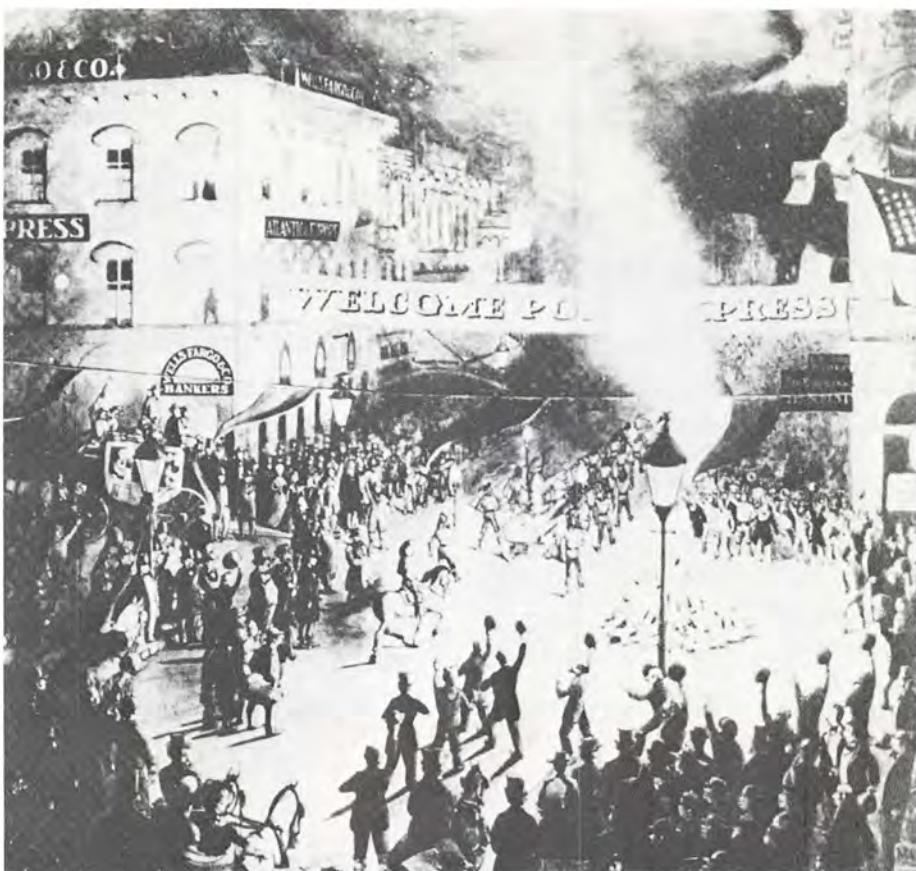
TIL FARMER

JENS DAMM

central rolle i den amerikanske propaganda for at fremme immigrationen, og at det var noget der trak i bevidstsløse danske landmænd!

En milliard tønder land under plov på 30 år

Der var både en økonomisk og en politisk målsætning med loven. Dels ville man fremme opdyrkningen, men man ønskede også at skabe en politisk stabil befolkningsgruppe af selvstændige landmænd på mellemstore landbrug. Ved en nærmere vurdering af bosættelsen i Vesten må man konkludere, at loven aldrig kom til at opfylde sine ideelle formål. Nok blev ca. 285 millioner acres overført til privat ejendom via dens bestemmelser. Men dels endte meget af denne jord ved hjælp af stråmandsaktioner på få spekulanter hænder. Dels blev i samme periode ikke mindre end godt 700 millioner acres afhændet af unionsregeringen på anden måde: enten tildelt enkeltstaterne til offentlige formål, solgt kontant (dette gjaldt de områder, der var frataget indianerne), eller foræret til jernbaneselskaberne som støtte til deres byggeri. Fra 5 til 20 miles brede bæltter på hver side af sporet fik selskaberne overdraget – ialt 150 millioner acres, eller et område større end Frankrig og hele Tyskland tilsammen. Og denne jord solgte selskaberne videre til priser afhængig af nærhed til jernbanen: hvem ville ikke gerne undgå den besværlige transport af produkterne over uvejssomme præriestrækninger ned til jernbanelinien, livslinien til de store markeder.

Pony-ekspressen bydes velkommen til Sacramento efter sin første tur.

Nok var Pony-ekspressen hurtig, men Samuel Morse var for hård en konkurrent. I juli 1861 kunne præsident Lincoln sende et telegram tværs over kontinentet.

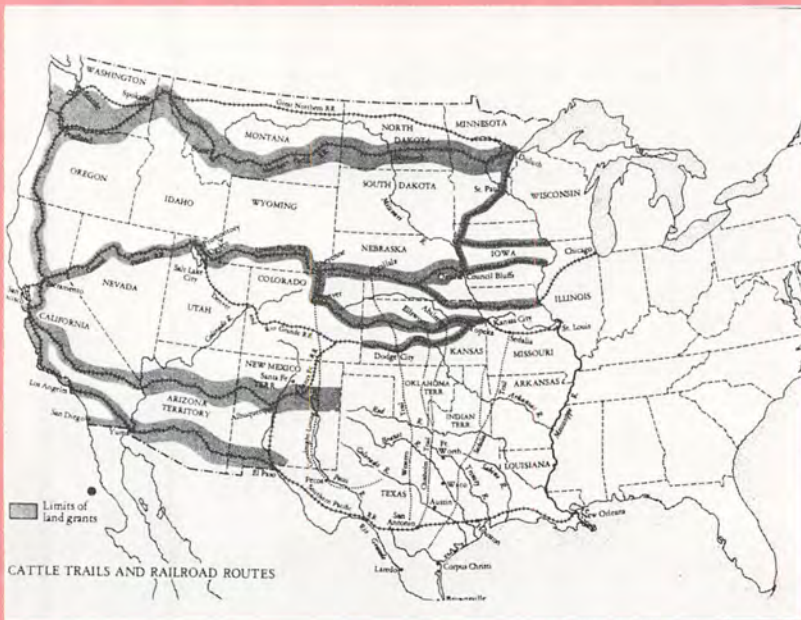
Møjsommeligt arbejder Union Pacific's arbejdere sig gennem et bakkedrag. Behovet for menneskelig arbejdskraft var stort: Central Pacific i vest anvendte kinesiske og japanske immigranter, Union Pacific i øst irske, samt borgerkrigsveteraner, der meldte sig på arbejdsmarkedet efter 1865.

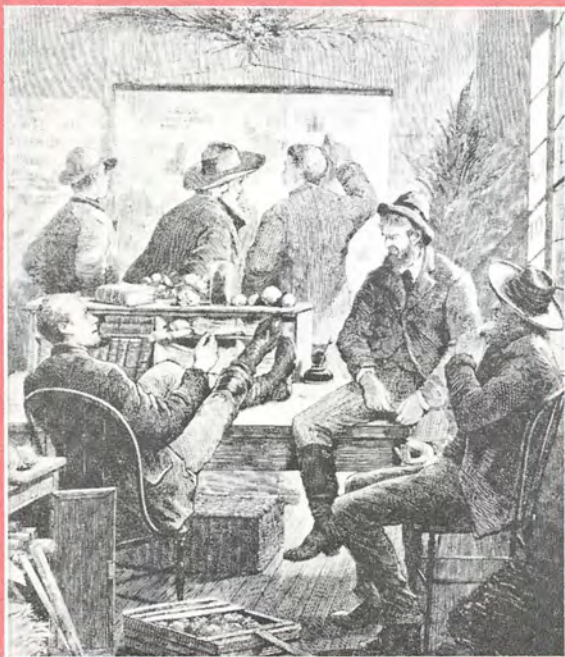
Efter det hårde slid! En fredfyldt aften ved Missourifloden i 1869.

Den store dag: Central's og Union's spor forenes i Utah, 10. maj 1869.

De vigtigste kvægdrift-ruter og de transkontinentale jernbaner. Især Northern Pacific blev rigeligt tilgodeset med jordtildelinger.

Homestead-søgere på "Land-contoirt". Plottet studeres intenst, mens de etablerede herrer i forgrunden tager situationen mere afslappet. Scenen er Kansas, 1874.

RICH FARMING LANDS!

ON THE LINE OF THE

Union Pacific Railroad!

Located in the GREAT CENTRAL BELT of POPULATION, COMMERCE and WEALTH, and adjoining the WORLD'S HIGHWAY from OCEAN TO OCEAN.

12,000,000 ACRES!

3,000,000 Acres in Central and Eastern Nebraska, in the Platte Valley, now for sale!

We invite the attention of all parties seeking a HOME, to the LANDS offered for sale by this Company.

The Vast Quantity of Land from which to select, enables every one to secure such a location as he desires, suitable to any branch of farming or stock raising.

The Prices are Extremely Low. The amount of land owned by the Company is so large that they are determined to sell at the cheapest possible rates, ranging from \$1.50 to \$3.00 per acre.

The Terms of Payment are Easy. Ten years' credit at six per cent interest. A deduction of ten per cent for cash.

The Location is Central, along the 41st parallel, the favorite latitude of America. Equally well adapted to corn or wheat; free from the long, cold winters of the Northern, and the hot, unwholesome influences of the Southern States.

The Face of the Country is diversified with hill and dale, grain land and meadow, rich bottoms, low bluffs, and undulating tables, all covered with a thick growth of sweet nutritious grasses.

The Soil is a dark loam, slightly impregnated with lime, free from stone and gravel, and eminently adapted to grass, grain and root crops; the subsoil is usually light and porous, retaining moisture with wonderful tenacity.

The Climate is mild and healthful; the atmosphere dry and pure. Epidemic diseases never prevail. Fever and Ague are unknown. The greatest amount of rain falls between March and October. The Winters are dry with but little snow.

The Productions are wheat, corn, oats, barley, rye and root crops, and vegetables generally. Flax, sweet potatoes, sorghum, etc., etc., do well and yield largely.

Fruits, both Wild and Cultivated do remarkably well. The freedom from frosts in May and September, in connection with the dry Winters and warm soil, renders this State eminently adapted to fruit culture.

Stock Raising in all its branches is particularly profitable on the wide ranges of rich pasturage. Cattle and sheep

feed with avidity and fatten upon the nutritious grasses without grain; hogs thrive well, and wool growing is exceedingly remunerative.

Timber is found on the streams and grows rapidly.

Coal of excellent quality, exists in vast quantities on the line of the road in Wyoming, and is furnished to settlers at reduced rates.

Market Facilities are the best in the West; the great mining regions of Wyoming, Colorado, Utah and Nevada, are supplied by the farmers of Platte Valley.

The Title given the purchaser is absolute, in fee simple, and free from all incumbrances, derived directly from the United States.

Soldiers of the Late War are entitled to a Homestead of one hundred and sixty acres, within Railroad limits, which is equal to a bounty of \$400.

Persons of Foreign Birth are also entitled to the benefits of the Free Homestead Law, on declaring their intentions of becoming citizens of the United States; this they may do immediately on their arrival in this country.

For Colonies, the lands on the line of the Union Pacific Railroad afford the best locations in the West.

TOWN LOTS FOR SALE VERY CHEAP in the most important towns on the line of the Road, affording excellent opportunities for business or investments.

Full information in regard to lands, prices, terms of sale, &c., together with pamphlets, circulars and maps, may be obtained from all the Agents of the Department, also the "PIONEER."

A handsome ILLUSTRATED PAPER, with maps, etc., and containing the Homestead Law. Mailed free to all applicants. Address

O. F. DAVIS,
Land Commissioner, U. P. R. R.
OMAHA, NEB.

Jernbaneselskaberne argumenterede grundigt for deres jords fortræffelighed: beliggenhed, jordbundsforhold, klima, økonomiske vilkår.

Livet på et homestead

– Men nu den nybygger, der fik sig et homestead – hvordan var hans vilkår? Det var jo ikke kun jord, man skulle bruge, når et landbrug skulle startes: der krævedes udsæd, trækdyr, redskaber, bolig. Og udover de økonomiske problemer var der andre – truslen fra indianerne, konflikter med kvægavlerne, der med mishag så pigtråden gennemkrydse "deres" græsningsarealer, og senere kontroverser med jernbanerne, som udnyttede deres transportmonopol til grov udbytning af præriens bønder. Mange jobs måtte tages, mange kampe måtte kæmpes, meget slid måtte præsteres før homestead'eren så sin drøm blive opfyldt. Den historie fortælles allerbedst af ham selv. I 1930'erne samlede den dansk-amerikanske forfatter Anton Kvist en række beretninger fra de gamle danske førstegenerationsimmigranter, og i bogen "Den gamle Pioneer fortæller" finder vi blandt andre Peter Ebbesens historie. Han var i 1868 som 8-årig kommet med sine forældre til Amerika fra Lolland, og hans far tog, efter at have skaffet sig en kapital ved et job ved jernbanen, homestead i det danske nybyggerfund "Danebrog" i Nebraska. Peter Ebbesen fortæller om præriepionerens vilkår efter at have skildret selve rejsens strabadser.

... Ja, nu var vi Gudskelov paa egen fast Grund. Og hvor den jomfruelige Jord dog laa pæn, yppigt bevosket med rent Præriegræs. Hvilken Lettelse, thi vi havde kun ringe Forestilling om de forestaaende Genvordigheder, og slet ingen Anelse om de bag Horisonten lurende Plager. Den Nat nød vi vort første Natteleje i Hus. Lærke og Johanne Sørensen, det første og eneste Pioneerpar paa Egnen det første Aar, modtog os med aabne Arme og Hjerter. Dog, Hyggen var ikke helt ublandet, thi næste Morgen klagede Moder over, at hendes Hvile var blevet forstyrret af Loppestik – hun mente, de kom fra Hunden. Ved Lærkes og hans Broder Povls kyndige Hjælp blev allerede den følgende Dag vor første Jordhule indgravet i Bakkeskrænten ved Skonertens Overdække, og et Lag Tørv til Tag; der manglede blot Dør og Vindue, men vi tog vor Bo deri samme Aften. En Velkomst-Virak af den blandede Duft af raa Tørvejord og urgammelt Ler strømmede os kraftigt i Møde. Naturens Judas-Kys! Det blev atter galt med de forbistrede Lopper. Fader og jeg var lykkeligvis haardhudede, men de stikkende, brændende Loppes prik drev Moder til Fortvivlelsens Rand den første Sommer. Man blev klar over, at det var en Art Jordlopper, der udelukkende trivedes i Raajorden; senere forsvandt de under Jordens Opdyrkning. En anden tirrende og endnu væmmeligere Plage ramte os den paafølgende Sommer. Pludselig, som fremtryllet, myldrede der ud af Ravinens sorte Muld Myriader af flade, gule Led-Orme. Tørven vrímlede bogstaveligt af dem. De trængte ind i Jordhulerne, og uagtet de var uskadelige, vakte deres slangeagtige Kravl op ad Stolper og ned ad Vægge en kvalmende Væmmelse. Fejede man dem ud og knuste dem, kom der en ny Besætning i Løbet af en halv Times Tid. Heldigvis forsvandt

En 'dug-out' på et homestead i Nebraska, 1892. Det mest primitive jordhule-stadium er forladt, huset er gravet ud i en bakke med en facade bygget op af udskårne tørv ('sod').

Krybet efter en halv Snes Dage lige saa pludseligt, som det var fremkommet, og vi saa det aldrig senere i Mængde. Et lignende Fænomen viste sig i de lavere Strækninger mellem Sandbakkerne mod Øst. Der var det en lige saa pludselig Fremkomst af Skrubbudser, saa tætte paa Jorden, som om de var haglet ned.

... Nu er Jordhytterne snart "en saga blott", men for 60 Aar tilbage var de en raa Virkelighed. De var ellers lunere om Vinteren end vore California-Bungalows, men i en langtrukken Regnperiode - uha! De havde en svag "Side", nemlig Taget, i deres oprindelige Konstruktion. Først var det Jordhulen, dernæst Jordhytten, og endelig Jordhuset med Bræddegulv og eventuelt vandtæt Tag. Vor første Hule var saa indskrænket, at vi allerede den følgende Sommer gravede Nr. 2, i større Omfang, med Lergulv og en dyb Kælderhule bag den indre Ende til Opbevaring af Mælken. Det var naturligvis Fremskridt, men et saadant Muldvarp-Bosted blev alligevel noget trist og muggent. Saa vi længtes udad og opefter - noget lysere og rummeligere, et Jordhus efter nyeste, forbedret Plan. Brødrene Jens og Christen Andersen, der var Tømrere fra Danmark, og selvlærte Murere fra Chicago efter Branden i 1871, opførte os et Jordhus, der var helt bekvemt og rummeligt. Det blev bygget helt paa Jordens Overflade med to Fod tykke Mure af Prærietørv. Til skillevejge brugtes Cottonwood-Brædder, som Fader havde tiltjent sig ved at køre Træstammer for Savværket; der blev dog ikke nok til det attraaede Bræddegulv. Murenes Inderside blev pudset med Ler og hvidkalket, saa den nye Bolig blev nok saa lys og fin. Men Herligheden varede blot Vinteren over. I Marts Maaned indtraf et større vaadt Snefald, som efterfulgtes af en 24 Timers jævn Regn, der omsider sivede igennem Ler og Tørv, og omsider dryppede Vandet ogsaa i en jævn Regn over hele Husets Indre og forvoldte et jammerligt Svineri og Uhygge.

Moders bedste Skat, Fjerdynerne, fik hun da stablet op i et saa lille Omfang, at Voksdugen lige kunde dække dem. Ælten- de til over Anklerner i det opblødte Lergulv lykkedes det endelig at faa det vaade Risbrænde til at yde Varme til en Kaffetaar. Det blev en drøj Dag og en muggen Nat, men Morgendagen oprandt klar, saa vi fik det lille Møblement og os selv tørret i det fri. Men indendørs dryppede det endda i nogle Timer. Heldigvis blev denne Overrisling aldrig gentaget, idet Taget godt nok klarede sig under almindeligt Regnvejr. Et Lovord fortjener den primitive, ydmyge Jordhytte: den var, bortset fra de omtalte Skavanker, hyggelig, lun, venlig og indskrænket nok til at holde Familiekrederen i nøje Sammenslutning. Mangan kærkommen Kaffetaar og hjertelig Selskabelighed blev nydt indenfor de beskedne Vægge. - Vort Jordhusliv varede i syv Aar, i hvilket Tidsrum vi beboede fire forskellige, gradvis forbedrede Typer. Og det to-Etages Træhus, som endelig i 1880 blev opført paa vort Homestead, blev betalt for med Penge, jeg tjente som Skolelærer; thi den ved Farmdriften ydede Indtægt var ikke større end til at betale for den et Par Aar tidligere byggede Hestestald og Lade. Det dyre Farmmaskineri slugte Broderparten af de

Jordhuset, the 'sod-house', bygget helt af tørv, var den almindelige hustype på den træfattige prærie. 1890.

Penge, vi fik for Farmens Avl.

Men vi var jo alligevel kommet godt i Gang. Ved vor Ankomst paa Homesteadet var de fem Acres brækket og beplantet med Majs i Tørven, hvilket Fader havde betalt Lærke Sørensen for at udføre. Saa snart han kunde, brækkede Fader yderligere 25 Acres. Det blev saa "bagsat" (tverpløjet to Tommer dybere) samme Efteraar og tilsaaet med Vaarhvede i Marts 1874. Med rigelig Regn voksede Hveden yppigt lige indtil 17. Juli, da stod Ulykkens Tegn paa Himlen.

Noget, der lignede hurtigt stigende, brede og tynde Røgskyer, tegnede sig paa den sydvestlige Himmel om Eftermiddagen. Hvad mon nu det kunde være? Sikkert ikke Præriebrand, for Græsset var jo paa sit saftigste. Lidt efter skimtedes en Insekt-sværms sølvglinsende Vinger mod Himmelhvælvingen, og straks derpaa dumpede Sværmen, tilsyneladende dødt, ned paa Jorden lig en Haglbyge. Aah, det er Græshopper - det var dog en farlig Masse. Men endnu havde man ingen Anelse om, hvor farlige de var. Det var først næste Dags Formiddag, da Solen var godt oppe paa Himlen, at vi fik Syn for det forøvede Hærværk...

Naar Græshoppeaaret undtages, led Pionererne aldrig Mangel paa Føde. De havde altid rigeligt med Brødkorn, Sul, Mælkeprodukter, Æg, Kartofler og Havesager - nok til Anretning af den gode, solide, danske Mad, som Pionerkonerne forstod saa ypperligt at tillave. Velsmagende og nærrende Brød bagtes af Hvede og Rug. Maisgrød og Mælk blev der naturligvis spist meget af, og skummet Mælk spillede en vigtig Rolle - især blandt Jyderne. De gamle, danske Husmødre var Mestre i Oste-

lavning – deres Knapost, Appetitost, Skummælksost og Sød-
mælksost stikker det meste af, hvad der nu findes paa Torvet.
Vi fik, som i Danmark, Vælling og Suppe, Sulevælling, Hvid-
kaals- og Grønkaalssuppe, Øllebrød (af hjemmebrygget Øl) og
for selskabelige Lejligheder Sagosuppe, Sødssuppe og den ufor-
lignelige danske Hønseskødsuppe med bagte Boller. Ved Grise-
slagtningen om Efteraaret sørgede Mutter for, at alle Biproduk-
terne blev udnyttet. Der lavedes Blodpølser, Medisterpølser,
Pressesylte, og der blev hakket Plukkemad, Flommen smeltet til
Fedt; Bov og Skinke blev røget, saa man havde Forraad til næ-
ste Slagtning. Æg var der nok af, saa det manglede aldrig paa
kogte og spejlede Æg, Røræg eller Æggekage. De danske Hus-
mødre syltede Rødbeder, Asier og Tomater, og noget af det
mest delikate Syltetøj, som tænkes kan, lavede de af Pie-Melo-
ner og Citron-Meloner. Der var naturligvis ogsaa Overflod paa
Græskar (Pumpkin), Squash og de forskellige Melonarter. Af
den gode Grund, at der ikke var Raad dertil, blev Kage og an-
det fint Bagværk kun sjældent nydt, undtagen ved Gildestider.

Jorddyrking var Pionerernes Dagværk – Formaalet med de-
res Komme var jo at omskabe Ursletten til dyrkede Agre. Bræk-
ning af Prærien var saa let og hurtigt gjort – sammenlignet med
den langsomme Skovrydning i Wisconsin – at Pionererne hvert
Aar fik stedse større Arealer at dyrke og indhøste. Og da de fle-
ste maatte klare sig ved egen Arbejdsevne, blev der stadig mere
Slid og Slæb. Men det gjorde dem ikke saa ganske til Arbejds-
slaver, thi Gemingen var deres Lyst. ...

Ebbesen-familiens tilværelse på prærien fik en dramatisk ende. Efter at de havde fået 110 acres under plov, rantes de i juli 1883 af en katastrofe i form af "en voldsom Byge af Hagl, af Form som halve Citroner, der komplet ødelagde hele Herligheden".

De solgte "den udhagtede Farm" til en kontant pris af 2500 dollars, 1000 dollars under hvad de anså dens reelle værdi at være. Peter Ebbesen kommenterer pionertidens facit: "Vi havde en samlet Kapital på 3000 dollars efter Salget af Besætningen, saa Pengeudbyttet af det slidsomme Ti-aar var ringe nok. Men Indsatsen, der var gjort til Koloniens Udvikling, var mine Forældre en Kilde til Tilfredshed".

Et af de store mål er nået: Jordhuset er erstattet af træhuset, bygget af maskinskårne brædder fra savværket. Tørvehusene overgår til funktioner som stald og lade. Nebraska 1892.

Homestead-taking

I 1870 udgav en dansk forhenværende fredsdommer i Omaha, Nebraska, Chr. B. Nielsen en "praktisk Haandbog", hvori han gav sine landsmænd gode råd – blandt andet om hvordan man valgte sig et Homestead.

Frilandet. Hvor det findes og hvorledes det erholdes

Saasomt en Emigrant har bestemt sig for en Stat, i hvilken han vil optage Land og berede sit fremtidige Hjem, er det Første han til den Ende har at gjøre, at sørge for at komme den billigste Vej til den By, hvor Landcontoiret for den Egn, som han agter at bese, findes, og her indhente paalidelig Underretning om Landets Beskaffenhed og Afstanden fra Skov samt fra Byer, hvor han kan afsætte sine Producter. Dette er det Vigtigste for ham. Dernæst maa han erkundige sig om Vejens Beskaffenhed paa alle Aarstider, samt om der er, eller med Rimelighed kan forventes at komme en Jernbane i Egnen; om Landet er for højt og tørt for nogle eller alle Kornsorter, eller om det er for lavt og mulig endog oversvømmes, hvorved det naturligviis bliver uskikket til Jordbrug, og endelig, om der er Vand paa Eiendommen, eller saadant let kan erholdes. Dette er Hovedpunkterne, han maa tage i Betragtning, og Grunde til at foretrække een Egn for en anden.

Jeg skal kun her bemærke, at efter min Formening er 80 Acres, ja

selv kun 40 Acres godt Land tæt ved en stor By eller en god Afsætningsplads, bedre og mere indbringende for den Farmer, som skal begynde med indskrænkede Midler, end 160 Acres af samme beskaffenhed, 40 til 60 Mile fra Afsætningspladsen. Havesager, Æg, Smør, Fjederkræ og andet Lignende indbringer Aaret rundt det Dobbelt, naar en Mand kan agte paa Priserne og er saa nær Byen, at han kan sælge, naar han behager eller finder det fordeeltigt, imod hvad en Mand erholder, der f. Ex. kun eengang om Maanedes kommer til Byen og paa Grund af den lange Vej han maa kjøre, er nødt til at sælge sine Producter for hvad han kan faae for dem, paa en bestemt Dag...

Kort over 36 Sectioner.

Township Nr. Range Nr.

6	5	4	3	2	1
					E
7	8	9	10	11	12
				E	E
13	14	15	16	17	18
		Empty Range	E	E	E
19	20	21	22	23	24
		E	E	E	E
25	26	27	28	29	30
			E	E	E
31	32	33	34	35	36
			E	E	E
					Empty Range

Hver sektion måler 1 mile på hver led. E står for 'Empty' altså endnu ledigt land. Sektion 16 og 36 skulle financiære området skolevæsen. En sektion kunne deles i halve, kvarte, ottendedels eller sekstendedels lodder.
1 acre = 0,4 ha eller ca. 4/5 tønde land.

FAMILLIEN PÅ PRÆRIEN

ANNE LISBETH OLSEN

Et bræddehus og et lille stykke jord var de to ting, udvandrerfamiliens liv og stræben først og fremmest formede sig omkring. Dette billede er fra Wisconsin i slutningen af 1890'erne.

Det var kun sjældent, at kvinderne var beslutningstagere, når en familie brød op for at emigrere. Men kone og børn var et vigtigt aktiv, når det gjaldt etableringen på den uopdyrkede prærie i det nye land. Udvandrerens liv og skæbne har vi i dag mulighed for at se eksempler på i de mange bevarede udvandrerbreve. En stor del af brevene er skrevet af kvinder og børn til familien i Danmark. Her kommer de daglige oplevelser, skuffelser, håb og forventninger til udtryk.

For de fleste udvandrerfamilier blev hverdagen et hårdt slid, især i de første år efter ankomsten.

I 1860erne og 70erne var det som følge af homesteadloven muligt at erhverve frijord, men i løbet af 90erne slap de fri jordlodder op.

Hvad enten familien havde erhvervet frijord, købt eller forpagtet jord var livsvilkårene ofte barske. Alt skulle bygges op fra grunden, og alle familiens medlemmer måtte tage del i arbejdet.

Børnene havde deres pligter, de mindste i og omkring huset, de større på marken. Kvindens arbejde bestod ikke blot i husførelse og madlavning; også hun måtte være med i marken, når der skulle "brækkes" land eller høstes, og ofte varetog hun pasningen af kreaturerne. Dertil kom de mange børnefødsler under primitive forhold.

Manden var i begyndelsen tit nødt til at tage arbejde uden for hjemmet som daglejer i omegnen eller som arbejdsmand i fjernere liggende byer. Så måtte kvinden og de ældste børn passe gård og besætning. Udkommet var meget svingende på den ny-opdyrkede prærie. Muligheden for at udvide det dyrkede areal var i reglen tilstede, men den danske landmand stødte på mange vanskeligheder. Klimaet og dermed afgrøderne var anderledes end i Danmark. Misvækst på grund af tørke eller insektangreb kunne sætte en families økonomi år tilbage. En udvandrer kvinde giver dette billede

Hest og vogn var familiens mulighed for at holde kontakt til omverdenen. Ikke uden stolthed og glæde fremviser denne danske kvinde familiens "statussymboler" (ca. 1900).

af tilværelsen på Nebraskas prærie i et brev fra 1875: "... Johannes kører hver morgen 2½ eng. mil til en nabo for at pløje land, derved tjener han 3 a 4 dollar om dagen, desværre er han nød til endnu i år at arbejde for andre, det betaler sig ganske anderledes at brække landet op for sig selv, men bliver resten af sommeren ej for tør, håber vi til at han skal få 20 a 30 acre brækkede således at vi til næste år kan have 50 acre til korn.

En noget romantiseret fremstilling af livet på prærien. Illustration i et amerikansk populærmagasin fra slutningen af 1800-tallet.

...Idag er det lørdag, og jeg har bagt hvedebrød (vi bager også rugbrød), skuret og gjort hovedrent... Jeg kan ikke sige dig hvor bedrøvede vi blev ved i morges, at komme ud og finde jorden oversået med disse forbandede græshopper kommer der flere, ser det galt ud for os - Stakkels Johs. blev ganske syg, det er heller ingen spøg for ham, som familiefader, thi hvor skal han skaffe føden fra... Du skriver at dit liv henrinder ensformigt, det kan du tro vort gør med, vi ser kun vore grønne marker. Jeg er ene fra 7 morgen til 7 aften, men har

Bag dette fotografi af en dansk udvandrerfamilie gemmer sig en ulykkelig skæbne. Manden hedder Rasmus Rasmussen og var gårdmandssøn fra Ulbølle på Syd-fyn. De breve, fra og om Rasmus, der tegner familiens historie, er adresseret til hans søster og svoger i Roskilde.

I et brev fra 1872, skrevet i København, gør han familien bekendt med sine hensigter.

"... Jeg rejser nu om kort tid til den nye verden og så bane mig en vej der, det vil vist blive besværligt, men jeg er Mand og viger ej for faren".

Senere på året lyder det nok så optimistisk fra Humboldt, Kansas: "Jeg synes ellers godt om landet her og håber, når jeg først rigtigt kan tale sproget, at jeg vil blive godt fornøjet, og håber på nogle få år at skulde bane mig en god levevej. Her er en vid mark at tumle sig på og her kan gøres forretning frem for hjemme...".

Der går mange år, hvor familien i Roskilde ikke hører fra Rasmus.

En Mr. C. Nelson i Denver, Colorado, svarer i 1885 på brev fra Danmark angående den forsvundne Rasmus.

"... hans kone døde for noget

over 2 år siden og for en tid efter hendes død, levede han alene med børnene, som ikke var store nok til at hjælpe dem selv. Her har han vel indset den dårlige stil-ling han var i, for han solgte sin vogn og opgav forretningen (som vognmand) og satte børnene ud hos en familie og rejste til New Mexico, for at søge arbejde i sølv-minerne og her – såvidt som jeg kan lære – påbragte han sig den sygdom der blev hans død...".

Rasmus' familie gør herefter forsøg på, gennem Mr. Nelson, at få børnene til Danmark.

Nelson svarer i 1886: "... Men jeg kan ikke få børnene med mig de personer, som har dem will ikke give them op og børnene will heller ikke goe...".

Efter endnu et forgæves forsøg på at få børnene over Atlanten stopper korrespondancen med dette udsagn: "...Barnet siger at hun vil hellere drovne sig selv end at go alene til Danmark – og stedmoderen har givet det til Procurator, som siger at barnet få blive, dersom det ønsker så, og hun vil garantere at være en god moder til hende, så længe hun op-fører sig som hun gør nu...".

fuldt op at bestille, så tiden bliver mig aldrig lang eller kedelig... Vil vor herre nu blot give mig et sundt og velskabt barn og må jeg komme over det uden alt for langt sygeleje og må vi ellers få nødtørftigt brød, får jeg måske mere lykke og tilfredshed, end mangan anden... Nu må jeg ud i haven og ruske ukrudt op til mine to grise. – Alle mine høns er døde af epidemi – på nær en, der har 11 kyllinger. Jeg har en lille buket af vilde roser herinde, her er så mange smukke blomster på markerne. Ja nu må jeg vel stoppe og atter gå til arbejdet".

Børn og skolegang

Isolation og ensomhed var et problem for mange familier på prærien. De store afstande gjorde det vanskeligt især for kvinder og børn at deltage i livet uden for gården. Udvandrerbrevens beskrivelser af børnefødsler giver et enestående indblik i kvindens vilkår i ødemarken fjernt fra venner og naboer.

Udvandrerparret Hans og Sine, der i 1887 kom til Californien fra Fyn, ventede deres andet barn i 1889. Fra deres blokhus i det nordlige Californien var der flere kilometer til de nærmeste naboer. Da veerne kom, løb Hans efter hjælp hos nabokonen, men inden han var tilbage, var barnet født. Sine skrev således til sin mor: "Den lille pige skreg af fulde hals, jeg kaldte så på Uffe (den 1-årige søn) efter at have sat mig op i sengen og set, at der ingen ting var i vejen med den lille pige, da Uffe så kom ind til mig, trak jeg ham op i sengen og du kan tro at han gjorde store øjne, da jeg viste ham lille søster. Der lå vi så til naboens kone kom".

Klog af skade overtog Hans efterhånden jordmoderens rolle. Ved den femte fødsel i 1895 (de fik ialt 10 børn), skrev han ikke uden stolthed til svigermoderen: "Jeg er jo ikke så fremmed for det, så jeg fik den lille naglet og svøbt".

De fleste børn, der voksede op på prærien, kom til at gå i skole på trods

af afstandene. Til hvert township hørte nemlig en skolelod, og den kommende generation var således i reglen sikret nogle grundliggende kundskaber for at kunne klare sig i det land, som skulle danne rammen om deres fremtidige tilværelse. I de danske settlements, som f.eks. Danevang i Texas, blev der undervist både i engelsk og dansk. Men det var ikke let for børnene at overholde skolegangen, der var den lange skolevej at forcere, og det kunne være svært for mange familier at undvære børnene i det daglige arbejde.

I et brev fra Danevang, 1897, fortæller en mor om børnenes skolegang: "Nu er den engelske skole begyndt og Anna (9 år) har idag for første gang været i skole. Uffe (10 år) skulle også have begyndt nu. Vi har jo kun skole disse fem vintermåneder, men han har plukket bomuld for to unge karle, "Hansen brødrene", de er de samme han arbejdede for i fjor og de er ikke færdige endnu, da Uffe selv gerne vil arbejde for dem og vi hårdt har pengene nødig, bliver det nok ikke til meget med skolegangen før efter jul. Det er ellers en fattig skole vi har, kun lige regning, skrivning og læsning og så lidt Texas historie engang imellem, når der er tid – ingen sang ingen historie".

Et år senere skriver Uffe selv til Danmark, hans arbejde syntes stadig at komme i første række, men problemerne omkring historieundervisningen er der rådet bod på: "Nu skal vi til at lave sirup, og så skal vi også til at høste majs og så bagefter skal vi til at gå i skole igen, men det varer en måneds tid endnu, og i den tid vil Christensen (koloniens præst) holde skole, han vil fortælle Danmarks historie og bibels historie og læse med børnene. Så skal Anna og mig til at gå i skole hos ham".

Udvandrerens forhold til Danmark

I udvandrerbrevene er et gennemgående tema savnet af fødelandet. Brevvekslingen i sig selv er udtryk for et behov, for at holde kontakt til

En af de få måder kvinder kunne ernære sig erhvervsmæssigt på uden for hjemmet i pionersamfundet, var som skolelærer. Her skolen i Hecla, Montana, 1893.

det land og de mennesker, man havde forladt.

En kvinde skriver i 1876: "Der er så få, der trækker mig tilbage til Danmark, især om nogle år, da min gamle far vel så er borte. Af venner har jeg kun få, de er snart talte. Men Danmark trækker dog. Den danske bøgeskov glemmer vi aldrig, her er så nøgent og bart".

En endnu mere udpræget hjemlængsel må Lars Petersen fra Magleby på Stevns have følt. Han udvandrede fra Sjælland i 1887, men fik aldrig sin drøm om egen jordlod realiseret. Hans kone fortæller i et brev til familien: "Lars begynder at se gammel ud nu, kan du tro, men han må også arbejde hårdt herovre for sit brød, det er ikke som at sidde på en vogn og køre, som han gjorde i det gamle land, og jeg skulle skrive til

dig fra ham, at han havde ikke lyst til at skrive til det gamle land, for han er ked af at være herovre". Hun slutter brevet med at fortælle, at manden vil hjem, "... og lade mig og børnene blive her, for jeg siger nej". Lars kom aldrig hjem, han døde 10 år senere, nedslidt af hårdt arbejde og druk.

Omvendt blev mange breve skrevet for at lokke slægt og venner til at udvandre. Brevene pustedes til udlængslens gløder ved at sætte Amerika op som de store muligheds land over for ringe vilkår i Danmark. En dansk udvandrer i Iowa skrev således til sin søster i 1874: "Det er rigtigt nok anderledes her end derhjemme, hvor de går og slæber fra morgen til aften og får ikke noget for det. En pige her kan let få 25 danske rigsdaler i måneden, og de får lige meget, enten det er vinter eller som-

FAMILIEN PÅ PRÆRIEN

mer. Det er da noget andet end at gå og slæbe et helt år for det der-hjemme". Hans søster kom nu aldrig til Amerika; men til gengæld lykkedes det ham at få sine to brødre over. Sammen startede de et smedeværksted på Nebraskas prærie, der efterhånden udviklede sig til en ganske betydelig virksomhed. Den enkle filosofi bag denne forhenværende danske tjenestekarls succes i Amerika udtrykker han i et brev fra 1880: "Mange tror, at når de bare kommer herover, så kan de finde penge i store mængder; men det er aldeles ikke tilfældet; men enhver som kommer her og vil spare, hvad han fortjener og lade alle fornøjelser og fristelser fare kan lettere fortjene noget her end på den anden side af Atlantick Havet".

En fynbo, der sammen med sin kone og seks børn kæmpede sig frem til et lille husmandssted ved Michigan-søen i 1890'erne, konkluderede om sin tilværelse i Amerika i et brev til broderen i år 1900: "I Amerika har en mand 10 chancer på hånden, hvor han i Danmark har en for at få udkommet". Selv om denne familie måtte slide hårdt for udkommet, var heller ikke konen i tvivl om Amerikas fortrin, da hun i 1898 skrev til svigerinden på Fyn: "... jeg ville øn-

Udvandrerens første møde med midtvesten var ofte plørede og beskidte stationsbyer. Visse af de nye byer, som her Black River Falls i Wisconsin, havde dog været i stand til at investere i både bibliotek og telefonanlæg før århundredskiftet. Men borgerskabet måtte stadig – ikke uden besvær som det fremgår – kæmpe sig vej gennem byen (1895).

ske at se en god del af eder herovre, her er plads for mange, her kan man nok røre sig uden at gå sin nabo for nær. Folk trættes ikke om, hvor hegnet skal stå, nogle kvadratalen jord til eller fra siger intet".

Det var langt fra alle, der slog sig ned på prærien, som fik "drømmen

om Amerika" opfyldt. Mange klarede sig ved hårdt arbejde og sparsommelighed, men frugterne af arbejdet høstede mange gange først af børn og børnebørn.

Livsvilkårene var barske for den danske udvandrerfamilie. Kvinder og børn betalte deres pris for livet ude på civilisationens yderposter. Natalie Jung skriver i et brev fra 1878 om præriens hårde betingelser, hun boede med sin familie på en gård uden for Hastings, Nebraska.

"... Den 11. august fik vi en lutersk-tysk præst hentet, der døbt alle børnene (3), her er ingen kirke, men en skole og der kommer denne præst hver 3die uge. Min yngste fik navnet Vilus, det var som om han var mit hjerte kærest – han led meget det sidste

døgn han levede, så jeg kunde ikke andet end bede gud løse op for ham. Han er begravet ude på vor mark ikke langt fra huset, det er min gang hver aften – når henden tillader det. Det er vor kirkegård her på egnen. Der er nok en i Hastings, men skulle jeg lade mit lille barn føre så langt bort, jeg som er for svag til nogenlunde, at komme derind – og hans grav ville blive en lille forglemt græshøj, jeg ikke skulle kunne finde igen. Nej her ligger han og her kommer jeg vel også til at hvile. Skulle vi sælge og flytte bort til en anden plads, vil jeg tage ham med mig".

A photograph of three bison in a grassy field. One bison is in the center, facing the camera, while two others are on either side, facing away. The background shows a line of trees and a range of blue mountains under a clear sky.

INDIANERNE KOMMER

STIG THORNSOHN

Byen Denmark ved Spillman åen, Lincoln County, Kansas, bestod i 1869 ikke af meget mere end nogle få danske pionerers blokhuse og jordhytter. Den 30. maj samme år blev det lille samfund offer for et blodigt og bestialskt overfald af fjendtlige indianere. Der var ikke mange overlevende.

"... de vil pløje jorden op og kærligheden til ejendomsretten er en sygdom hos dem..."
Om de indtrængende hvide – "wasi'chu", "de grådige".

tataNka yotaNka (Sitting Bull) hunk-papa lakota

"Når de hvide trænger ind i vort land efterlader de sig et spor af blod".

mahpiua luta (Red Cloud).

Det var svært for prærienationerne at forstå nybyggernes grådighed, når det gjaldt jord og materielle værdier. Selv levede de et frit nomadeliv og ernærede sig ved jagt og lidt tuskhandel.

De vidste, at de nye folk var magtfulde, og de havde indset, at de var kommet for at blive. Det kunne de vænne sig til; de var vant til forandringer. Der var trods alt plads nok til alle. Det sidste synspunkt blev desværre ikke delt af De Forenede Stater og de bølger af indvandrere, der lod sig lokke af den frie jord.

Målet for koloniseringen var den værdifulde jord – frugtbar og rig på guld og sølv (samt kul, olie, uran og mange andre mineraler skulle det senere vise sig).

"De hvide gav os mange løfter. Flere end jeg kan huske. De brød dem alle undtagen ét: De lovede at tage vort land – og de tog det".

mahpiua luta (Red Cloud) oglala lakota

Der blev indgået mange traktater med indianerne; helt nøjagtigt 371 mellem forskellige suveræne nationer og De Forenede Stater. Det er ingen ensidig dom at konstatere, at USA brød dem alle. Det kunne ikke

Indianernes nomadeliv hørte op, da de blev tvunget til at leve på reservatet.

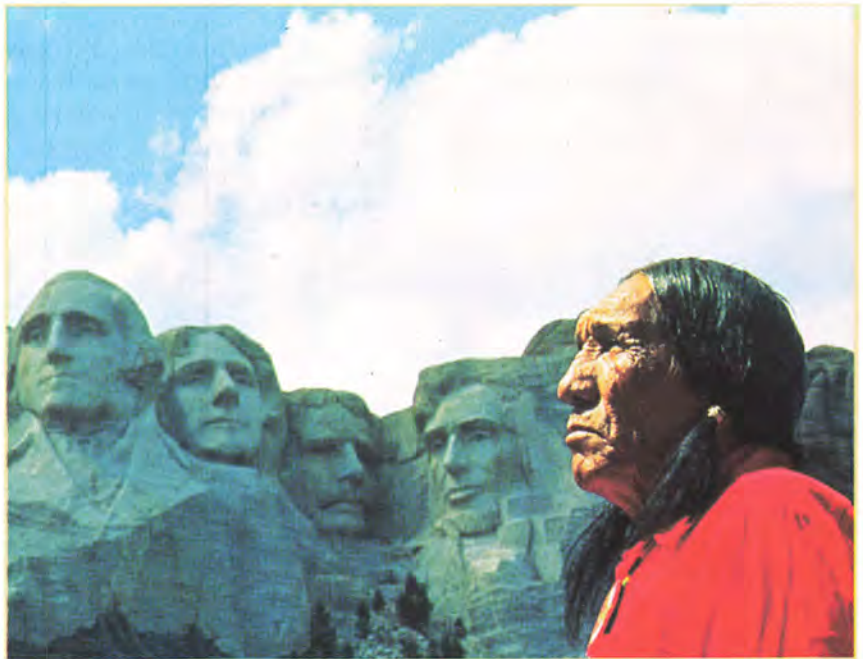

være anderledes, når så forskellige kulturer stødte sammen, og den ene var så meget stærkere end de andre.

Overfaldet på den lille danske koloni i Kansas var et af utallige angreb på nybyggerne. Årsagerne kunne findes i de lige så talrige overgreb begået af hvide – civilister som militære; men det er ikke den del af historien, der skal behandles her.

Historien er relativt fattig på store sammenstød mellem danske nybygere og de indfødte nationer, de kom i kontakt med; selv om det ikke skorter på beretninger om indianerne i breve, fortællinger og artikler.

Indianerne var i de store koloniseringsår fra 1850erne til 1890erne til stede overalt på prærien, fysisk eller som en mulig trussel. I Nebraska, for eksempel, grundlagdes kolonier som Dannebrog, Dannevang og Nysted i hjertet af traditionelt pawnee-land, men i det store hele forløb sam-

”Indianerne må vige”

”De hvide dræber vort vildt og tager vort land. Regeringen lover os mad og beskyttelse men holder ikke sit ord ... er der noget at sige til at vi bliver desperate og tager hævn?”

Shoshoni-lederen washaki

Præsident Andrew Jackson var en af de tidligste og stærkeste fortalere for at isolere indianerne på reservater, hvis de ikke på anden måde kunne besejres eller fjernes. Hans tale til Kongressen i 1833 blev på mange måder det fundament indianerpolitikken for de næste 100 år blev bygget på.

Han sagde blandt andet:

”Jeg er blevet bekræftet i min overbevisning om dette emne. Det er givet at disse stammer ikke kan eksistere omringet af vore bebyggelser og i stadig kontakt med vore borgere.

De har hverken den nødvendige intelligens, kreativitet, moral eller ønsket om den udvikling,

der er nødvendig for at skabe en fordelagtig ændring i deres situation.

De befinder sig midt imellem en anden og overlegen race, og uden at erkende årsagerne til deres underlegenhed og uden at forsøge at gøre noget ved dem må de ganske enkelt vige for omstændighedernes nødvendighed – tilintetgørelse inden længe.

Det har været deres skæbne før, og hvis det skal undgås kan det kun ske ved en generel forflyttelse hinsides vore grænser og kun ved at reorganisere deres politiske system efter principper, der er tilpasset de nye forhold, de vil blive placeret i”.

været fredeligt. Derfor er der en interessant uoverensstemmelse mellem forestillingerne om indianerne og den virkelighed de og nybyggerne levede i.

De blev i overvejende grad fremstillet som blodtørstige vilde, ucivil-

serede dyr, der stod i vejen for fremskridtet, og derfor med god ret kunne fjernes. På trods af smukke, avancerede og urgamle åndelige og religiøse traditioner, blev de beskyldt for at være "hedninge" og "ugudelige", noget der altid har legitimeret missioneren støttet af ån-

dens, håndens eller våbnenes magt.

Der var brug for tunge argumenter for at fjerne dem, der havde den oprindelige ret til jorden. Og man fandt dem, enten de nu var retfærdige, sande eller forsvarlige.

Danskerne kom oftest i anden eller tredje bølge af pionerer da masseudvandringen for alvor tog fart, så man kan næppe gøre "os" direkte ansvarlige for de folkemord og overgreb, der fandt sted.

Men de var trods alt en forudsætning for at landet kunne blive "frit".

Sitting Bull blev engang spurgt hvad indianerne kaldte landet før de hvide kom. Han behøvede ikke tænke sig længe om:

"Vi kaldte det vores".

Indianerkrigenes begyndelse

– eller hvordan en halt dansk ko blev en trussel mod USA's sikkerhed.

Det er ikke enkeltpersoner eller enkeltbegivenheder alene, der skaber historien; men det sker at de sætter den igang. Undertiden kombineret med uforudsigelige tilfældigheder – for eksempel en halt, udmattet ko.

Der var træfninger og sammenstød mellem indianerne og de mange hvide nationer fra det øjeblik de satte foden på det amerikanske kontinent. Men det var mellem 1850 og 1890 det gik hårdest til, og hvor der var tale om decideret krigsførelse med felttog og massakrer også mod de indianske civilbefolkninger. Guldfundene i Californien var begyndelsen, massakren ved Wounded Knee var den foreløbige afslutning.

Det var "indianerkrigenes periode" og slagene blev udkæmpet fra Mississippifloden i øst til Stillehavet i vest, fra Canada i nord til Mexico i syd.

Koloniseringen af Vesten fremprovokerede opgørene, og det var kun et spørgsmål om tid før magtapparatet fik realiseret sine planer.

I begyndelsen af 1850'erne, da vogntogene rullede mod vest med hundredtusinder af pionerer, nybyggere og guldgravere var spændingerne mellem de hvide og indianerne voldsomme – et bundt dynamit med en meget kort lunte.

General Sherman var en af hovedmændene og topstrategen i krigene mod "indianerne".

At det skulle blive en dansker, der tændte den og udløste et eksplosivt halvt århundredes krige var nok en tilfældighed og endnu en kuriøs beretning om danskes betydning i Amerika.

Og så på grund af en ko, så afpillet og udmattet at den næppe havde klareret sig frem til sit bestemmelsessted.

I augustheden i 1854 arbejdede et vogntog med nybyggere sig frem mod Salt Lake City. Danske mormoner på vej til Zion, det senere Utah.

De fulgte mormonsporet, hvor det løb tæt forbi Fort Laramie på grænsen af vore dages Nebraska og Wyoming. Uheldigvis var en af kørerne så udmattet, at den forvildede sig ind i Brulé'ernes lejr,

hvor der blev gjort kort proces med den af "High Forehead", én af mange Minneconjou'er på besøg hos deres forbundsfæller. Sådan var nu skikken på prærien. Løstgående vildt – eller tamt – var fredløst.

Havde det ikke været for en vis Nielsens temperament og jyske stædighed var sagen nok blevet klareret i al mindelighed. Men han fór til garnisonen i Fort Laramie og forlangte ikke blot erstatning, men også "rødhuden" arresteret og straffet.

Og havde det ikke været for et brushoved af en krigsgal hanekylling ved navn John L. Grattan, løjtnant frisk fra West Point, var det nok lykkedes handelsmanden Bordeau og kommandanten på fortet at sikre immigrantruterne endnu en tid.

Løjtnant Grattan drog på straffeekspedition mod indianerne og selv høvdingens generøse tilbud om først én og siden fem (!) af hans bedste heste kunne ikke slukke Nielsens hævntrøst og løjtnantens drøm om hæder og ære i kamp.

Løjtnantens drøm blev forvandlet til et mareridt: han blev dræbt med alle sine soldater, og dermed var koen blevet til et principielt spørgsmål om De Forenede Staters sikkerhed.

Herefter styredes historien stort set fra Krigsministeriet i Washington.

TIL AMERIKA FOR

GUDS SKYLD

**METTE SKOUGAARD
KRISTIAN HVIDT**

”Til Amerika for Guds skyld” kunne være mottoet for den folkevandring, der sattes i gang fra Europa efter 1840 efter et kald fra De sidste dages Hellige, populært kaldet mormonkirken. I Danmark slog denne vækkelse særligt an og gav anledning til, at mere end 16.000 danskere udvandrede til mormonernes paradisi bag Rocky Mountains, landet omkring Salt Lake, der blev til staten Utah. Hvorfor fik mormonerne en særlig frodig missionsmark i Danmark?

Den 6. april 1830 offentliggjorde den amerikanske Joseph Smith den såkaldte Mormons bog, et ukendt evangelium. Teksten til bogen havde Smith i form af en række guldtafler, som han havde fundet under et træ og som nogle engle oversatte til amerikansk for ham under en åbenbaring. Grundtanken var, at stamfaderen til en af Israels stammer var udvandret til Amerika 600 år før Kristus. Han blev stamfader til Amerikas oprindelige befolkning. På grundlag af Mormons bog skabte Joseph Smith ”Jesu Kristi Kirke af de sidste dages Hellige” i staten New York. Den fik hurtigt stor tilslutning, men stødte også på stærk modstand bl.a. på grund af tilladelsen til flerkoneri. Som følge af forfølgelser flyttede menigheden stadig længere vestpå, og tog i 1846 den store beslutning om helt at fjerne sig fra civilisationen. I prærievogne drog ca. 5.000 mormoner over prærien og de ufremkommelige bjerge og grundlagde Salt Lake City. Der var en enorm dynamik og fremdrift i denne lille kerne af mormoner, hvis højeste mål det var at skaffe så mange ”frelste” som muligt til Utah inden resten af jorden gik under. Kort efter ankomsten til Salt Lake sendtes derfor missionærer til Europa og navnlig til Skandinavien for at frelse sjæle.

På den tid, hvor disse missionærer kom herover, var Skandinavien skueplads for en rig flora af nye kristne sekter, der brød ud af en stivnet statskirke, omvendelsesbevægelser, der mindede om 1700-tallets pietisme. Fra Tyskland var bl.a. bap-tismen kommet til Danmark og havde skabt en række menigheder landet over,

der blev forhånede og forfulgt af folkekirkens præster mange steder. Ikke få af dem fandt derfor på at udvandre til Amerika. Mormonmissionærerne, der ankom til Skandinavien i 1849, blev hurtigt udvist fra Norge og Sverige, hvor man endnu ikke havde fået religionsfrihed. Det havde man derimod i Danmark med grundloven fra samme år. Derfor samledes missionærerne i Danmark.

Fra tidligere missionsvirksomhed i England vidste mormonerne, at baptisterne var lette at omvende til mormonisme. Denne strategi brugtes også i Danmark. I løbet af forbered-

sende kort tid dukkede mormonmenigheder op mange steder herhjemme, og allerede i 1852 sejlede den første skibsladning af salmesyngende danske mormoner af sted til Amerika på vej til ”Zion”. Allerede inden 1870 var godt 6.000 danskere draget til Utah på særlige chartrede skibe. Rejsen krævede et virkelig godt helbred, navnlig i årene før jernbanen var ført hen over prærien. 4-5 måneder tog det, førend man nåede frem – hvis helbredet holdt så længe – og troen! De ældste danske settlements på prærien ligger omkring Council Bluff ved Missouri og er skabt af afvandede danske mormoner, der tabte troen undervejs og foretrak den åbne prærie frem for Zion.

I Danmark delte missionærerne landet mellem sig i såkaldte konferencer, først 9, der siden, da flere af dem ikke gav god høst, blev reduceret til 3 konferencer. Mormonudvandringen kom nemlig til at koncentrere sig om tre hovedområder, dels om de to største byer, København og Århus, dels om Vendsyssel, alle tre områder, hvor fattigdommen gnavede værst. I tiden 1852 til 1904 udvandrede ialt 16.800 danskere til

To mormonmissionærer besøger en landsbysnedker. Chr. Dalsgaards maleri fra 1856 fortæller en realistisk historie om mormonkirkens massive fremstød i forrige århundrede. De unge missionærer kom fra Utah opfyldt af religionens glød. De gamle i stuen ser meget skeptiske ud, men de unge piger (også hende uden for vinduet) ser mere interesserede ud. Pigen i forgrunden er formentlig invalid.

Utah som mormoner. Af disse kom godt 6.000 fra København, over 3.000 fra Århus og mere end 4.000 fra Ålborg-området og Vendsyssel. Man kunne først blive døbt når man var over 8 år. Det var da 12.600 "voksne" og 4.200 børn, der drog af sted. Dåbs-højtideligheden fandt sted i den nærmeste å eller sø. Dåben i det kolde vand var dog ikke også et løfte om at udvandre til Utah. Rundt regnet en trediedel af de døbte fortrød og blev i Danmark.

Hvem var mormonudvandrerne?

Mormonudvandring adskiller sig på en række områder fra den øvrige udvandring, først og fremmest med hensyn til kønsfordelingen. Mens den almindelige udvandring var stærkt domineret af mænd, var der blandt mormonudvandrerne en overvægt af kvinder og børn. De udgjorde over 70% af denne udvandrer-gruppe mod kun 48% af de øvrige udvandrere. Det var et almindeligt fænomen, at der fandtes et overtal af kvinder i religiøse vækkelser og sek-

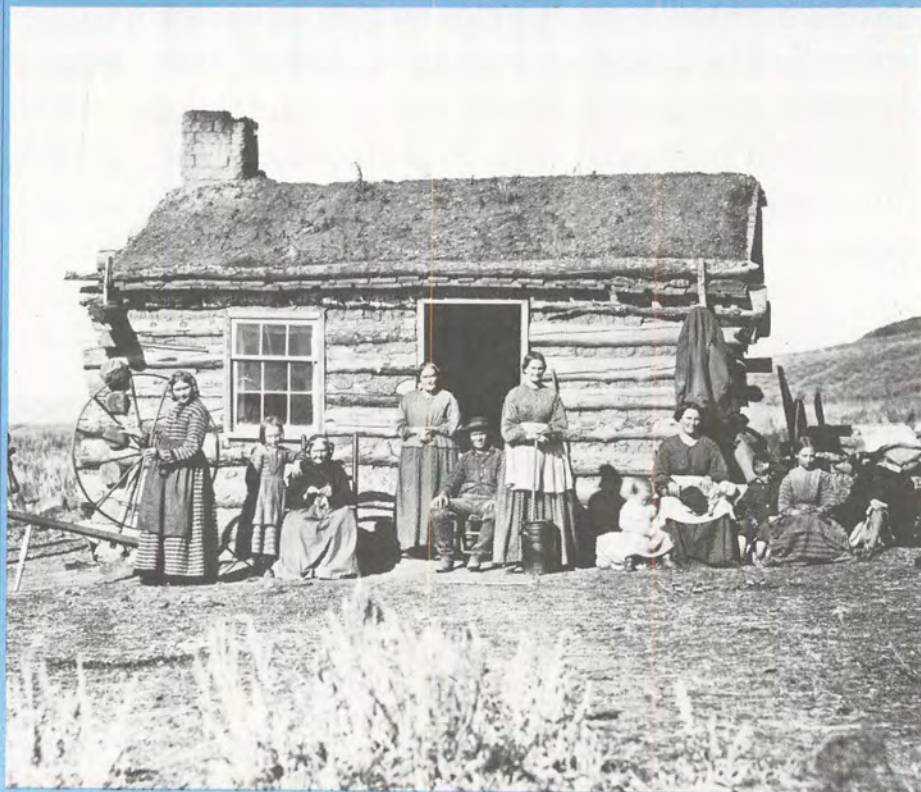

Foto af en mormonfamilie i Amerika fra 1868. Hvor mange af damerne, der er den ene mands koner, vides ikke, men der var trængsel i den lille bjælkehytte, når seks voksne og fire børn skulle i seng om aftenen!

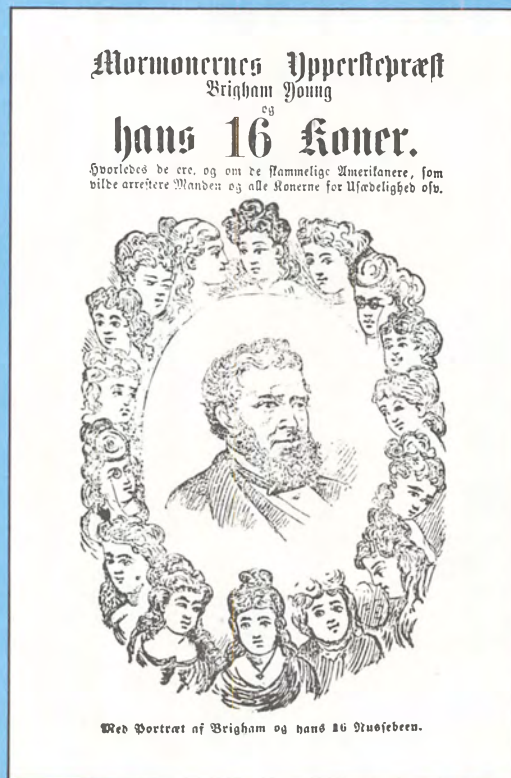
TIL AMERIKA FOR GUDS SKYLD

Den store overvægt af kvinder i mormonmenighederne gav sociale problemer, navnlig i den tid, hvor menigheden blev forfulgt og bekriget i Amerika. Det passede da fint til situationen, da sektens grundlægger fik en åbenbaring om flerkoneri. Men polygamiet skabte naturligvis også psykologiske problemer i familierne, sådan som det stråler ud af denne tegning, der bragtes af det danske ugeblad "Nutiden" den 19. marts 1882. For husfaderen var det jo også et økonomisk problem at ernære de store familier under pionertidens primitive forhold. Det var derfor kun de velhavende og det højere præsteskab, der fik lov at tage flere koner. Efter sigende var der flere hustruer i mellem 15 og 20 af familierne i Utah indtil det blev endelig forbudt af den føderale regering i Washington i 1890.

TIL AMERIKA FOR GUDS SKYLD

ter uden for folkekirken, men hvad angår mormonerne udvandring, kan også andre faktorer have spillet ind. Socialt tilhørte langt de fleste mormoner samfundets ringest stillede lag. Af de mormonudvandrere, hvis erhverv blev registreret, var således 25% tjenestepiger, hvortil kom et stort antal fabrikspiger, vaskekoner, væversker og syersker. Det var kvinder, ofte enlige mødre, som levede under elendige kår, og som både socialt og lønningsmæssigt tilhørte en pariaklasse i samfundet uden fremtidsmuligheder. For dem har "drømmen om Amerika" været en uopnåelig drøm, så længe de ville rejse på egen hånd. Blot det at skaffe midler til rejsen var en uoverstigelig hindring, og dertil kom naturligvis frygten for alene eller med små børn at rejse til et fremmed kontinent. For disse kvinder har mormonomvendelse og udvandring været en, sandsynligvis den eneste, mulighed for at opnå bedre levevilkår. Her var der tale om en organiseret udvandring under betryggende forhold, med folk man kendte, og – nok så væsentligt – mormonkirken kunne stille økonomisk hjælp til rådighed til at dække omkostningerne ved rejsen. Når man så også tager det fællesskab, mormonerne fandt med hinanden i deres kirke, og følelsen af at blive socialt accepteret blandt trosfæller med ind i billedet, er det ikke så vanskeligt at forstå, hvorfor mormonudvandringen blev så stor og kom til at bestå af så mange kvinder.

Mormonkirkens store organisator, Brigham Young

Denne danske skillingsvise fra 1870'erne viser samtidens blandede holdning af forargelse og slet dulgt misundelse over den store ypperstepræsts 16 "Nusseben". At den store organisator Brigham Young havde så mange hustruer var tegn på hans ophøjede rang i kirken. Andre måtte nøjes med et par koner, de fleste fattige med en sølle hustru. Mormonkirken henviste til det gamle testaments flerkoneri, men blev et offer for viktorianismens bornerthed. Da kirkens stifter Joseph Smith døde i Illinois efter lynching i 1846 blev Brigham Young kaldt tilbage fra England, hvor han virkede som missionær. Med en feltherres dygtighed og hårdhed

førte han omkring 5.000 mormoner de ca. 2.000 km tværs over den øde prærie og skabte hinsides Rocky Mountains staten Utah, kaldet Zion, med byen Salt Lake City. Skønt svækkede efter den lange march lykkedes det Young at inspirere sine tilhængere til at udvikle et blomstrende samfund, der i de følgende år voksede ved stærk tilvandring fra Europa. Hans nærmeste venner var to brødre Hansen, der oversatte Mormons bog til dansk og allerede i 1848-49 fik sendt missionærer til de nordiske lande. Inden sin død 1877 havde Brigham Young fuldført det måske største organiserede udvandrerprojekt historien kan opvise.

DANSKE IMMIGRANT- KUNSTNERE

I sidste halvdel af 1800-tallet udvandrede omkring 100 danske kunstnere til Amerika. Det var et voveligt foretagende, for landet var berøgt for ikke at have nogen "kultur" i europæisk forstand. Men kunne kunstnerne lave portrætter, der lignede, og mindesmærker, der var heroiske og monumentale, og var de i øvrigt indstillede på at beskæftige sig med lidt af hvert, var mulighederne mange.

"Moder Iowa" af Carl Rohl-Smith. Fra: *The Iowa Sailors and Soldiers Monument*. 1894. Des Moines, Iowa.

"Chicago Times" citerede følgende indvending: "Iowas befolkning ved udmærket, hvor smuk Iowa er, uden at hendes ynder skal udstilles for fremmedes vulgære og uærbødige stirren".

AASE BAK

Kunstnere som udvandrere

Den første danske kunstner, som det lykkedes at blive berømt i Amerika var *Amandus Christian Gullager* (1759-1826), der stammede fra København, hvor han havde gået på Kunstakademiet og fået den lille sølvmedalje. Han ankom til den amerikanske østkyst i midten af 1780'erne, altså i den nye republiks tidligste år, hvor man stadig arbejdede med udformningen af unionens forfatning. Der var ikke mange kunstnere i landet endnu, men der var et stort behov for at få den nye nations helte forevigt. Gullager er da også netop blevet kendt for sine portrætter, især for dem han lavede af nationens fader, George Washington (to malerier og én skulptur, hvoraf kun et maleri fra 1789 er bevaret).

Gullagers eventyrlige liv har talt til senere tiders fantasi, men nylige undersøgelser har vist, at han ikke kan tilkomme al den hæder, som eftertiden har tildelt ham. F.eks. har det vist sig, at det ikke, som det har været hævdet, var ham, der var ophavsmand til det amerikanske nationalsymbol, ørnen, og han kan derfor ikke smykkes med titlen "Father of the Eagle", som i mange år har været knyttet til hans navn.

De henvendte hundrede billedkunstnere, der udvandrede inden 1. verdenskrig levede i stor ubemærket-

C. C. A. Christensens mormon-panorama

Mormon-panorama 4. Mormoner bliver overfaldet af "Gentiles" (ikke mormoner).

Maleren Carl Christian Anton Christensen (C.C.A.) (1831-1912) udvandrede til Amerika i 1857. Ikke så meget fordi han ventede at få arbejde som kunstner dér, men fordi han var blevet omvendt til mormon. Sammen med talrige andre nyomvendte tilbagelagde han den 2.000 km lange strækning over prærien til fods med håndtrukne kærre (fra Iowa City til Salt Lake City i Utah). Denne oplevelse og andre fra pionértiden skildrede han senere i talrige malerier.

Mormon-panorama 20. Mormonerne drager vestpå i grupper, nogle under ledelse af Brigham Young. De er dårligt udrustede til den lange rejse, fryser og sulter. Denne gruppe reddes, da en flok vagtler slår sig ned i lejren (sml. 2. Mosebog, kap. 16,13 og 4. Mosebog, kap. 11,31-32).

Mormon-panorama 17. Mormonernes tempel i Nauvoo, Illinois i brand. Ilden er påsat af "Gentiles". Nauvoo var fra 1839-46 mormonernes hovedstad med ca. 20.000 indbyggere.

I 1970, næste 60 år efter sin død, blev C.C.A. Christensen pludselig berømt, idet hans såkaldte MORMON-PANORAMA udråbtes til årets fund i amerikansk kunst. Panoramaset, som kunstneren arbejdede på i flere år, var slet ikke tænkt som en museumsgenstand. Det var et pædagogisk hjælpemiddel og et propaganda-middel, der skulle fortælle nyomvendte og endnu ikke omvendte historien om "Jesu Kristi Kirke af Sidste Dages Hellige" (Mormon-kirken). I 23 scener (hvoraf nu 22 er bevaret, hver med målene 175 x 250 cm) fortæltes om mormonernes lidelser, lige fra grundlæggeren Joseph Smith

havde sine første syner i begyndelsen af 1820'erne, til efterfølgeren Brigham Young i 1847 førte den forfulgte flok af trosfæller til deres nye hjemsted i Utah. C.C.A. Christensen gengav historien så den kom til at minde om Gamle Testamentes beretning om det jødiske folks lidelser under flugten fra Ægypten.

Maleren rejste rundt med panoramaet om vinteren, når markarbejdet lå stille (han var også farmer), og tjente på denne måde penge til missionsrejser i Europa.

Mormon-panorama 2. Joseph Smith modtager en bog med gyldne sider af englen Moroni i 1827. Den blev senere udgivet som "Mormons Bog" og danner sammen med Bibelen trosgrundlaget for "Jesu Kristi Kirke af Sidste Dages Hellige" (Mormon-kirken), der formelt blev stiftet i 1830.

hed. Der kunne være enkelte stjernes kud som billedhuggerne Carl Rohl-Smith og Johannes Gelert, malerne John Christen Johansen og Johan Rehling-Quistgaard. Men de var netop stjernes kud, som i et glimt opnåede berømmelse, men som lige så hurtigt blev glemt igen. En enkelt, marine- og stillebenmaleren Søren Emil Carlsen omtales dog stadig i U.S.A. med stor respekt. Mange kunstnere kom med en akademibaggrund lige som Gullager, men det var dengang som nu næsten umuligt at leve af at være kunstner i Danmark. Man kan sige, at kunstnere udvandrede af nogenlunde de samme grunde, som alle andre befolkningsgrupper: De manglede muligheder hjemme og håbede at finde lykken i det nye land. Det var ganske vist en almindelig anskuelse, at amerikanerne var barbariske i kulturel henseende, men den generelle opfattelse af Amerika som "mulighedernes land" var så stærk, at alle betænkeligheder blev overvundet. Kunstnere er ikke så rodfæstede som de fleste, de er og var vant til at rejse. Mange havde været i Tyskland, Italien og Frankrig, nogle endda så langt borte som Grækenland og Tyrkiet. Det viste sig da også, at de fleste danske kunstnere klarede skærene i U.S.A., fordi de forstod at tilpasse sig amerikansk tankegang og smag.

Kunstneren og "det myndige vælgerfolk"

"En dansk Kunstner gør sig næppe nogen Forestilling om, hvilke Besværligheder der er forbundne med at være Kunstner i et Land, hvor de fleste kunstneriske Afgørelser træffes af det myndige Vælgerfolk". Sådan skrev Politikens rejsende medarbejder og senere redaktør, Henrik Cavling, i sin bog "Fra Amerika" fra 1897. Det var i forbindelse med beskrivelsen af den dansk-amerikanske billedhugger Carl Rohl-Smith (1848-1900) og dennes arbejde med et monument for de faldne Iowa-soldater fra Borgerkrigen (1861-65). Og

"Samuel L. Clemens (Mark Twain) af Carl Rohl-Smith. Ca. 1888. Portræt-medaljon til biblioteket i Springfield, Illinois. Mark Twain takkede således: "Fru Clemens siger, at Deres profilmedaljon af mig er fuldstændig livagtig. Efter hvad jeg selv kender til mit ansigt, tror jeg, dette er sandt. Efter hvad jeg kender til min kones urokkelige sanddruhed, kan jeg gå endnu videre og sige: jeg ved, det er sandt".

han fortsatte: "Hvad siger man til, at Indbyggerne i Iowa besluttede, at Rohl-Smith skulde modellere Historiens Muse efter en bekendt Senators skindmagre, fladbrystede Frue, og at han i Barnet, der staar ved hendes Side, skulde gengive Lincolns Sønesøn, en Dreng paa 8 Aar med skæve Ben og Rødløgs-Hoved. Rohl-Smith sagde Nej, men Folket sagde Ja, sammenkaldte Meetings og truede med at tage Arbejdet fra ham" "Saa opstod der pludselig det voldsomste Spektakel i Bladene og paa Prædikestolene, da det rygtedes, at Kunstneren havde modelleret "Moder Iowa" med nøgen Barm. Fire gamle Generaler blev sendte til Chicago for at se paa Moder Iowa, som de forresten fandt var allright..."

Selv om Cavling har forbedret sin historie en smule, fortæller citaterne alligevel noget om den forskel i holdning, der var til kunst i Europa og i U.S.A. i slutningen af 1800-tallet, en holdning som de danske billed-

kunstnere var nødt til at forholde sig til. Der var f.eks. fra gammel tid en stærk puritansk tradition i Amerika.

Kunsten at fremtrylle "lighed"

Rohl-Smith kunne imidlertid én ting, der faldt godt i almindelige amerikaneres smag. Han kunne fremtrylle "lighed", og den egenskab bragte ham vidt. Uden tvivl var senatorens frue og Lincolns barnebarn truffet på et hår! Mark Twain, hvis portræt kunstneren engang lavede, havde da også rosende sagt, at han modellede "fuldstændig livagtigt". Og da Rohl-Smith engang udstillede i Louisville, Kentucky, blev det opfattet som den største kompliment, at en nærsynet gæst havde tiltalt en buste i den tro, at han stod over for modellen selv.

Sin store berømmelse opnåede Rohl-Smith, da han vandt konkurrencen om udførelsen af et monument for general Sherman, der skulle opstilles i Washington. Han fik bestillingen, netop fordi han fremstillede et meget vellignende portræt af den gamle soldat.

Kunstnerne som nybyggere

Det gik i det hele taget bedst for billedhuggerne. Der var et stort marked for gravskulpturer, mindesmærker for store mænd og slag, og for udsmykning af offentlige bygninger i de talrige nye byer, der skød op som paddehatte i Midtvesten i netop de år. For malerne var portrætter det vigtigste arbejdsområde. Derimod har det været næsten umuligt at finde immigrantkunstnere, der skildrede deres egen og deres landsmænds tilværelse som nybyggere.

Enkelte eksempler findes der dog. Peter Gui Clausen (1830-1924) arbejdede i mange år i tvillingebyerne Minneapolis/St. Paul i Minnesota, og han malede flittigt motiver fra egnen, af hastigt opførte skure, af folk i arbejde, af ulykker o.s.v. Han gik helt tæt på sine motiver og lagde vægt på det dramatiske og upolerede, der er karakteristisk for nybyggerliv.

"St. Anthony Falls, Break in the Tunnel", No. 1,2 af Peter Gui Clausen. 1869. Minnesota Historical Society, St. Paul, Minnesota. St. Anthony-vandfaldene ligger i Minneapolis og er Mississippi-flodens største fald. Vandkraften udnyttedes tidligt til mølledrift, og det var baggrunden for, at byen blev førende inden for mel-produktion. Clausen har skildret et brud på dæmningen i 1869.

"St. Anthony Falls" af Ferdinand Richardt. 1857. Minnesota Historical Society, St. Paul.

Et andet eksempel er *Peter Petersen Toft* (1825-1901), der levede i det uvejsomme Montana og havde prøvet meget i sin Amerika-tid (han rejste senere til England), bl.a. at være guldgraver. Han har skildret sit eget liv under meget primitive vilkår, men han har også gengivet teknikens indtog i de egne, der længe var uberørt af vestlig civilisation, f.eks. jernbanen.

Man kunne måske have forventet, at de uvante omgivelser i det nye land, de fremmede skikke og nye arbejdsforhold, ville have virket lige så eksotiske og spændende på kunstnerne, som sydeuropæisk folkeliv havde gjort. Når de ikke synes at have fundet inspiration i disse emner, skyldes det måske, at det var de færreste kunstnere, der bosatte sig sammen med de øvrige danske indvandrere på prærien. De fleste boede i de større byer som Chicago og New York. De arbejdede for amerikanerne og ikke for danskerne i Amerika, der levede for spredt til at kunne danne grobund for udviklingen af en "etnisk" billedkunst.

Kunstnerne og "den danske koloni"

Inden for den grundtvigianske forening "Dansk Folkesamfund", der havde sit geografiske udgangspunkt i Midtvesten, var der ganske vist et spædt forsøg på at fremelske en "national" dansk-amerikansk kunst. Emil Ferdinand Madsen, der var et af foreningens mest aktive medlemmer, udsendte i 1897 et flyveskrift med titlen "Kunst blandt Danske i Amerika", hvori han opfordrede Dansk Folkesamfund til at nedsætte et kunstudvalg. Madsen taler om dansk-amerikanismen som en særlig kultur, der hverken er dansk eller amerikansk, men som har optaget de bedste træk fra dem begge. Derfor må der værnes om den. Skriftet er en forunderlig blanding af højtidelige udtryk som "hellig ild" og "gudernes alter" og helt praktiske anvisninger på, hvordan man skal gå frem. Forslaget vandt tilslutning, men man

Mount Rushmore National Memorial, South Dakota.

hørte ikke videre til det. Foreningens medlemsgrundlag var meget spinkelt, da den havde lidt under stridighederne i den dansk-amerikanske kirke mellem grundtvigianere og Indre Missions-tilhængere.

Dansk-amerikanerne foretrak den hjemlige kunst. Når deres kirker skulle have en altertavle fik man f.eks. en lokal billedskærer til at kopiere en kendt altertavle fra Danmark, eller man fremskaffede en kopi af Thorvaldsens "Kristus" i lilleputudgave (fra Vor Frue Kirke i København).

Det første og det største Washington-portræt

Den første kendte danske kunstner i Amerika, Chr. Gullager, slog sit navn

fast, da han lavede et af de første portrætter af George Washington. Sjovt nok blev det også en dansker, der kom til at lave det største Washington-portræt nogensinde.

Det var *Gutzon Borglum* (1867-1941) der var søn af Jens Møller Børglum, en billedskærer fra Hjørringegnen, der udvandrede i 1864, fordi han var blevet mormon. Efter århundredskiftet slog Gutzon Borglum sit navn fast som billedhugger, bl.a. ved kolossalstatuen af Lincoln, der endnu står i rotunden på Capitol i Washington. I 1925 fik han til opgave at udhugge hovederne af fire fortjenstfulde amerikanske præsidenter i en bjergvæg i Black Hills i South Dakota. Det blev til det berømte Mount Rushmore National Memorial, der fremstiller hove-

derne af George Washington, Thomas Jefferson, Abraham Lincoln og Theodore Roosevelt som repræsentanter for forskellige aspekter af amerikansk demokrati. Washington har fået den mest fremtrædende plads, og det var hans ansigt, der blev først færdigt i 1930. Borglum arbejdede på monumentet indtil sin død i 1941, og det blev siden fuldført af hans søn Lincoln.

Skønt spredt og sparsomt, kan man dog sige, at dansk-amerikanske kunstnere har sat sig varige spor i U.S.A.

GRUNDTVIGIANERE OG INDRE MISSIONSFOLK I AMERIKA

HENRIK BREDMOSE SIMONSEN

De danske indvandrere i Amerika fik deres egne kirker, skoler, højskoler og kolonier. Men indvandrerens spredning over mange stater og den hårde konkurrence om sjælene betød, at kun et mindretal tilsluttede sig de danske lutherske kirkesamfund.

Den dansk-amerikanske kirkehistorie fik et ganske dramatisk forløb: modsætninger mellem præster og menigheder førte til en årelang kamp, der endte med splittelse af kirken og dannelse af to kirkesamfund: et grundtvigiansk og et indremissionsk.

Kirken og udvandringen

Den grundtvigianske præst, Dines Pontoppidan udtrykte 1853 under den begyndende udvandring fra Danmark ret præcist det "officielle Danmarks" syn på dem, der rejste; fædrelandet betød ikke noget for

dem, og "i foragt for folkefællesskabet" lod de sig lokke til Amerika. Præsterne så nemlig på den tid med stor alvor på, at mormoner, baptister og andre religiøse grupper spredte "Amerika-feber" i mange sogne.

Derimod mente mange samfundsbevidste kritikere, at Amerika var de store muligheds land. Den kendte bondeleder og lægprædikant Rasmus Sørensen var en af dem, der opfordrede almuen til at drage til Amerika. I Danmark var der "Trang og Gjæld nok" mente han, og mange var tilsyneladende enige.

Blandt kirkens folk slog nu gradvis

et andet syn på udvandrerne igenem. Både lægprædikanter, præster og højskolefolk kom langsomt til den erkendelse, at deres sognebørn og landsmænd faktisk havde gode grunde til at forlade landet. Men mange gjorde det med tvivl og tøven, og der lå en stor og uopdyrket missionsmark blandt de danske i Amerika. "Amerika-missionen" ansås især i de grundtvigianske miljøer for at være en vigtig opgave.

I årene omkring 1870 blev folkekirkens arbejde for de udvandrede organiseret. Selskabet "Udvalget for at fremme Evangeliets Forkyndelse blandt de Danske i Amerika" blev stiftet, og i 1871 udsendtes en lille fortrop på tre mand, en præst, en lægprædikant og en missionselev. De skulle opsøge de steder, hvor danske havde slået sig ned, og undersøge, hvor der var behov for danske præster. Behovet var tilsyneladende stort, og fortroppens melding var entydig: "Send blot præster herover, der er plads nok", skrev de. En del

Den danske friskole i West Denmark, Wisconsin. De danske skolers storhedstid lå i 1880-90'erne, mens det efter århundredskiftet lå tungt med at holde interessen vedlige. I West Denmark fungerede i mange år feriekole for danske børn fra Wisconsin.

lægprædikanter og skolelærere fik således kald i Amerika, de gennemgik en kort uddannelse på bl.a. Askov højskole, og sendtes med "Udvalgets" støtte til det nye land.

Den Danske Kirke i Amerika

De fleste danske nybyggere levede på den tid under meget vanskelige forhold. Menigheden og kirken midt i alt det fremmede kom til at symbolisere noget kendt og samlende – et

nyt fællesskab og et nyt håb. Bygningen af de små kirker på prærien var ofte det første synlige tegn på, at en gruppe havde bosat sig permanent på stedet. I en dansk-amerikansk roman forklarer en farmer, hvorfor så mange kræfter og penge gik til kirke og præstebolig: "Ingen fik os til at bygge dem, de blev ikke rejst med skattepenge eller tiende, men da vi sad her på prærien, samlede vi pengene sammen, ikke af vort overskud, men af vor fattigdom – fordi vi behøvede dem".

I begyndelsen af 1870'erne steg antallet af danske menigheder kraftigt. Omkring 50 menigheder blev stiftet. De første præster var stort set lige så ringe stillet som nybyggerne. Deres løn var afhængig af bidrag fra menighedsmedlemmerne, og mange af dem måtte selv ty til arbejdet med jorden. En stor del af deres arbejde lå desuden i den opsøgende mission, dvs at betjene de helt små en-

Kirken og en del af kolonien i Ringsted, Iowa. Danskerne kom til området i 1881, da et jernbaneselskab solgte jord i større sektioner til grupper. Man måtte derfor før udflytningen fra Clinton stifte en menighed, som til gengæld modtog en jordlod til kirken.

klaver, der ikke kunne bære en menighed, og man opererede i de første år med store "sogne". En præst havde således hele Iowa, en anden hele Kansas som sit "sogn".

I 1872 stiftedes en Missionsforening, som i 1874 fik navnet "Den Danske Kirke i Amerika". I tros-spørgsmål og alle andre anliggender så man sig som en integreret del af folkekirken, og man holdt en livlig kontakt til de kirkelige retninger i Danmark. Herfra blev man med tiden præget mere og mere af den tilspidsede modsætning mellem grundtvigianere og Indre Mission.

Grundtvigianernes tale om det folkelige og kristelige livs sammenhæng stod skarpt over for Indre Missions hævde af "det ene fornødne" – at omvendes til tro på Gud. Efter at de to holdninger var blevet overført til Amerika, skærpedes modsætningerne, fordi stridens kerne blev spørgsmålet om bevarelse eller opgivelse af danskheden.

Grundtvigianernes kamp for det danske

Grundtvigianernes holdning til dette spørgsmål var klar: I N.F.S. Grundtvigs menneske- og kristendomssyn var modersmålet, historien, menneskelivet og kristendommen en enhed. Denne enhed måtte ikke gå tabt for de danske i Amerika. "Det er vor Tro, at det lille danske Folk sidder inde med en aandelig Arv, som ikke er uden Betydning for Menneskeslægten, og det er vort Haab, at vi Danske her i Amerika skal kunne bidrage til, at denne Arv kommer andre tilgode".

Den første danske skole blev oprettet i 1873, flere kom til i løbet af 1870-80erne i de danske småflækker i Midtvesten. Udgifterne til lærere og bygninger var dog ofte for store, og mange steder nøjedes man med at organisere lørdags- og søndagsskoler og afholdt desuden flere måneders dansk skole i den amerikanske skoles sommerferie. Børnene skulle lære det danske sprog, dansk histo-

Pamflet fra Ashland-højskolen fra midten af 1880erne.

rie og geografi og lære at værdsætte den danske tradition, som den kendtes i det grundtvigianske miljø.

For mange, og ikke blot for præsterne, var det en nærliggende tanke, at den danske ungdom i Amerika skulle præges gennem højskoler. En del udvandrere havde selv været på højskole i Danmark, og størstedelen af præsterne blev igennem 1870-80erne uddannet på Askov. Man havde således et fundament at bygge på, og da højskolerne blev oprettet fra slutningen af 1870erne, var de i indhold helt lig de danske folkehøjskoler. Undervisningen baseredes på foredrag om danske historiske og litterære emner, men engelsk blev efterhånden også et dominerende fag.

Den første dansk-amerikanske højskole blev bygget 1878 i den store danske koloni, Elk Horn, Iowa, den næste i Ashland, Michigan, 1882 og andre steder som i Nysted, Nebraska, og Danebod, Minnesota, fik man skoler i 1887 og 1888.

Senere fortsatte udbygningen med Atterdag-højskolen i Solvang, Californien, i 1914 og den sidste i Dalum i Canada 1921.

En af de fremtrædende højskolefolk, Kr. Østergaard, så udviklingen således: "Vi var flyttet til Amerika med dansk Folkehøjskole. Men Amerika var og vedblev i mange Aar at være en fremmed Verdensdel for os. I Sind og Tanker levede vi i Danmark og alt, hvad der var dansk. Det amerikanske Aandsliv kendte vi ikke noget til..."

I 1883 beskrev en dansk indvandrer sin forestilling om det fremtidige "Ny-Danmark": "... den Dag turde komme ... da det engelske Sprog er os fuldkommen overflødig. Hvad skulle hindre de herværende Danske i at settle og bebygge saadanne Territorier, at de der kunde have deres egne Skoler, Kirker og Retsbetjente, saa de helt og holdent kunde leve deres eget Liv. Regjeringen tror jeg ikke vilde have noget derimod; thi her er jo Frihed til alt, som vil underordne sig Loven. Paa denne Maade vil vi Danske komme til at danne en egen Fristat i Fristaten..."

Tanken om at samle de spredte danskere i kolonier blev straks grebet af lærere og præster, og mange farmere sluttede op. Den Danske Kirke erhvervede i 1884 et 35.000 acres stort stykke land i Minnesota, og Tyler-kolonien blev i løbet af få år et velfungerende lokalsamfund med nogle hundrede indbyggere, dansk skole og højskole, andelsforetænder og flere menigheder. I perioden 1884 til 1931 oprettedes ti "grundtvigianske" kolonier fra det sydlige Texas til Canada. Navne som Dannevang, Askov, Dagmar, Solvang, Dalum med flere blev efterhånden kendte småbyer med dansk islæt. I dem alle blev menigheden det centrale forum, og her fik den grundtvigianske bevægelse sine bastioner, der overlevede som "danske" pletter på Amerika-kortet i mange årtier.

Splittelsen af Den Danske Kirke

Den indremissionske fløj af Den Danske Kirke var længe om at markere sig i offentligheden. Præsterne havde som nævnt "det ene fornødne" for øje, de passede deres menigheder i stilhed og så i beskæftigelsen med den nationale og kulturelle baggrund en afvigelse fra kirkens egentlige opgave. Især dannelsen af den grundtvigianske forening, Dansk Folkesamfund, 1887, der skulle fungere som et "folkeligt-kirkeligt" modstykke til de voksende foreninger blandt danske i byerne, 'Dansk

Brodersamfund' og 'Dania'-foreningerne, fik modstanderne af den grundtvigianske "folkelighed" frem på scenen. De bibeltro præster havde nu fået nok. En af dem skrev: "Nu er de danske Præster bleven kede af at prædike for Mennesker om Guds Rige. Nu vil de prøve paa at stifte et folkeligt Danmark her i Amerika med Leg og Sang og Spil, at prædike Omvendelse for deres Landsmænd lader de saa være til efter Døden".

Efterhånden blev forskellene mellem de to retninger i Den Danske Kirke uddybet. Personlige modsætninger mellem lederne bidrog til en voksende uforsonlighed, og snart var der ikke den ting, man ikke kunne strides om. Uenighederne omkring ledelsen af kirkens præsteseminarium i West Denmark, Wisconsin, opdannede især sindene. De årlige møder blev mere og mere stormfulde, og i 1894 kom det til det endelige brud, da den indremissionske fløj valgte at gå. På dette tidspunkt havde kirken omkring 160 menigheder og næsten det samme antal "prædikepladser" og knapt hundrede præster. Mange menigheder deltes nu, og flere steder kom det til juridiske opgør om retten til kirken og anden ejendom. Et flertal af menighederne valgte at følge den indremissionske fløj, mens et lille flertal af præsterne forblev i Den Danske Kirke.

Den forenede Kirke: mission fremfor alt

Et par år efter bruddet sluttede den indremissionske udbrydergruppe sig sammen med et lille bibeltro dansk kirkesamfund, der havde fungeret som en filial af et norsk samfund. Hermed dannedes Den forenede Kirke. Denne kirke udviklede snart en praksis og styrelse, der lignede Indre Missions i Danmark. Lægprædikanter blev sendt ud til nye bosættelser for at prædike omvendelse, flere præster stødte til og holdt missionsmøder med inderlig

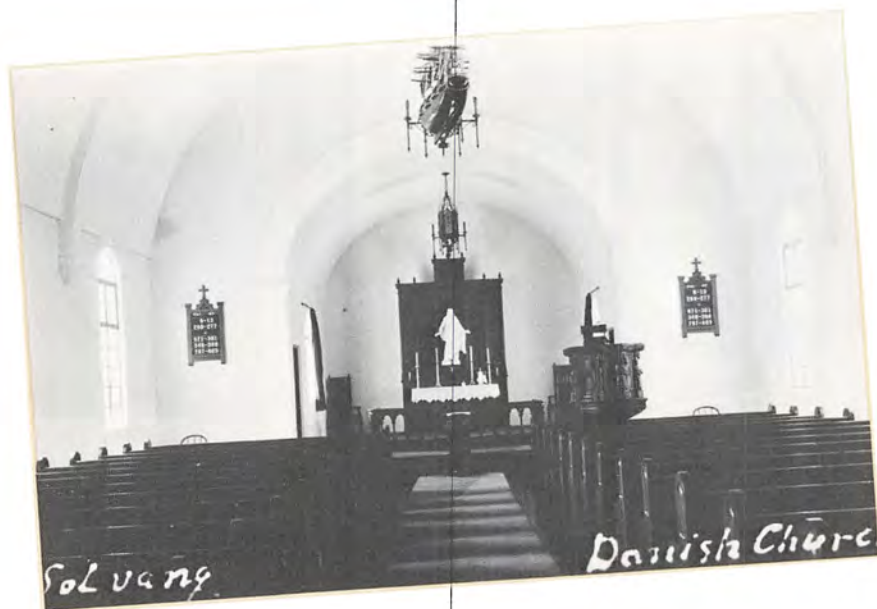

Et par af de danske højskoler i Amerika: Ashland (øverst) og Danebod, Tyler i Minnesota. Begge skoler kunne samle elever langt op i dette århundrede. Danebod har den dag i dag kortere højskolekurser, hvor dansk og amerikansk kultur mødes.

Dalum-kolonien i Alberta, Canada blev anlagt i årene omkring 1920 af Dansk Folkesamfund, og bevarede med højskole og andelsforetagender det danske præg langt op i dette århundrede. Endog i byggestilen var det danske tydeligt.

Thorvaldsens Kristus-figur var fast del af alterpartiet i mange danske kirker i Amerika. Her fra kirken i Solvang, Californien.

tale og sang, ofte aften efter aften i flere uger. Denne målrettede mission gav hurtigt resultat, og Den forenede Kirke blev snart det største danske kirkesamfund, og den største danske organisation overhovedet. I forbindelse med dette samfunds præsteseminarium i Blair, Nebraska, blev der oprettet et college, Dana College, hvor unge danskere kunne få videregående uddannelse. Også på andre områder kom Den forenede Kirke i berøring med danske indvandrergrupper. Med den stigende interesse for jord i de nordlige stater og på den canadiske prærie efter århundredskiftet gik kirken aktivt ind i arbejdet for at sikre danske arbejdere homestead-farme, mens tid var. Herved blev en halv snes "menighedskolonier" dannet.

På mange måder havde Den forenede Kirke let ved at tilpasse sig den udvikling der kom. Børn, der var født i Amerika af danske forældre, var ikke tilbøjelige til at tale dansk og værne om en danskhed, som var dem fjern. Hos denne store gruppe lå fremtiden, og Den forenede Kirke forstod dette til fulde. Man indtog den holdning, at sproget måtte skifte til engelsk, når flertallet i menighederne naturligt talte dette sprog. Sproget var trods alt blot et middel til at nå folk; det kristne budskab var det altafgørende. Igennem 1920'erne blev det engelske sprog hyppigere anvendt ved gudstjenester og møder, og ved at overgå til dette sprog kunne kirken desuden nå ud til indvandrere af anden baggrund end den danske. Den forenede Kirke blev således gradvis et amerikansk kirkesamfund. I 1960 sluttede samfundet sig sammen med andre til at danne "American Lutheran Church".

Den sejlvedede danskhed

Den Danske Kirke, som efter 1894 fortsatte som et grundtvigiansk kirkesamfund, havde i de følgende år adskilligt flere problemer med at finde sig til rette under de ændrede betingelser. Der blev opretholdt

Et hold elever på Dana College, Blair, Nebraska. Som det fremgår af denne præsentation påtog skolen sig mange uddannelsesopgaver. Dana College tilbyder stadig kurser af interesse for dansk-amerikanere, bl.a. dansk sprog og litteratur.

Dana College
og
Trinitatis Teologiske Seminarium

Blair, Nebraska, U. S. A.

Tilhørende den forenede dansk ev. luth. Kirke i Amerika

Almindelig Højskole
Forretningskursus
Lærerseminarium
Artium
Musikafdeling
Præstebuddannelse

Særligt Kursus for Begyndere i Engelsk

For nærmere Oplysning
tilstede Skolens Forstander

Pastor Theo. M. Hansen,
Blair, Nebr., U. S. A.

Frederik Lange Grundtvig

Da Frederik Lange Grundtvig, søn af N.F.S. Grundtvig, i sommeren 1881, 27 år gammel rejste til Amerika, var det, med et moderne udtryk, for at 'finde sig selv'. Han havde, efter en lidt omskiftelig studentertid, endelig fået sin eksamen i statsvidenskab, og var blevet gift med en svensk proprietærdatter. Fire dage efter brylluppet sagde det nygifte par Danmark farvel. De slog sig ned i en lille by i Wisconsin, hvor F.L. Grundtvig

havde til hensigt at studere fuglelivet. Under påvirkning af en af Den Danske Kirkes præster på egnen, Th. Helveg, kom han imidlertid til den overbevisning, at præstekaldet blandt danske i Amerika var vejen for ham. Han modtog så i 1883 kald fra menigheden i Clinton, Iowa, og knyttede nu kontakter til de grundtvigianske præster og skolefolk, og i løbet af et par år kunne han placere sig som en af Den Danske Kirkes

mest markante og dynamiske ledere. Samlingen af danske i kolonier var en af hans mærkesager, og opbygningen af danske skoler og højskoler fik med ham et nyt fremstød. Ved siden af organisationsarbejdet kastede F.L. Grundtvig sig med iver over 'den grundtvigske sag i Amerika'. I avisdebat, på årsmøder, i sange og digte søgte han at udbrede det grundtvigske livssyn.

Det var især med dannelsen af den grundtvigianske forening, Dansk Folkesamfund, at F.L. Grundtvig markerede sig i offentligheden. Hans vision med Dansk Folkesamfund, at vække de danske indvandrere i Amerika, ligesom faderen havde søgt at vække det danske folk af dvalen, vakte modstand. Både byarbejdere og bibeltro præster bekæmpede Dansk Folkesamfund, og foreningen blev aldrig ret stor. Striden omkring Folkesamfundet blev F.L. Grundtvigs skæbne. Med sit stridbare gemyt forsvarede han nok Folkesamfundet med entusiasme, men løb derved også ind i en opslidende kamp med de indremissionske præster. Med tiden udviklede hans kamp for det danske sig til en kompromisløs afvisning af det omgivende samfunds træk. Med splittelsen af Den Danske Kirke 1894 svandt hans engagement, og desillusioneret over den tydelige amerikanisering blandt de danske indvandrere vendte han tilbage til Danmark i år 1900, hvor han døde tre år senere.

F.L. Grundtvigs arbejde og ideer var i mange år medvirkende til at give den grundtvigianske bevægelse dens fremgang og indre styrke. Men i modgang havde han vanskeligt ved at fastholde visionerne og bevare modet. Sagen han kæmpede for – det altomfattende danske liv i Amerika – var et for stort mål at sætte sig.

Fastelavnsfest i Askov, Minnesota. Askov blev en af de mest vellykkede af de grundtvigianske kolonier og kunne udbygge egne andelsforetagender og institutioner. Samtidig dyrkedes traditioner og fester, som samlede folk om den fælles baggrund.

færre danske skoler, og det engelske sprog blev hverdagsprog de fleste steder. Efter århundredskiftet begyndte idealerne om det lille Danmark i Amerika for alvor at blegne. Højskolerne kunne dog stadig holdes i gang, og et egentligt college, Grand View i Iowa, blev bygget 1896. Også flere kolonier blev anlagt, men nu tydeligere end før med en isolering fra det omgivende samfund som mål. Man søgte ind i det lille trygge danske lokalsamfunds liv og værnedes sig på den måde mod den ubehagelige udvikling, man så rundt

om. I det lange løb måtte også de grundtvigianske menigheder overtage det engelske sprog, dog ikke uden mange diskussioner og sværdslag, og først i slutningen af 1930'erne blev det engelske sprog dominerende i menighederne. I nogle af kolonierne fastholdtes det danske sprog op i 1940'erne og i mange familier endnu længere. Den Danske Kirke ophørte at eksistere som selvstændigt samfund i 1962, da den sammensluttedes med andre skandinaviske i "Lutheran Church in America".

Endnu den dag i dag findes der

rundt om i en del mindre lokalsamfund på landet tydelige spor af den grundtvigianske tradition. En forening under det sammensluttede kirkesamfund opretholdes stadig og herfra udgives et delvis dansksproget kirkeblad. Fra det "grundtvigianske miljø" udgår mange kulturelle og kirkelige impulser til efterkommere af danske indvandrere.

EN SKYDEDE OG EN BLYA

En redaktør, der skød med skarpt, en anden som lavede avis i ruinerne efter et jordskælv og tante Sophies sommerrejse til Danmark som ugens nyhed. Det er brudstykker af den brogede og spændende historie om den danske udvandrerpresse i Amerika. De danske emigranter grundlagde omkring 200 aviser og tidsskrifter. Kun tre af dem lever stadigvæk. I begyndelsen hjalp pressen de danske udvandrere til at blive amerikanere i en fart. Nu holder bladene liv i en nostalgisk længsel efter det gamle land.

Seksløberen lå altid skydeklar i skuffen. Kom utilfredse læsere op på redaktionen, jog redaktøren dem væk med sin skyde. Og i bedste Wild West-stil modtog selvsamme redaktør også en dag enden af et tov med en lille seddel: "Dette er et stykke af det reb, som du vil blive hængt i!"

Sådan går historien om den ældste og største danske avis i Amerika, *Den Danske Pioneer*. En avis, der kom i klammeri hele tiden, men som stadig lever i bedste velgående og læses af dansk-amerikanere i et område som fra Nordkap til Sahara. Den er fra en tid, hvor pionererne sov med riflen ved siden, og bison'erne græssede på de udstrakte prærier.

Sammen med ugebladet *Bien* og det lille religiøse tidsskrift, *Kirke og Folk er Pioneer'en*, hvad der er tilbage af en engang blomstrende presse. Omkring 200 danske aviser og blade er i tidens løb skudt op, hvor danske udvandrere slog sig ned i USA. Listen er lang, men de fleste fik kun en kort levetid.

Det var blade, som fik kolossal betydning for de danske udvandrere. Dengang lærte aviserne dem at assimilere – at blive amerikanere – i en fart. Og i dag holder de liv i nostalgien – længslen efter det gamle land.

Hr. Plet på pletten!

Fru Marie Plets yngste datter venter sit 11te barn i nær fremtid.

Dansk Tidende, 19. maj 1950

Det var en forvirrende og farlig verden, som de danske udvandrere kom til. Her talte man et andet sprog, her herskede andre love og regler, og fidusmagere lurede på de naive fremmede. En avis på dansk så langt væk hjemmefra gjorde det altsammen lettere. Her kunne indvandreren læse om Danmark og om det nye land, og han følte sig ikke så ensom. Han kunne følge med i, hvad andre danskere gik og foretog sig, og han kom sig hurtigere over pludselig at være så langt væk fra familien, ven-

nerne og alt det kendte derhjemme.

Døgnfluer

Den første danske avis dukkede op i New York allerede i 1847, men som mange af de tidlige blade havde den også artikler på norsk. *Skandinavia* hed den, og den kom to gange om måneden. Foruden stof derhjemmefra havde bladet også lidt om skandinaverne i New York. *Skandinavia* holdt kun få måneder, førend den gik ind.

Mange af de efterfølgende danske aviser var også døgnfluer. Den mest sejlivede kom på gaden i 1872: *Den Danske Pioneer*. Det er et navn, der endnu lugter af præriemuld og guldgraver.

BIEN . ELK-HORN . CHICAGO-POSTEN . DANSK FOLKEBLAD

R I HÅNDEN T BAG ØRET

FREDE GODSK

Sophus Neble gjorde Den Danske Pioneer til den største danske avis i USA. Han brød sig ikke om den danske konge og Estrup, og da han angreb dem i bladets spalter, blev Pioneer'en forbudt i Danmark.

Sophus Neble elskede at gå på jagt og fiske. Her et kig ind i hans redaktionskontor med trofæer på væggen.

sen, og han var en redaktør, der havde revolveren siddende løst i bæltet. Han skrev aldrig selv en linie i bladet, men kom ridende om morgenen på sin hest, tændte sin lange pibe og delte så opgaverne ud til sine mange medarbejdere. Mr. Hansen var en farverig person – en gammel kriger, der var veteran både fra 1864 og fra den amerikanske borgerkrig. Han stiftede senere den største og ældste danske forening i udlandet, 'Det danske Brodersamfund'.

Det blev dog en eventyrlysten typograf fra Stubbekøbing, Sophus Neble, der mere end nogen anden kom til at præge *Pioneer'en*. Han overtog bladet i 1887 og ledede det indtil sin død i 1931. D'herrer Hansen og Neble var optaget af de socialistiske strømninger. De havde en udtalt beundring for Louis Pio og bragte ofte artikler af danske socialister. Bladet kritiserede den danske konservative regering, og der blev især lang tid ud efter Estrup og Christian IX.

Nogle majestætsfornærmende artikler, som bl.a. var skrevet af Mogens Sommer – bladets omrejsende prædikant og medicinmand – fik bægere til at løbe over derhjemme: Det danske justitsministerium udstedte indførselsforbud mod *Den Danske Pioneer*.

"Ned med Estrup! Ned med kongen! Friheden længe leve!", skrev Neble i et harmdirrende svar på forbudet. Med endnu større harme kæmpede Neble imod undertrykkelsen af demokratiske rettigheder i Danmark. Han forsøgte at omgå forbudet ved at smugle eksemplarer af *Pioneer'en* til Danmark, ved at om-døbe sit blad, eller ved at sende avisen i konvolutter. I sine ledere opfordrede Neble til revolution. Først 12 år senere i 1898 blev forbudet hævet, og danske abonnenter kunne igen frit modtage *Pioneer'en*.

Ska' det være os to?

Dansk herre med godt hjem og gode indtægter ønsker at korrespondere med en dansk enke i 45 års alderen. Billet mærke C.A.J. bedes sendt til Den Danske Pioneer, Omaha 7, Nebraska.

Kontaktannonce i Den Danske Pioneer, 23. august 1956

Sophus Neble er den dansk-amerikanske presses *grand ol' man*. Han blev præriens lille orakel, og ved 1. verdenskrigs begyndelse nåede han rekordoplaget: 40.000. Ingen andre dansk-amerikanske aviser nåede nær så højt, og selv i dag udkommer den i et oplag på omkring 2.500.

Lockouten herhjemme i 1899 optog Neble, og han satte en indsamling igang blandt *Pioneer'ens* læsere. I alt gav det mere end 9.000 dollars til familier, der var uden arbejde i de fire måneder, lockouten varede.

I sine lederartikler understregede Neble, at Amerika havde givet ham og andre indvandrere det brød og

Det første nummer af *Pioneer'en* blev trykt i "Det vilde Vesten" – i Omaha, Nebraska, hvor et stort antal danskere havde valgt at slå sig ned. Bladets grundlægger hed Mark Han-

Brød og frihed

De danske i Amerika er ikke amerikanere; de er først af alt danske, og de glemmer ikke deres land noget som helst. Til gjengæld fordrer de blot dette: Lad de danske huske, at Amerika har givet os det brød og den frihed, som vort fædreland nægtede os.

Redaktør Sophus Neble i Den Danske Pioneer, 23. august 1900

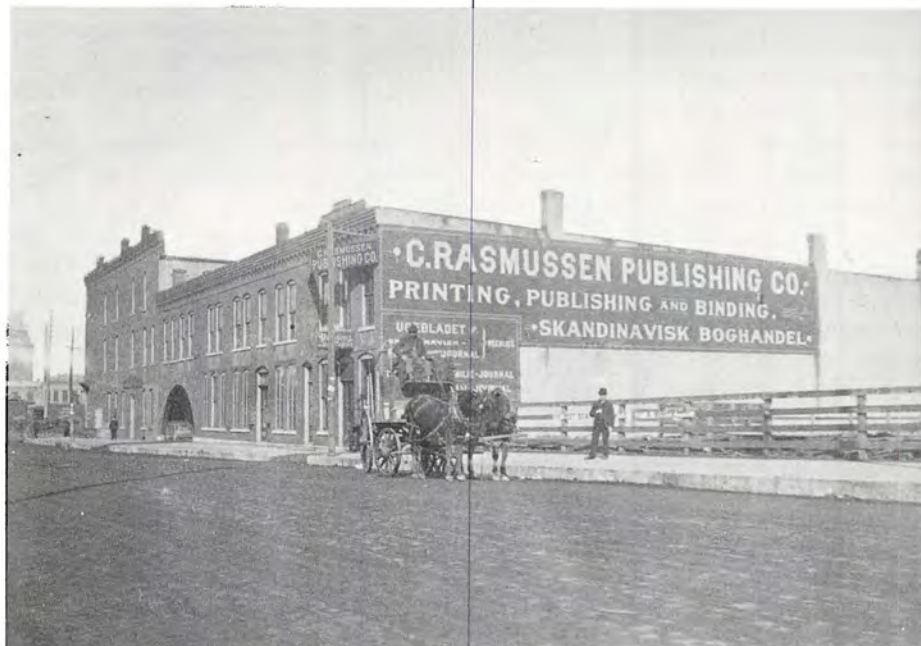
den frihed, som Danmark havde nægtet dem. Samtidig gav han ofte udtryk for en sentimental og nostalgisk kærlighed til det gamle fædreland.

Avisernes store år

Pioneer'en holdt stand mod de mange nye blade, der dukkede op i slutningen af sidste århundrede: 34 danske og 24 dansk-norske aviser. I 1891 fik New York endnu en dansk avis, *Nordlyset*, der holdt ud indtil for 30 år siden. I en årrække forsøgte bladet sig som smart storbyavis: fede overskrifter, store billeder og masser af saftig revolver-journalistik. Altsammen udført af den københavnske journalist Emil Opffer, der forstod at tage konkurrencen op med de hårdtslående amerikanske aviser.

De andre store danske avis-byer var Chicago og Minneapolis. I Chicago – "Vestens Dronning" – kunne danskere vælge imellem *Den Danske Pioneer*, der lå tæt op ad det demokratiske parti, eller den republi-

Den danske "bladkonge", Chr. Rasmussen styrede mange af de danske aviser fra sit store firma i Minneapolis. Han gav sig også af med udgivelsen af mange danske bøger i Amerika.

UGEBLADET . DEN DANSKE AMERIKANER . SØNDER

*Chr. Bøtke var i mange år redaktør for *Revyen* – en socialistisk avis, der holdt fanen højt i næsten 60 år.*

kanske *Chicago-Posten*, som blev udgivet af "bladkongen" i Minneapolis, Chr. Rasmussen. Men de danske socialister i Chicago savnede de-

res egen avis, og de startede *Revyen* i 1895, som udkom helt op til 1953. Bladet havde 2000-3000 abonnenter, der loyalt støttede redaktør Christian Bøtkers socialistiske ideer. Senere skiftede bladet navn til *Dansk Tidende*. I fire år havde Chicago et socialist-blad til venstre for *Revyen*. I *Arbejderen* angreb redaktør John Glambeck *Pioneer'en* for at være borgerlig og kaldte *Revyen* reformistisk.

I det vilde Vesten

Har De hørt, at Morten Westergaard blev overfaldet fredags aftes og måtte skille sig af med sit guldur og alle sine kontanter – foruden at han var ved at blive kvalt.

Danske Tidende, 4. februar 1938

Til automobilejere: Husk at låse dørene, når I parkerer på åben gade!
Den Danske Pioneer, 26. januar 1956

I Dacota Territory har en bande Sioux-indianere på 200 krigere angrebet en Ponca-stamme, men blev slået tilbage med et tab af 20 scalper.

*Den Danske Pioneer,
23. oktober 1873*

De nymodens socialistiske tanker slog ikke igennem længere vestpå i Minneapolis. Her kørte den konservative udgiver, Chr. Rasmussen – businessmanden fra Sæby – et stort bladforetagende, som dansk-amerikanere lidt nedsættende kaldte "blad-fabrikken". I dynastiet indgik bl.a. *Ugebladet*, *Racine Posten*, *St. Paul Tidende*, *Folkets Avis*, *Illustreret Familie-Journal* og *Skandinavisk Farmer Journal*. Aviserne lignede hinanden – bortset fra for- og bagsiden, der havde lokale nyheder og annoncer. *Ugebladet* (1881-1959) toppede med et oplag på 22.500 i 1914 og var een af de få danske aviser, der overlevede 2. verdenskrig.

EN SKYDER I HÅNDEN OG EN BLYANT BAG ØRET

Som paddehatte skød de danske aviser op overalt i det nye land. Men for de fleste blev livet kun kort. Stigende produktionsomkostninger og danskernes assimilation tvang de fleste dansk-amerikanske blade til at lukke.

DSKE TIDENDE . SKANDINAVISK FARMER JOURNAL

En lystig fætter

"For to år siden", sa' redaktøren, "førend jeg havde begyndt med avisforretningen, bestod hele min rigdom i en 5 dollar seddel".

"Og nu?"

"Nu søger jeg forgæves at erindre, hvorledes at en 5 dollar seddel så ud".

En smagsprøve på en dansk-amerikansk vits anno 1894. Midt i al sliddet havde de danske udvandrere også behov for at få en sund latter. De fleste dansk-amerikanske aviser havde et par jokes iblandt, men den tørre danske humor havde det bedst i *Spøgefuglen* – et vittighedsblad som udkom 1893-1935.

Vol. II.

MINNEAPOLIS, MINN., den 9. Mai. 1894.

No. 9.

Vellykket compliment.

Ak, min frøken! hvis det er sandt, at mennesket nedstammer fra aberne, hvor nydelig maaske ikke fra hvem de nedstammer.

Aarsag nok

Herren: (deltagende):
— „Hvorfor er du saa bedrøvet, lille ven?"

Gutten (hulkende):
jo, min papa har sagt, jeg skal gaa og købe et spansk rør — hu, hu, hu!"

Fra bryggen

Herren: „Åh for pokker! hvorfor slipper De den tunge kasse ned paa min fod?" — Sjeneren: „Hvorfor tager De Dem ikke i agt, ser De da ikke, at der paa kassen staar skrevet med store Bogstaver: *Pløsigtig!*"

Aa, hvor sorgeligt!

Læreren: Hvad vil prinsen af Wales blive, naar dronning Victoria dør?

En gut (med rørt stemme): Et stakkels forældreløst barn.

Det komiske ligger i tanken. Det vittige i tankens fremstilling.

Gravskrift over en murer.
Her ligger *Heidt*, som hvilede. I flasken tid han tittede. Tilsidst han livet kvittede. Og her sin grav han hittede.

Uheldig trykfeil.

Førinden komiteen havde kun et *indbudt* antal *indskrækkede* personer indfundet sig.

Probat.

Hansen, der just var meget plaget af hikke, spadserede en dag sammen med en ven. Pludselig farer venen forfærdet sammen ved at Hansen udtøderetskrækkeligt skrig.

„Men i al verden, — hvad feiler dig da?"
„Ingen ting," svarede Hansen rolig. „men jeg har hikke, ser du, og saa vilde jeg prøve at skræmme mig selv."

Lige børn lege bedst.
Hun: — „Vil herren være saa god at sige mig hvad klokken er?"

Soldaten (paa vagt):
„Kjære jomfru, jeg er saaman ingen herre, skjønt jeg maaske ligner en."

Hun: — „Ja, jeg er heller ikke ingen jomfru, selv om jeg ser ud til at kunde være en."

Paa eksercerpladsen.

Sergeanten (til rekrutterne): „I dag har I været flinke. Rør! Nu kan I tænke lidt paa kjæresten der hjemme, med undtagelse af 39 — han kan spekulere paa sin garnisonsløsning."

NAAR bliver en hest et andet dyr?
Svar: Naar den bliver „lam".
Naar faar en hest fisk?
Svar: Naar den faar „kuller".

FRA VERDENSUDSTILLINGEN

„Var so güt at gifve os zwei bornebilletter"
„Ja, men hvor er bornene? De tænker da vel ikke selv paa at komme ind for halv pris?"
„Ach du Lieber! Er vielleicht ikke vi *Broods Boon*, hvad behager?"

„Mon, det er faldt ei mus i mjølkesaaen!"
„Har du ta't a op atte da?"
„Nei, men je' har sleft katta oppi ta'."

EN SKYDER I HÅNDEN OG EN BLYANT BAG ØRET

I samme periode for cirka 100 år siden begyndte også de forskellige danske kirkesamfund at udgive deres egne aviser. Grundtvigianerne udgav 1880-1951 *Dannevirke*, der foruden almindelige nyheder fra Danmark og de dansk-amerikanske samfund også havde en del religiøst stof. Knap så levedygtig var *Danskeren* (1892-1921), der var indremissionsk. De danske mormoner i Utah publicerede i næsten 60 år ugebladet *Bikuben*.

Der opstod også dansk-sprogede aviser andre steder på det amerikanske kontinent. I Canada er i dag kun *Modersmålet* tilbage med et oplag på knap 4000, og i Argentina udgives *Nord og Syd* i 650 eksemplarer som eneste danske avis i Sydamerika.

Bladdøden

1920'erne blev kriseår for de danske blade i USA. Pludselig begyndte oplagskurverne at vende nedad, efter at de syv største aviser i 1910 havde sat rekord med et imponerende oplag på i alt 72.000. Første verdenskrig resulterede i en hetz mod amerika-

Har De hørt...

... at Lilly Winther brækkede to ribben, da hun for en ugestid siden stødte mod en stolearm, idet hun bukkede sig for at gribe en tændt cigaret, der faldt på gulvet.

Dansk Tidende, 24. februar 1950

nere, der på "upatriotisk" vis holdt fast ved det gamle sprog. Samtidig med den økonomiske afmatning for aviserne indførte USA immigrationskvoter, der lagde en kraftig dæmper på indvandringen.

Bladdøden tog godt for sig, og i slutningen af 1950'erne var kun *Bien* og *Den Danske Pioneer* tilbage. En overgang så det ud som om *Pioneer'en* også skulle gå til de evige arkiver. "På grund af alderdom, dårligt

Fra dette hus i Omaha, Nebraska blev *Den Danske Pioneer* udgivet de første år.

I 1958 flyttede *Den Danske Pioneer* til denne bygning i Elmwood Park lidt uden for Chicago. *Pioneer'en* er fortsat den største og mest udbredte dansk-amerikanske avis.

DANSKEREN . NORDLYSET . DANEBROG . MODERSMÅLET

helbred og mangel på arbejdskraft" mente Sophus Neble's enke i 1958, at hun ikke kunne videreføre bladet. Men redningen kom fra en kreds af danskere i Chicago. De købte *Pioneer'en*, pillede de gamle, osende bly-sættemaskiner ned og startede på en frisk i Elmwood Park – en forstad lidt vest for Chicago. Her kommer der stadig en ny udgave til verden hver 14. dag i et lavloftet og ydmygt kælderlokale.

Den Danske Pioneer vil aldrig igen nå fortidens højder. Den klarer sig på læsernes sentimentale følelser for det gamle land. Redaktørens skarpe pen er blevet stump, og fordums kritiske artikler er blevet afløst af historier om fru Hansens brækkede ben og tante Sophies rejse til Danmark. De fleste læsere er godt oppe i

De sidste par år har Den Danske Pioneer fået journalistisk hjælp fra Danmark. Hvert halve år sendes en dansk journalist-praktikant til bladet for bl.a. at formidle nyheder fra Danmark.

REVYEN . NORDEN . KIRKELIG SAMLER . KIRKE OG FOLK

årene, og det gælder for avisen om at stå sig godt med læsere og annoncører. En lille notits om, at nogle engelske forskere mente at vide, at Prins Henrik var i familie med Jesus, havde således nær kostet bladet en abonnent. "Harve jeg vidst, at jeg skulle

Med på noderne

"Jeg bruger *Bien* til at dække bunden af mit fuglebur med, og nu synger min kanarieflugl på dansk".

Læserbrev i Bien, 14. april 1982

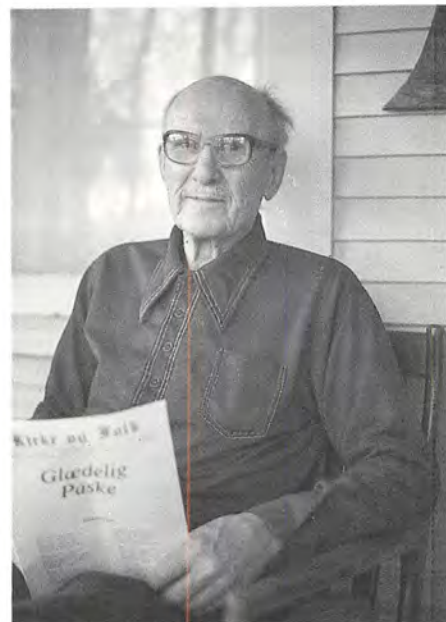
læse i *Pioneer* om, at Jesus var i familie med Prins Henrik af Danmark, havde jeg aldrig fornyet min subscription. Saadan noget vrøvl!", skrev Signe M. Jensen til redaktionen fra den lille grundtvigianske koloni Tyler i Minnesota.

I 1952 opstod det lille to-sprogede, grundtvigianske tidsskrift, *Kirke og Folk* i Des Moines, Iowa. Det tog tråden op fra de omkring 30 forskellige religiøse blade på dansk, som gennem årene var blevet udgivet i USA. Det er idag lykkedes at fastholde et oplag på 800.

Nyheds-cocktail

I takt med at indvandrerne lærte engelsk og kunne læse de amerikanske aviser, gik de danske aviser mere og mere væk fra det generelle nyhedsstof fra USA og den øvrige verden. Bladene blev mere etnisk orienterede. *Den Danske Pioneer* og *Bien* ryster i dag en cocktail af nyheder fra Danmark, stof fra danske kolonier i USA, naturligvis med et stænk af kongefamilien og Den lille Havfrue. Artikler "saksess" flittigt fra danske dagblade, som sendes til redaktionerne i Chicago og Los Angeles.

Pioneer'en er i assimilationens navn begyndt at skrive mere på engelsk, men helt ude vestpå holder *Bien* stædigt fast ved det danske

Kirke og Folk er det eneste tidsskrift på dansk i USA. Bladets idegrundlag er det grundtvigianske. Dr. Johannes Knudsen startede bladet i 1952 og var redaktør indtil sin død i 1982.

sprog. Her vil man ikke kapitulere overfor det amerikanske, som slår igennem i organisationer, foreninger og kirker. Over halvdelen af bladet er lokale etniske nyheder, og det underholder gerne med historier om danske skuespillere, filmfolk og kongelige, som besøger Hollywood. Det stiller velvilligt sine spalter til rådighed for de dansk-amerikanske enkelaver som opslagstavle for møder og arrangementer.

Bien har summet i over 100 år – grundlagt i San Francisco i 1882. Bla-

Når danskere morer sig

Juleaften var der et meget veldækket bord beredt. Pastor Rasmussen indledte med at læse i det nye testamente. Aftenen blev endnu mere festlig ved, at et par julesalmer blev sunget.

Dannevirke, 5. januar 1916

Danskere up to date

Dania er i år gået tip-top moderne med hensyn til udsmykning af sal og selskabslokaler. Der findes rundt i bygningen juletræer i alle regnbuens farver undtagen i de naturlige grønne. Måske er man lidt gammel-dags, hvis man holder mest af de grønne træer. Og vi mindes ikke at have set blå, lyserøde og hvide grantræer vokse i skove og plantager derhjemme.

*Den Danske Pioneer,
27. december 1956*

det blev startet af en dansk-norsk præst, og i de første syv år udkom det som billedblad. Men da Sophus Hartwick kom til i 1889 blev *Bien* lavet om til et nyhedsblad og øgede sit oplag. Hartwick rejste rundt til danske gårde og byer i Californien for at tegne abonnemeter og tilskyndede samtidig til oprettelsen af danske klubber og foreninger. *Bien* er nu flyttet til Los Angeles og har godt et par tusind abonnenter.

Ind imellem har der også været fare for *Bien's* liv. Værst så det nok ud i 1906, da bladets bygning i San Francisco blev lagt i ruiner under det store jordskælv, der gjorde 300.000 hjemløse. Bladet lå dengang i een af de få murstensbygninger i byen. Alligevel havde Hartwick sin avis på gaden to uger efter jordskælvet.

Hjælp fra Danmark

"Vi ønsker ikke længere at få avisen sendt. Min far er lige død, og der er ingen af os her, der forstår dansk".

Med korte mellemrum dukker den slags breve op på *Bien's* og *Pioneer's* redaktioner. Der tyndes kraftigt ud i de gamle indvandreres rækker og blandt dem, der taler det gamle sprog. Selv om interessen for forfædrenes Danmark er stigende blandt indvandrernes efterkommere, så stikker disse "roots" endnu

ikke særlig dybt. Fremtiden vil vise, om børnebørnene og oldebørnene kan redde den danske indvandrer-presse.

Siden 1977 har Danmark hjulpet *Den Danske Pioneer*, *Bien* samt *Kirke og Folk* med økonomisk og journalistisk bistand. Hjælpen gives til *Pioneer'en* i form af en journalist-praktikant der tilbringer det sidste halve år af praktiktiden ved *Pioneer'en*.

Den etniske presses død er blevet forudsagt masser af gange. Mange ville ikke have troet, at den danske presse i USA kunne overleve efter de store immigrationsår. Men udover de to danske aviser er der i dag 400 etniske aviser og tidsskrifter tilbage i USA med et samlet oplag på omkring to millioner.

De danske avisers korrespondenter i New York, Wisconsin, Minnesota, Nebraska, Illinois, Iowa og Californien skriver stadigvæk hverdagens historie om danske i USA, og dette stof bliver ved med at være elsket af abonnenterne. Sjældent giver

kærligheden sig dog udtryk så dramatisk, som da en velmenende læser for år tilbage nær havde sprængt *Pioneer's* redaktion i luften. Han sendte en pakke med en flaske til avisen. Den indeholdt en grålig, kornet substans.

I et brev kom forklaringen: "Jeg har nu i årevis eksperimenteret med et særligt kraftigt eksplosionsmiddel og er nu kommen til et resultat. Hvis De mener at kunne få noget ud af opfindelsen, skulle det glæde mig.

N.B. Der er nok i flasken til at sprænge en hel by i luften".

Endelig!

P.J. Andersen, den gamle veteran i danskhedens tjeneste, er nu flyttet ud på det danske alderdomshjem i Norwood Park. Andersen er 95 år gammel og har i sandhed fortjent den hvile og pleje, som alle de gamle får på alderdomshjemmet.

Den Danske Pioneer, 8. marts 1956

Bien og Den Danske Pioneer er de eneste overlevende af de mange dansk-sprogede aviser, der skød op i Amerika.

DEN DANSK-AMERIKANSKE LITTERATUR

STIG OLSEN

I snart sagt alle danske litteraturhistorier er den dansk-amerikanske litteratur sørgeligt upåagtet. Det er måske forståeligt set fra et litterært synspunkt, for udvandrerlitteraturen var ikke finkulturel. Derimod er den et særdeles spændende stykke kulturhistorie og en god kilde til viden om det danske liv i Amerika.

Begyndelsen

Den tidligste dansk-amerikanske litteratur i ordets bredeste forstand var de breve, udvandrerne sendte hjem til slægten i Danmark. Senere kom pressen og forskellige former for faglitteratur til, bl.a. religiøse bøger og udvandrevejledninger. Hvornår den første skønlitteratur blev skrevet vides ikke med sikkerhed. Der findes enkelte udgivne forsøg fra 1850'erne og frem, men normalt er der enighed om, at man først fra 1880'erne kan tale om en egentlig skønlitteratur af betydning.

Læserne

Denne litteratur var på flere måder forskellig fra den samtidige danske. Dels havde den en række problemer

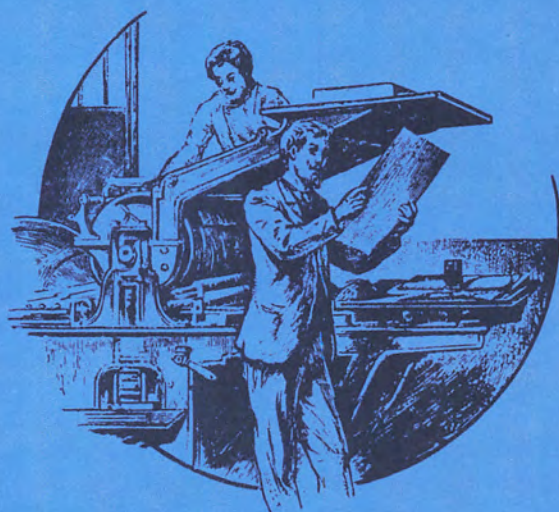
som litteraturen i Danmark var fri for, og dels behandlede den andre temaer. Et af problemerne var, at læserkredsen var begrænset, en 3-400.000 mennesker udvandret over et tidsrum på et halvt århundrede. Nok fandt en del af de udgivne bøger vej til læsere i Danmark, og nok var alle danskere i Amerika vel – i modsætning til indvandrere af så mange andre nationaliteter – i stand til at læse og skrive og kom i øvrigt fra et land i åndelig vækkelse, men det var alligevel for lidt til at sikre et solidt grundlag for en dansk-amerikansk litteratur. I alt udkom der knap 300 skønlitterære titler af dansk-amerikanske forfattere, og heraf var mange snarere hæfter end egentlige bøger.

Oplag

Ovenikøbet var oplagene små. En enkelt roman udkom ganske vist i 25.000 eksemplarer i 1911, men den blev udgivet i Danmark, hvor der var flere mulige læsere. For de titler, der blev udgivet i USA, lå oplagene som regel på fra nogle få hundrede til et par tusinde eksemplarer. Men i øvrigt var det ikke ualmindeligt, at dansk-amerikanske forfattere fik deres værker ud på danske forlag. Mere end en fjerdedel af alle titler kom ud her i landet snarere end i Amerika, men naturligvis må man regne med, at en del af oplaget blev solgt i USA.

Dansk bogudgivelse i USA

Det kan måske forekomme underligt, at en så stor del af bøgerne udkom i Danmark, men forklaringen ligger i de vanskeligheder, der var forbundet med at få noget udgivet i USA, hvor dansk bogudgivelse var en dårlig forretning. Dette til trods fandtes der en række danske forlag og trykkerier. Nogle var religiøst orienterede, som Den forenede Kirkes "Lutheran Publishing House" i Nebraska eller grundtvigianernes "Dansk Boghandels Forlag" i Iowa.

Kristian Østergaard (1855-1931) var en af de populæreste forfattere i det danske USA. Hans roman Anton Arden og Møllerens Johanne udkom i to udgaver, den sidste i et rekordoplag på 25.000 eksemplarer. En anden roman, Nybyggere, var værdsat så meget, at der blev lavet en piratudgave af den. Østergaards forfatterkab giver et godt indtryk af de tidlige udvandreres livsvilkår. Hans svar på den åndelige fattigdom, der ofte rådede i pionersamfundene, var uddannelse og kirkeliv. Han fremhævede værdier som arbejdsomhed og tolerance, ligesom han i en novelle så tidligt som 1892 viste, hvordan de hvides fremtrængen betød undergang for indianerne. Som så mange andre dansk-amerikanske forfattere var han præst og højskolemand.

Disse forlag så vel næppe helt bort fra økonomiske overvejelser, men var nok villige til om nødvendigt at sætte penge til for at udbrede deres budskab. Andre forlag var rent kommercielle og udgav kun bøger, de mente kunne sælges. Disse forlag var ofte forbundet med en avis, f.eks. havde blade som "Den danske Pioner" og "Nordlyset" egne forlag. Også bladkongen Christian Rasmussen, der ejede en række aviser i Midtvesten, gav sig af med forlagsvirksomhed. Enkelte forfattere fik deres bøger ud på amerikanske forlag, men her drejede det sig altid om værker på engelsk. Ville en forfatter være sikker på at se sin bog på tryk, måtte han selv bære udgifterne. Det var ikke kun de ringeste forfattere, der valgte denne udvej; også store navne indenfor genren som f.eks. Kr. Østergaard og Anton Kvist fik bøger ud på denne måde.

Litteraturen i pressen

Heldigvis for forfatterne var der dog ét sted, hvor de kunne få trykt deres arbejder uden udgifter, men til gengæld også uden indtægter: i pressen. De danske aviser optog faktisk alle digteriske forsøg, der blev sendt

til dem. Dels var det gratis stof, der kom uden at redaktionen behøvede anstrenge sig, dels ville man ikke støde indsenderne (der jo også var abonnenter) ved at afvise deres produkter, og endelig var digte og noveller populært læsestof. Al slags litteratur blev optaget, men poesien var den mest udbredte genre. Med hensyn til kvalitet strakte avislitteraturen sig fra det næsten fuldendte til det ubehjælpsomme. Det sidste kom bl.a. til udtryk i de mange lejligheds-sange, begået af velmenende, men totalt upoetiske slægtninge. Lejlighedsdigte har i det hele taget udgjort en stor del af den samlede dansk-amerikanske poesi og egnede sig fortrinligt til aviserne. I tusindvis af kendte og ukendte er blevet hyldet i pressen på deres mærkedage. Der findes også mængder af digte, skrevet i anledning af forenings- eller institutionsjubilæer, ligesom jul, påske, pinse, forårets komme og Rebildfesterne år efter år trofast blev

markeret i bladernes spalter. Også engangsbegivenheder blev behørigt noteret, som f.eks. salget af De vestindiske Øer og Genforeningen. Dramatiske begivenheder rundt om i verden blev der også digtet om; således findes der en del tyskfiendtlige digte fra verdenskrigene.

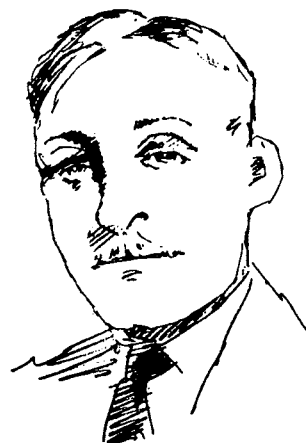
Temaer

Hovedparten af den dansk-amerikanske litteratur beskæftigede sig med specielt dansk-amerikanske forhold. En af grundene var, at forfatterne ofte var så forankrede i deres nationale miljø, at de kun sjældent evnede eller ønskede at skue videre ud i det amerikanske samfund. Denne begrænsning var måske en svaghed ved genren, der så til gengæld udmærker sig ved så præcise miljøskildringer, at den med visse forbehold kan ses som historieskrivning. Litteraturen behandlede alle de emner, der optog den dansk-amerikanske offentlighed: Assimilationsde-

batten, danskhedens bevarelse, sprogsprogsmalet, de danske skoler, foreningslivet og det religiøse liv, længslen efter Danmark, kulturens rolle i det danske Amerika osv. Af alle disse temaer er det vigtigste nok længslen hjem, vel bedst behandlet i Enok Mortensens to romaner om Niels Nord. Hovedpersonen her ender med at opfatte sig som amerikaner af dansk rod. En syntese af dansk og amerikansk blev i litteraturen anset for det mest ønskelige. Man ville fastholde det værdifulde hjemmefra, og en central del heraf var for mange forfattere det danske kirkeliv. Megen litteratur har religiøse spørgsmål som centrale temaer. Man angreb sekterne og debatterede stridighederne indenfor den danske kirke, der i 1894 blev splittet i en indremissionsk og en grundtvigiansk fløj. De sidste havde de bedste forfattere – f.eks. præster som Kr. Østergaard, Adam Dan og Fr. L. Grundtvig – og derfor er deres syn på konflik-

N. F. S. Grundtvigs yngste søn Frederik Lange Grundtvig (1854-1903) debuterede med nogle Smaaavers, da han kun var ti år, og han fortsatte med at skrive digte livet igennem. I sine amerikanske sange og salmer understregede han igen og igen nødvendigheden af at bevare det nationale særpræg og det danske sprog i Amerika, og han var medstifter af foreningen Dansk Folkesamfund, der havde danskhedens bevarelse til formål. Han deltog livligt i den til tider meget skarpe debat mellem grundtvigianere og Indre Mission i USA, og skrev også mod sekterne. Ind imellem samlede han folkeminder og drev kirkehistoriske og ornitologiske studier. I 1900 vendte han hjem til Danmark, men døde snart efter.

Lyrikerens Anton Kvist (1878-1965) var den dansk-amerikanske digtnings største skikkelse i tiden efter første verdenskrig. Han var murer af profession og emigrerede i 1902. I USA fik han udgivet fem digtsamlinger og bidrog med et meget stort antal digte til pressen, hvor hans emner var naturen, fædrelandet og det politiske.

terne selvfølgelig bedst gengivet i litteraturen. Der blev også udgivet mange sang- og salmebøger med et blandet indhold af gammelkendte danske salmer og nye, skrevet i Amerika. Den mest udbredte af disse sangbøger var redigeret af Grundtvig og udkom i hele syv udgaver mellem 1888 og 1949.

Forfatterne

Som man ser, var der mange præster blandt forfatterne, og også mange skolemænd. Præster og lærere var naturlige åndelige og kulturelle ledere, og desuden kom udvandrere til Amerika med en litterær baggrund, der omfattede religiøs digtning og den folkelige skolelærerlitteratur, der også havde et religiøst islæt. I USA blev der bygget videre på disse litterære traditioner, og selvfølgelig kom mange af forfatterne fra de kredse, der skrev den slags litteratur i Danmark. Men i øvrigt kom forfatterne fra alle sociale

lag. Joost Dahlerup var baron, Eckardt Eskesen fabrikant og Carl Hansen postmester og apoteker, blot for at nævne nogle eksempler. Af økonomiske grunde var der ingen fuldtidsforfattere; den litterære virksomhed var en bibeskæftigelse, der måtte udøves, når dagens arbejde var slut. Indbyrdes var forfatterne hinanden venligt stemt. Der er skrevet mange hyldestdigte fra den ene forfatter til den anden, og man anmeldte hinandens bøger positivt. Dette har vel i nogen grad været et spørgsmål om gensidigt rygklapperi, men utvivlsomt også om ægte følelser. Der eksisterede, hvad man kan kalde et åndeligt udvandreri-stokration i de danske kolonier, bestående af forfattere, lærere, præster, pressefolk osv. Disse folk kendte i vid udstrækning hinanden, og uanset deres øvrige forskelligheder var de allesammen optaget af begrebet "dansk-amerikansk kultur". Enhver tilføjelse til dette begreb blev hilst

velkommen, og deraf nok noget af grunden til forfattersammenholdet.

Litteraturens betydning

Hvilken betydning havde udvandreri-litteraturen så? For datidens læsere tolkede den nogle følelser, som det måske ellers var svært at få hold på, og den var med til at skabe en særlig identitet og kulturel bevidsthed, der hjalp danskerne til at overleve som national minoritet i USA. I takt med at de første udvandrengenerationer faldt bort, mistede litteraturen selvfølgelig også sin betydning, og i dag læses den næppe mere, ligesom der heller ikke skrives nye ting. For os i dag er den mindre værdifuld som litteratur end som kildemateriale til forståelse af strømninger i det dansk-amerikanske liv.

*Præsten og højskolemanden Enok Mortensen (f. 1902) står for et af de mest spændende dansk-amerikanske forfatterskaber, hvis tyngde ligger i 1930'erne med hovedværkerne *Saaledes blev jeg hjemløs* og *Jeg vælger et land*, der beskriver udvandrerens kampe for at nå frem til en ny identitet. Foruden sin skønlitteratur har Mortensen skrevet en lang række bøger om den dansk-amerikanske historie, som han nok er den bedste nulevende kender af.*

Adam Dan (1848-1931) kom i 1871 til USA som en af de første danske præster, og det religiøse prægede alt, hvad han skrev. Hans få romaner og noveller er nok bedst glemt, men hans sange og salmer er noget af det bedste, der er skrevet indenfor genren.

PÅ JAGT EFTER DRØMME

JOHN MARK NIELSEN

”Drømmen om Amerika” fortæller historien om, hvordan danskere forlod deres hjemland og søgte et nyt liv i det fremmede. Udstillingen søger at vise, hvem disse mennesker var, hvor de kom fra, hvorfor de tog afsted, hvor de drog hen. Historien er blevet fortalt mere detaljeret i denne bog. Men på en måde er historien ikke fuldstændig, før den er blevet set som en del af en meget længere historie: om *mange* immigranter fra *mange* lande, som sammen har skabt det amerikanske samfund, beriget det, men også skabt problemer, som det af og til har haft svært ved at løse.

Andre immigrantgrupper historie kunne fortælles på lignende vis. Navnene ville være andre, genstandene ville afspejle andre folkelige traditioner, men livsbetingelserne ville være de samme. Alle befolkningsgrupper har måttet slås med et fælles problem, identitetsproblemet. På den ene side har hver gruppe haft sin egen etniske identitet, en række karakteristiske træk, der definerede gruppen – nationale, religiøse, sproglige, fysiske træk. På den anden side ønskede de fleste grupper at assimileres i det amerikanske samfund, at blive amerikanere. Nogle grupper, som danskerne, fandt det let at glide ind i det omgivende samfund, men andre blev af kulturelle, religiøse eller racemæssige årsager ikke så let accepteret. For dem blev deres etniske identitet en vigtig forenende faktor i deres kamp for at komme til at spille en rolle i samfundet. Denne spænding mellem tilpasning og opretholdelse af national egenart har eksisteret i hele USA's 200-årige historie. På visse tidspunkter har etniske grupper været betragtet med velvilje, til andre tider med mistænksomhed: i perioder med krig eller økonomisk krise har ekstreme patriotiske følelser endog ført til forfølgelse af amerikanske medborgere. I det 19. århundrede led de katolske irere under sådanne fordomme; overalt kunne man læse skilte i butiksvinduerne: "Irish need not apply" – man søgte at udelukke dem fra at få arbejde. Blodige optøjer blev følgen. Under 1. verdenskrig led tysk-amerikanere under både chikane og fysisk vold – i visse stater var det forbudt at tale tysk, både offentligt og privat! Under 2. verdenskrig blev japansk-amerikanere tilbageholdt i interneringslejre, mistænkt for at ville hjælpe fjenden.

For nylig er en positiv holdning til etnisk identitet blusset vældigt op igen. Denne interesse kan på sin vis ses som en reaktion på, at stærke kræfter i dag fremmer assimilationen

Chinatown i San Francisco rummer den største gruppe kinesere samlet noget sted uden for Kina.

Alle racer og hudfarver er repræsenteret i "den store amerikanske smeltedigel".

i et samfund, som man ikke i et og alt sympatiserer med. For eksempel opstod interessen i de urolige tressere blandt andet som et resultat af borgerrettighedsbevægelsen og Vietnamkrigen. I løbet af tresserne følte den sorte befolkning en voksende bevidsthed om og stolthed over sig selv som et folk i kamp for lighed for loven og fuld ligestilling i samfundet. Man forenedes i dyrkelsen af den fælles, rige kulturbaggrund, og slagord som "black is beautiful" lanceredes. Både indianerne og de mexicansk-amerikanske grupper, chicanoserne, påvirkedes heraf. Mens soulmusik, rhythm-and-blues og mexi-

cansk mad blev populært, og mens den unge generation fascineredes af indianernes religiøse traditioner, voksede respekten for disse kulturer, der traditionelt var blevet set ned på.

Hvad der yderligere styrkede interessen for de etniske grupper var en følelse af, at krigen i Vietnam var et resultat af "WASP"-holdninger og -interesser (WASP = White Anglo-Saxon Protestants). Med vanskelighederne og tragedierne i Vietnam opstod der en reaktion mod de grupper i det nordøstlige USA af politiske, industrielle og intellektuelle ledere, som blev anset for at være ansvarlige

I udvandrernes selvforståelse kommer den nationale egenart ofte til udtryk i symboler der ikke rigtigt er rodfæstet i den nye virkelighed...

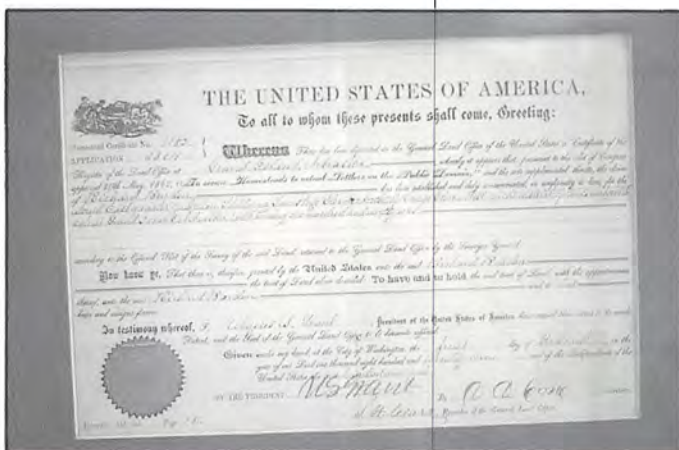
...som den lille havfrue i Kimballton, Iowa, så langt fra det moderlige hav og Danmark...

...kirken i Solvang, California...

...byens kendetegn...

Men de har deres homesteaddokument som bevis på at de fik fast grund under symbolerne.

...eller vindmøllen fra Nr. Snede i Jylland, der som en anden udvandrers har fået nyt fundament i Elk Horn Iowa.

for Vietnampolitikken. Hvis det amerikanske engagement i Vietnam var blevet en succes, ville det have styrket det amerikanske folks stolthed og følelse af national enhed, men med nederlaget fulgte en tilbøjelighed til at holde sig på afstand, netop ved at dyrke sin specielle etniske identitet. På denne måde kunne forskellige grupper markere deres uafhængighed af samfundet som helhed, mens de bevarede loyaliteten over for det.

En begivenhed, der både var et resultat af negrenes øgede etniske bevidsthed og også blev en inspiration til øget interesse for sagen, var udgivelsen og den senere filmatisering af Alex Haley's bog, "Roots". Den sorte mands kamp for at genfinde sin identitet i historiens tåge appellerede til mange amerikanere, som følte et lignende behov for at finde deres "rødder". Den folkelige reaktion på "Roots" understreger det amerikanske dilemma: man har en offentlig identitet som amerikansk statsborger, men man er også knyttet til en national eller kulturel arv, som er privat.

De nye etniske strømninger giver sig mange udslag. Måske mest påfaldende er væksten i etniske festivals, restauranter og private foreninger til bevarelse af traditionerne, og genealogiske studier er blevet en populær fritidssyssel. Disse aktiviteter kan imidlertid blive noget sentimentalt præget – man dyrker en idealiseret udgave af den nationale kultur i form af folkedans, madskikke, nationaldragter, uden at have blik for den rolle disse ting spiller i den ægte folkekultur. Man prøver heller ikke at forstå det gamle lands moderne samfund. Men aktiviteterne kan føre til øget interesse for mere seriøse studier: ved mange universiteter er der blevet etableret forskning og undervisning i etniske gruppers forhold, og sådanne programmer og kurser har for tiden stadig stigende tilslutning. Også i moderne historiebøger og litteraturantologier slår de etniske

Festivals som denne puertoricanske i New York bliver en stadig større del af den etniske identitet og selveoplevelse.

interesser igennem.

De danske immigranternes efterkommeres stigende interesse for deres danske kulturarv afspejler ganske den generelle tendens gennem treserne og halvfjerdsene. Men da danske immigranter som nævnt sjældent fandt det påkrævet at bevare deres nationale identitet, er deres efterkommere ofte uvidende om de rige traditioner i dansk litteratur, musik, kunst og materiel kultur. Og kun meget få taler dansk. Som følge heraf har interessen for den danske arv ofte været sentimental og kommerciel: et godt eksempel herpå kan ses i Solvang, Californien, hvor man finder kunstige stråtekte bindingsværkshuse, bagerier, restauranter og snesevis af "gift-shops" med danske varer.

Kommerciel aktivitet kan være vigtig for skabelsen af interessen for kulturarven – men den fører ikke til en dybere forståelse af et folk eller

en kultur. For at fremme mere seriøse studier af den danske immigrantarv blev the Danish American Heritage Society stiftet i 1977. Siden sin grundlæggelse har selskabet udgivet et blad, "The Bridge", og det har været virksomt bag planerne om at oprette et dansk immigrantmuseum, der skal bygges i Elk Horn, Iowa, stedet hvor den første danske højskole blev oprettet. Museet skal være et sted, hvor man kan studere genstande, papirer og billeder, der belyser den danske immigration, men også et sted hvor alle amerikanere kan få indtryk af både den danske baggrund og af immigrationsproblemer i almindelighed.

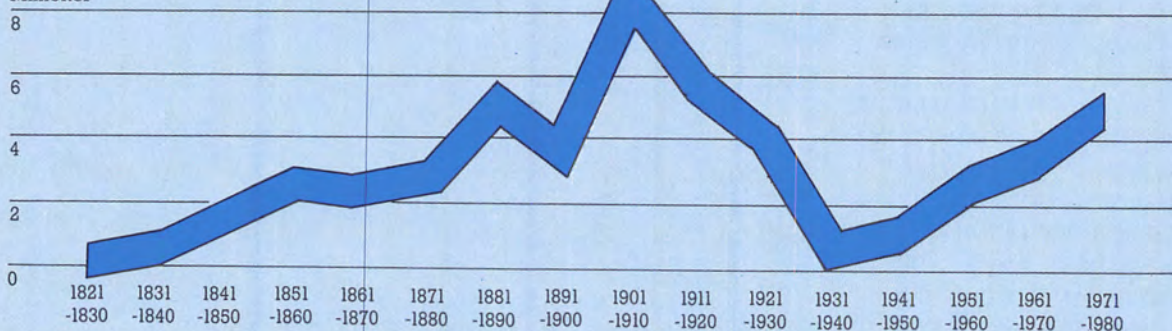
Dette er en drøm, men drømmen har rod i dansk-amerikanernes fornyede interesse for deres danske baggrund.

Hvor mange kom til Amerika?

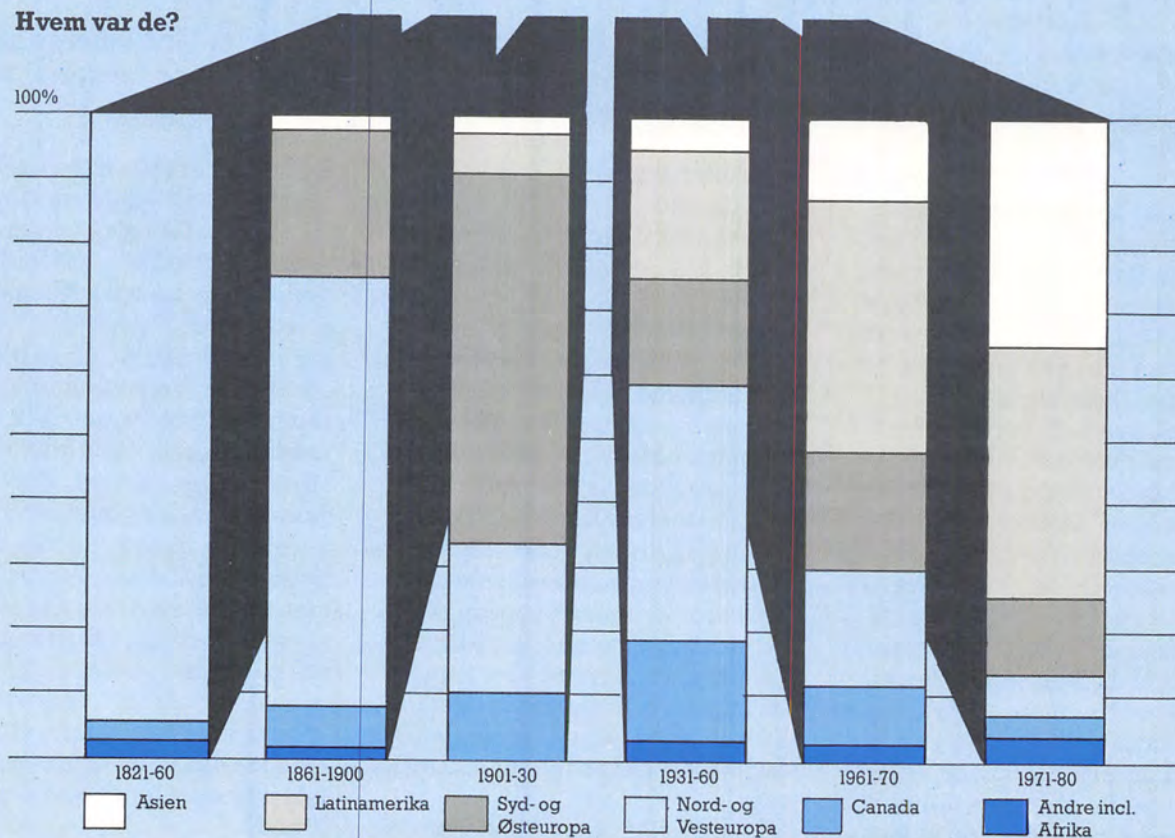
Indvandringen pr. 10-år 1821-1980

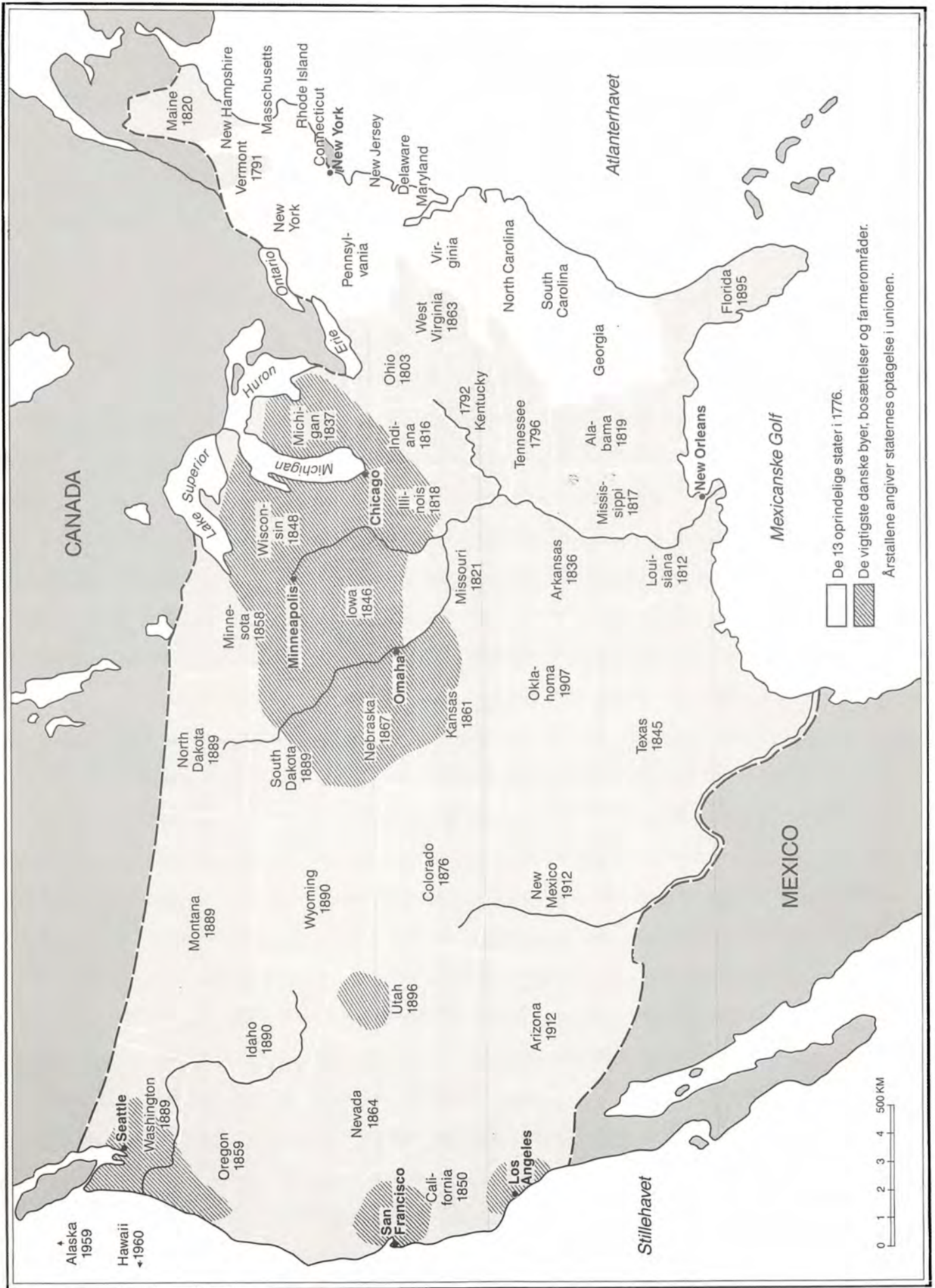
Millioner

Hvem var de?

100%

Alaska 1959
 Hawaii 1960

CANADA

MEXICO

Atlantterhavet

Stillehavet

Mexicanske Golf

De 13 oprindelige stater i 1776.

De vigtigste danske byer, bosættelser og farmerområder.
 Årstallene angiver staternes optagelse i unionen.

Maine 1820
 New Hampshire
 Vermont 1791
 Massachusetts
 Rhode Island
 Connecticut
 New York
 New Jersey
 Delaware
 Maryland

New York
 Pennsylvania
 Virginia 1863
 North Carolina
 South Carolina
 Florida 1895

Ohio 1803
 Indiana 1816
 Kentucky 1792
 Tennessee 1796
 Alabama 1819
 Mississippi 1817
 Louisiana 1812
 New Orleans

Georgia
 Arkansas 1836
 Oklahoma 1907
 Texas 1845

Missouri 1821
 Illinois 1818
 Michigan 1837
 Indiana 1816
 Kentucky 1792
 Tennessee 1796
 Alabama 1819
 Mississippi 1817
 Louisiana 1812
 New Orleans

Wisconsin 1848
 Minnesota 1858
 Iowa 1846
 Nebraska 1867
 Kansas 1861
 Oklahoma 1907
 Texas 1845

North Dakota 1889
 South Dakota 1889
 Nebraska 1867
 Kansas 1861
 Oklahoma 1907
 Texas 1845

Montana 1889
 Wyoming 1890
 Colorado 1876
 New Mexico 1912

Idaho 1890
 Utah 1896
 Arizona 1912

Nevada 1864
 Oregon 1859
 Washington 1889
 California 1850
 Los Angeles

San Francisco
 California 1850
 Los Angeles

Superior
 Lake Michigan
 Lake Huron

Drømmen om Amerika bliver virkelighed med SAS

The Businessman's Airline
AIRLINE OF THE YEAR